

TÜRKİYE'DE NEFRET SUÇLARI

Hakan ATAMAN / Orhan Kemal CENGİZ

Human Rights Agenda
ASSOCIATION

İnsan Hakları Gündemi
DERNEĞİ

İnsan Hakları Gündemi Derneği

TÜRKİYE'DE NEFRET SUÇLARI

İNSAN HAKLARI GÜNDEMİ DERNEĞİ

Bu kitap parayla satılamaz. İnsan haklarının yaygınlaştırılması amacıyla yapılan ve ticari olmayan etkinliklerde serbestçe kullanılabilir. Kitapta yer alan metinlerin yeniden basımı konusunda lütfen İnsan Hakları Gündemi Derneği'ne danışınız.

Birinci Baskı: Ankara, 2009
ISBN: 978-

Hazırlayanlar: **Hakan ATAMAN / Orhan Kemal CENGİZ**

İNSAN HAKLARI GÜNDEMİ DERNEĞİ

Baskı ve Cilt
Burgaz

ANKARA

Güniz Sok. 38/8 06700 Kavaklıdere-Ankara/TÜRKİYE
Tel: 0312 428 06 10-11 Fax: 0312 428 06 13
E-mail: posta@rightsagenda.org
www.rightsagenda.org

İZMİR

859 Sok. No:4/605 Söğütlü İşh. Ahmetağa Mah. 35250 Konak-İzmir/TÜRKİYE
Tel: 0232 489 55 28 Faks: 0232 489 70 39

DİYARBAKIR

Lise Cad. 1. Sok. Güneş Plaza, Kat:3/9 Diyarbakır/TÜRKİYE
Tel:0412 228 79 42 Faks: 0412 228 79 36

Kapak Fotoğrafları için Kopya Hakları

Sol-üst © Uluslararası Hrant Dink Vakfı – Ahmet Şık
Sağ-üst © İnsan Hakları Gündemi Derneği – Hakan Ataman
Sol-alt © Kaos GL – Semih Varol
Sağ-alt © Radyo Shema

Bu kitap Sigrid Rausing Trust/Global Dialogue'un maddi katkılarıyla basılmıştır.

İçindekiler

- **Sunuş ve teşekkürler: Hakan Ataman /
Orhan Kemal Cengiz**..... 5

Görüşmeler

- **Gün Kut** (Boğaziçi Üniversitesi - Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Üyesi)..... 17
- **Ali Bayramoğlu** (Gazeteci/Yazar)..... 25
- **Etyen Mahçupyan** (Gazeteci/Yazar)..... 32
- **Cengiz Algan ve Ayşe Akdeniz** (Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De Aktivistleri)..... 41
- **Tolga Korkut** (Gazeteci)..... 48
- **Erdal Doğan** (Hukukçu)..... 55
- **Ömer Laçiner** (Araştırmacı/Yazar)..... 63
- **Ali Koç** (Hukukçu)..... 71
- **Ayşe Gül Altınay** (Sabancı Üniversitesi)..... 78
- **Tanıl Bora** (Araştırmacı/Yazar)..... 84
- **Baskın Oran** (Ankara Üniversitesi)..... 92
- **Ahmet İnsel** (Galatasaray Üniversitesi)..... 96
- **Ayhan Kaya** (İstanbul Bilgi Üniversitesi)..... 101
- **Fatmagül Bertay** (İstanbul Üniversitesi)..... 106

Sunuş ve Teşekkürler

Hakan Ataman / Orhan Kemal Cengiz

Türkiye’de son yıllarda giderek yükselen ırkçılık, milliyetçilik ve hoşgörüsüzlükten kaynaklanan “nefret suçları”nda bir artış görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesi herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 3. maddesi de adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi koruma altına almakta, 76. maddesi soykırım suçunu yasaklamakta, 122. maddesi ayrımcılığı, 216. maddesi ise halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılamayı suç saymaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Anayasa ve kanun maddelerine rağmen, şu ana kadar hiç kimse ırkçılık veya ayrımcılık yaptığı ya da nefret suçu işlediği için yargılanmamıştır. Bu suçtan yargılananların hemen hepsi, birkaç istisna hariç, Türkiye’de ırkçılık, milliyetçilik ve hoşgörüsüzlükten kaynaklanan “nefret suçların”a muhalefet eden yazarlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları olmuştur. Hepsinden önemlisi son yıllarda yaşanan sorun sadece yasaların uygulanma biçimi değildir. Sorun toplumsal bir sorun olarak cereyan etmektedir.

7-12 Nisan 2006 tarihleri arasında, Ankara Eryaman'da travesti ve transseksüellere yönelik saldırılara da katılan ve ardından Esat ve Kurtuluş semtlerinde de travesti ve transseksüellere saldıran dört kişinin yargılandığı davada olumlu bir gelişme yaşanmıştır. Davanın görüldüğü Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği kararın “nefret suçu” kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Sanıklar çete suçundan çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ve cezaları ertelenmemiştir. Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi davayla ilgili olarak 17 Ekim 2008’de tutuklu 4 kişi hakkında verdiği mahkumiyet kararında gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir:

"Sanıklar kendilerinin ve çevrelerindeki insanların 'önyargılarının tetiklediği' düşüncelerle çevrelerinde yaşamakta olan ve kendilerini transseksüel bireyler olarak tarif eden müdahillere karşı belli bir karar doğrultusunda yoğun ve sürekli saldırılarda bulunmuşlar, onları yasadıkları hayat alanından ayırmaya zorlamışlardır."

Türkiye 2006 yılının başından itibaren etnik ya da dini azınlıklara, cinsel yönelimi ve toplumsal cinsiyet kimliği farklı olan kişilere yönelik bir dizi cinayete ev sahipliği yapmış bulunmaktadır. Siyasi görüşleri farklı olan gruplara yönelik linç girişimleri ve siyasetçiler tarafından nefret söyleminin

kullanımı, sorunun görünen bir başka boyutunu teşkil etmektedir. Yasal düzeyde ise mevcut yasalar açık bir şekilde “nefret suçları”nı yasaklamamaktadır. Mevcut yasal düzenlemeler eksik olduğu kadar, teknik açıdan da sorunludur. Mevcut yasal düzenlemeler keyfi uygulamalara son derece açıktır ve kötüye kullanılabilir niteliktedir.

Nefret suçları tarihsel açıdan yeni bir fenomen değildir. Bununla birlikte hükümetler tarafından suçun tanımı ve bu suçla karşı gerçekleştirilen yasal düzenlemeler oldukça yenidir. Nefret suçlarını engellemek için ilk girişim 1960’lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleşmiştir. ABD’de özellikle Yahudiler’e karşı gerçekleşen pek çok fiili saldırıyı engellemek için 1985’te nefret yasaları çıkarılmıştır. Bu yasalar sanığın subjektif duygularının, düşüncelerinin işlediği suçu artırıcı unsurlar olarak kabul edilmesini ve ayrıca cezalandırılmasını öngörüyordu. 1990’lı yılların sonlarına doğru ise nefret yasalarının kapsamı genişletilerek ırk, renk, etnik köken, uyruk, din, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, fiziksel ve zihinsel engel gibi farklılıklar da yasa kapsamına alınmıştır. Yasa, bu haliyle, toplumda baskı görmeye açık, savunmasız grupların, diğer grupların ve sınıfların önyargıya dayanan her türlü saldırılarına karşı güvence altına alınmasını amaçlamıştır. Örneğin bir Müslüman bireye karşı suç işlendiğinde, suçun nefret ve önyargı gibi nedenlerle işlenip işlenmediğine bakılmaktadır. Suç bu nedenlerle işlenmişse zaten var olan ceza artırılmaktadır. Çünkü nefret suçları her ne kadar bireylere karşı işleniyorsa da aslen hedef alınan o bireyin üyesi olduğu sosyal gruptur¹. Benzer şekilde Avrupa bölgesinde ve özellikle de İngiltere’de² suçlarının engellenmesi amacıyla yasalar mevcuttur. Ancak her ülkenin nefret suçlarını önlemek için yasası ve kapsamı birbirinden farklıdır. Ekim 2006’dan beri bu alandaki gelişmeleri takip etmek ve nefret suçlarını önlemek için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), bir web sitesi aracılığıyla (TANDIS³) yaşanan gelişmeleri takip etmektedir. Bir nefret suçu tanımı geliştiren AGİT, bu tanımı yasalar, kaynaklar, yaklaşımlar ve ihtiyaçlardaki farklılıkları gözeterak geliştirmiş bulunmaktadır:

¹ *Wikipedia, the free encyclopedia, Hate Crimes*, http://en.wikipedia.org/wiki/Hate_crime web sitesinde mevcuttur. Son erişim 10.10.2008; *Vikipedi, özgür ansiklopedi, Nefret Suçu*, http://tr.wikipedia.org/wiki/Nefret_su%C3%A7u web sitesinde mevcuttur. Son Erişim 10.10.2008; *Madem Öyle!.., Alev Alatlı, 31 Mart 2005, Zaman Gazetesi, Yorum*, <http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=126&v=NEFRET%20YASALARI&kat=26> web sitesinde mevcuttur. Son erişim 10.10.2008.

² *Hate Crime: Delivering A Quality Service, Good Practice and Tactical Guidance*, March 2005, ACPO (Association of Chief Police Officers) Race and Diversity Working Group, the Police Standards Unit, United Kingdom, March 2005.

³ *Tolerance and Non-Discrimination Information System (TANDIS)*, <http://tandis.odihr.pl>

A) Nefret suçu, mağdur, mülk ya da suçun hedefi B şıkkında tanımlandığı şekliyle bir grupla gerçek ya da edinilmiş bağlantısı, ilgisi, ilişkisi, destekçisi ya da üyesi olduğu için seçilerek, mülke ya da kişiye karşı işlenen herhangi bir suçu kapsamaktadır.

B) Grup üyelerinin genel özelliklileri gerçek ya da edinilmiş ırk, ulus ya da etnik orijin, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel ya da zihinsel engellilik, cinsel kaynaklı ya da diğer benzer unsurlara dayandırılabilir⁴.

Türkiye’de AGİT raporlarına yansıyan pek çok nefret suçu bulunmasına rağmen Türk devleti tarafından söz konusu suçlar takip edilmemekte, araştırılmamaktadır. Nefret suçlarının varlığı konusunda devletin hiçbir kurumunda resmi bir veri bulunmamaktadır. Türkiye’de nefret suçlarının önlenmesi için gerekli kurumlar oluşturulmamış, bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Dahası nefret suçlarına herhangi bir cezai yaptırım öngören yasal düzenlemeler Türkiye’de mevcut değildir. Bunun sonucu olarak da nefret suçları ve doğal olarak nefret propagandası cezasız kalmaktadır.

Türkiye’de nefret suçlarına ilişkin herhangi bir veri tabanı bulunmadığı gibi sorunu tanımlayan herhangi bir yasal önlem de bulunmamaktadır. Mevcut verilerden ve basına yansıyan haliyle Türkiye’de nefret suçlarının beş farklı kategoride toplandığını söylemek mümkündür. Aşağıda söz konusu kategorilere denk düşen bazı örnekleri görmek mümkündür:

1- Farklı etnik, dini gruplar ve azınlıklara yönelik nefret suçları

Kronolojik olarak bazı örnekler⁵:

⁴ Combating Hate Crimes in OSCE Region, An Overview Statistics, Legislation and National Initiatives, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), AI. Ujazdowskie, Poland. www.osce.org/odihhr , OSCE/ODIHR 2005, p.12. *Hate Crimes in OSCE Region, Incidents and Responses, Annual Report for 2006*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), AI. Ujazdowskie, Poland. www.osce.org/odihhr , OSCE/ODIHR, 18 September 2007, p. 9. <http://www.osce.org/item/26296.html?ch=931> web sitesinde mevcuttur. *Hate Crimes in OSCE Region, Incidents and Responses, Annual Report for 2007*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), AI. Ujazdowskie, Poland. www.osce.org/odihhr , OSCE/ODIHR, 6 October 2008, p. 11. http://www.osce.org/documents/odihhr/2008/10/33851_en.pdf web sitesinde mevcuttur.

⁵ Konuyla ilgili bilgilere <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=26060>; <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/05/son/sontur22.asp>; <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5805242&tarih=2007-01-19>; <http://www.milliyet.com.tr/2007/04/18/son/sontur43.asp>; <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=233123>; <http://hristiyanhaber.com/news.php?readmore=654>; <http://hristiyanhaber.com/news.php?readmore=646>; <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=631522>; <http://www.milliyet.com.tr/2008/02/19/guncel/gun06.html> web sitelerinden ulaşılabilir.

21 Nisan 2005: Ankara’da bulunan Uluslararası Protestan Kilisesi “Türk İntikam Tugayı” imzalı mektupla tehdit edildi ve ardından molotof kokteyli atılarak yakılmak istendi.

5 Şubat 2006: Trabzon’daki Santa Maria İtalyan Kilisesi Rahibi Andrea SANTORO 16 yaşındaki O.A. tarafından silahla vurularak öldürüldü.

19 Ocak 2007: Hrant DİNK genel yayın yönetmeni olduğu Agos Gazetesi önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürüldü.

18 Nisan 2007: Malatya’da Zirve Yayınevi çalışanı üç kişi “İncil dağıttıkları” gerekçesiyle boğazları kesilerek öldürüldü.

18 Nisan 2007 tarihinde Malatya’da Zirve Yayınevi çalışanı üç kişinin “İncil dağıttıkları gerekçesiyle boğazlarının kesilerek öldürülmelerinin ardından Ankara Kurtuluş Kilisesi Pastörü İhsan ÖZBEK şunları söyledi: “*Malatya’daki olayın ardından sokakta bizi tanıyan insanlar, elleriyle boğaz kesme işareti yapıyorlar.*”

17 Ağustos 2007: Diyarbakır Protestan Kilisesi’ni ateşe verdiği iddia edilen Oktay BİÇİCİ hakkında dava açıldı. Oktay BİÇİCİ aynı Kilise’nin Pastörü Ahmet GÜVENER’e yönelik saldırı hazırlığında olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, bir hafta sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır.

17 Aralık 2007: İzmir Bayraklı’daki Saint Antuan Kilisesi Rahibi Adriano FRANCHİNİ Ramazan BAY tarafından bıçaklandı.

28 Kasım 2007: Mardin Midyat’ta Mor Yakup Manastırı Rahibi Edip Daniel SAVCI kaçırıldı.

30 Aralık 2007: Antalya Kilisesi Papazı Ramazan ARKAN’ı öldürmek üzere Antalya’ya gelen 22 yaşındaki M.T. yakalandı.

11 Ocak 2008: Samsun’da Agape Kilisesi Pastörü Orhan PIÇAKLAR’ı ölümle tehdit ettiği iddiasıyla gözaltına alınan 17 yaşındaki S.S. serbest bırakılmasının ardından “*Yarın beni televizyonda izleyin. Katliam yapacağım*” diyerek yine tehdit etti.

Etnik Köken

8 Nisan 2008: 75 sağ görüşlü öğrenci Antalya’daki 3 Kürt öğrenciyi saldırdı. Polisler saldırıya uğrayan öğrencilere PKK üyesi olup olmadıklarını sordu.

24 Mayıs 2008: Aydın’da Kürt öğrenciler PKK lehinde slogan attıkları gerekçesiyle saldırıya uğradılar. Öğrenciler mahkemeye sevk edildi.

14 Haziran 2008: Gebze’de Kürt işçiler komşularını rahatsız ettikleri gerekçesiyle saldırıya uğradı. Bir işçi yaralandı.

5 Ekim 2008: Adana’da halk bir cinayet şüphelisini, Kürt olduğunu öğrendikten sonra, linç etmek istedi.

20 Ekim 2008: İstanbul'da polis Ağrı otobüsünü kontrol amaçlı durdurdu. Kontrol sırasında otobüsün yetkilisi, GBT için bekletilmeye itiraz edince ekibi ve yolcularıyla birlikte dövüldü. Polislerin 'Bunlar PKK'lı' demesiyle, çevrede toplananlar linçe girişti⁶.

2- Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı nefret suçları

LGBTT Bireylerin İnsan Haklarını İzleme ve Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan *LGBTT bireylerin insan hakları raporlarında* çok sayıda nefret suçunun gerçekleştiği belirtilmektedir. Rapora göre 2007 yılının ilk on ayı içinde 11 nefret cinayeti işlendi⁷. LGBTT Bireylerin İnsan Haklarını İzleme ve Hukuk Komisyonu'nun 2008 raporuna göre işlenen nefret cinayetleri ise şu şekildedir:

4 Haziran 2008: Sisi isimli trans birey, Kuşadası'nda markete alışverişe gittiği sırada arkasından yaklaşan kişi tarafından 4 kez sırtından bıçaklandı ve hastanede yaşamını yitirdi. Fail, elindeki bıçakla yakalanırken etrafındakilere ve polislere "Nasıl, iyi etmişim değil mi?" dedi.

10 Kasım 2008: Ankara İskitler bölgesinde arabasının içinde oturan Dilek, arkadan yaklaşan araçtan pompalı tüfekle açılan ateş sonucu kafasından vurulmuş ve 11 Kasım 2008 tarihinde hastanede yaşamını yitirmiştir. Soruşturma devam etmekle birlikte henüz failleri bulunmamıştır.

19 Aralık 2008: Takvim Gazetesi'nde çıkan habere göre kimliği belirlenemeyen bir trans birey daha Gebze-İstanbul otoyolunda göğsüne isabet eden iki kurşunla öldürülmüştür.

27 Aralık 2008: "Diyarbakır'ın merkez Sur İlçesi Cemal Yılmaz Mahallesi Dutlupınar Sokak'taki evde 'Kız Şaban' olarak tanınan eşcinsel Şaban Çelen ile evinde birlikte oturduğu Ali Yavuz tabancayla vurulup, bıçak darbeleriyle öldürülmüş halde bulundu".

⁶ Bu örnekler Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın raporundan alınmıştır. Bkz. Ocak ile Ekim 2008 tarihleri arasında TİHV tarafından yayınlanmış günlük bültenler burada haftalık raporlar, http://www.tihv.org.tr/tihve/index.php?option=com_content&view=section&id=10&Itemid=83;

http://www.tuerkeiforum.net/trw/index.php/Kategori:Haftal%C4%B1k_Raporlar_2008

⁷ LGBTT Bireylerin İnsan Haklarını İzleme ve Hukuk Komisyonu 2007'nin Ocak-Ekim ayları arasında medyaya yansıyan nefret cinayetlerini medya taraması sonucunda rapor haline getirmiş, rapor 21.10.2007 tarihinde yayınlamıştır. Rapora <http://www.kaosgl.org/node/1429> adresinden ulaşılabilir. Benzer nitelikteki bir rapor 2008 yılı içinde hazırlanmıştır. Rapor, http://www.kaosgl.com/resim/KaosGL/Yayinlar/lgbt_bireylerin_insan_haklari_raporu_2008.pdf web sitesinde mevcuttur.

Eskişehir’de bir trans kadın saldırıya uğradı ve dövüldü. Bursa’da bir trans kadın kafası kesilmiş halde bulundu. Edirne’de bir kişi cinsel ilişki teklif ettiği gerekçesiyle arkadaşı tarafından öldürüldü. 15 Temmuz 2008’de İstanbul’da silahla öldürülen Ahmet Yıldız, 12 Kasım’da Ankara’da pompalı tüfikle öldürülen Dilek İnce cinayetleri ile ilgili halen bir açıklama yapılmadı. 10 Mart’ta İstanbul’da yine bir trans kadın, Ebru, bıçaklanarak öldürüldü⁸.

3- Irkçılık ve yabancı düşmanlığına dayalı nefret suçları

20 Ağustos 2007: Nijerya vatandaşı Festus OKEY Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü’nde gözaltındayken boynundan silahla vurularak öldürüldü⁹. *“İçinde bulunduğumuz zor durumdan ötürü içimizden biri kafasını duvara vurarak kendini öldürmeye kalktı... Polis ona saldırdı ve hepimizin gözü önünde bayılıncaya dek dövdü. Birçok jandarma saldırıp sopalar ve tekmelerle adamı dövdüler. Sonra da banyoya götürüp elini yüzünü temizlediler.”* İzmir civarında bir alkonma yerinde tutulmuş olan Moritanyalı bir mülteci¹⁰.

4- Farklı siyasi görüşten kişilere yönelik nefret suçları

6 Nisan 2005: Trabzon’da çıkarılan “bayrak yakılıyor” söylentisiyle iki bin kişi dört üniversite öğrencisini linç etmek istedi. Dört üniversite öğrencisi TAYAD (Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Yardımlaşma Derneği) adına F Tipi cezaevlerini protesto etmek için bildiri dağıtıyorlardı.

12 Nisan 2005: Adapazarı Atatürk Kültür Merkezi önünde basın açıklaması yaparak F Tipi cezaevlerini protesto etmek isteyen beş TAYAD üyesi, “aşırı milliyetçi” olduğu öne sürülen yaklaşık 100 kişi tarafından linç edilmek istendi¹¹.

5- Diğer farklı temellere dayanan nefret suçları

Fiziksel engelli Şafak PAVEY İstanbul Beyoğlu’nda otopark mafyası olduğu iddia edilen kişiler tarafından dövülüp protez olan kolu ve bacağı sağa-sola fırlatılıp hastanelik edildi. Şafak PAVEY yaşadıklarından dolayı şikâyetinde bulunduğu polis tarafından “sakat insansın gece vakti ne işin var dışarıda” denilerek hakarete uğradı¹².

⁸ Homofobik ve transfobik şiddet durmuyor, 25 Mart, 2009, <http://www.kaosgl.com/content/homofobik-ve-transfobik-siddet-durmuyor> web sitesinde mevcuttur.

⁹ Konuyla ilgili olarak http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=387690 web sitesine bakılabilir. Ayrıca Helsinki Yurttaşlar Derneği tarafından hazırlanan rapora bakınız, <http://www.hyd.org.tr/?pid=515> web sitesinde mevcuttur.

¹⁰ İstenmeyen Misafirler’: ‘Yabancı Misafirhaneleri’nde Tutulan Mülteciler, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 02.04.2008, <http://www.hyd.org.tr/?pid=607> web sitesinde mevcuttur.

¹¹ Konuyla ilgili haberler <http://www.milliyet.com.tr/2005/04/06/son/sontur23.html>; <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/04/12/626536.asp> web sitelerinde mevcuttur.

¹² Konuyla ilgili haber <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=99851> web sitesinde mevcuttur.

Yukarıdaki örneklere daha başka örnekler de eklemek mümkün. Ancak çalışmanın kapsamı itibariyle bizler burada sınırlı sayıda örnek vermeyi tercih ettik.

AGİT nefret suçlarını önlemek için hazırladığı kılavuzda “nefret suçlarını” aynı zamanda “önyargı suçları” olarak da tanımlamaktadır. Çünkü nefret suçları daima iki unsuru bir arada bulundurmaktadır: *Önyargılı bir motivasyonla birlikte cezai bir suçun işlenmiş olması*¹³. Nefret suçlarının birinci unsuru sıradan ceza kanunları kapsamında suç oluşturan bir eylemin gerçekleşmesidir. Ülkelerin yasalarında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen, söz konusu cezai eylemler konusunda benzerlik taşıyan şey genellikle bu tür eylemlerin şiddet eylemleri olmasıdır. Nefret suçlarına ilişkin ikinci unsur önyargılardır. Bu onu sıradan suçlardan ayırır. Suçu işleyen *koruma altındaki özelliği* kasıtlı olarak *hedef* seçmiştir. *Hedef* bir ya da birden fazla kişi ya da belli özellikleri paylaşan bir grupla özdeşleşmiş mülkiyet olabilir. Koruma altındaki özellik ırk, dil, etnisite, ulus ya da benzer nitelikteki diğer genel faktörler gibi bir grup tarafından paylaşılan bir özelliktir¹⁴.

Nefret suçlarını önleyen yasalar, ayrımcılık karşıtı yasalardan ayrılır. Ayrımcılık kavramı ırkı, etnik kökeni ya da cinsiyetinden dolayı bir kişinin aleyhine muamele yapmak gibi yasaklanmış bazı etkenlere atıfta bulunur. Ayrımcılık karşıtı yasalar tüm AGİT ülkelerinde olmasa da mevcuttur ve genellikle çalışma hayatı veya mal ve hizmetlerin kullanımıyla ilgili düzenlemeleri içerir. Bir ayrımcılık eylemi örneğin, bir işçiye diğer işçilerle aynı işi yapıyor olmasına rağmen ayrımcılık zeminine dayanılarak düşük ücret ödeniyorsa bu kanun dışıdır. Ancak aynı eylem ayrımcılık olmadan gerçekleşiyorsa kanun dışı değildir. Ayrımcılıkla ilgili yargılamaların pek çoğu medeni kanunla ilgili bir meseledir, bazıları cezai yaptırımlar içermektedir. Ancak her ne olursa olsun nefret suçu yasaları kanunların yasakladığı ayrımcılık suçlarını içermez; çünkü cezai anlamda bir ana suç yoktur. Nefret suçunu oluşturan birinci unsur kaybolmuştur¹⁵.

Kısacası nefret suçları ayrımcılıktan beslenir; ancak ayrımcılıktan başka bir şeyi ifade eder. Nitekim ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili yasalar genellikle iş, mal ve hizmetlerden yararlanılmasını veya bir başka hakkın kullanılmasını engellemeyi yasaklarken, nefret suçları ceza kanunlarında

¹³ *Hate Crime Laws, A Practical Guide*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), OSCE/ODIHR 2009, s. 16, http://www.osce.org/odihr/item_11_36671.html web sitesinde mevcuttur.

¹⁴ A.g.e. s. 16.

¹⁵ A.g.e. s. 25.

tanımlanmış cinayet, yaralama, mülkiyetin tahrip edilmesi, hakaret vb. fiili eylemleri içermektedir.

Nefret suçları pek çok farklı nedenle gerçekleşebilir:

- Fail kızgınlık, kıskançlık ya da akran onayı arzusu gibi bir nedenle eyleme geçebilir,
- Fail suçun bireysel hedefi hakkında hiçbir şey hissetmeyebilir; ancak hedefin üyesi olduğu grup hakkında düşmanca fikirlere veya duygulara sahip olabilir,
- Fail kendisini tanımladığı grubun dışındaki herkese düşmanlık hissedebilir ya da
- Özet bir şekilde söyleyecek olursak, hedef basit bir şekilde, failin düşman olduğu göçmenlik gibi, bir fikri temsil edebilir¹⁶.

Nefret suçları oldukça özeldir. Çünkü fail nefret suçunu gerçekleştirirken mağdur ve mağdurun ait olduğu topluma yönelik bir mesaj yollar. Bu sonuç olarak nefret suçlarının diğer suçlardan farklı bir şekilde yapılması gerektiğini ve farklı bir yasal yaklaşımla meşrulaştırılması gerektiği anlamına gelir¹⁷. Nefret suçları önyargının şiddet manifestosudur. Bu nedenle nefret suçlarının soruşturulması, kovuşturulması, yargılanması vb. her aşaması son derece büyük dikkat gerektirir. Ayrıca nefret suçlarının sosyal açıdan kınanması kanunlara yansıtılmalıdır. Bu zarar gören toplulukların açısından son derece önemlidir, ceza kanunlarına güveni sağlar, sosyal yapıları onarır¹⁸.

Nefret suçlarına ayrı bir önem verilmesinin teorik ve pratik nedenleri bulunmaktadır. Pratik etki nefret suçlarının yasallaşma süreciyle ilgilidir. İdeal olan yasanın hükümet, kanun uygulayıcılar ve toplumun geniş bir kesimi tarafından tartışıldıktan sonra kabul edilmesidir. Bu suçun doğası ve boyutları hakkında farkındalığın artmasına ve konuya doğrudan odaklanılmasına yardımcı olur. Yasanın kabul edilmesi süreci böylece hem bilinç arttırmaya hem de nefret suçlarına bir tepki vermeye yardımcı olur. Bu konudaki diğer bir husus nefret suçu yasının uygulanmasıdır. Bu nedenle konuya taraf tüm profesyoneller etkin bir şekilde eğitilmelidir¹⁹.

Konuya teorik açıdan baktığımızda nefret suçlarının ekstra cezalandırılmasını meşrulaştırmaya yönelik üç temel argüman vardır. İlk olarak hukukun sembolik değeri toplumun önyargılar üzerinde temellenen suçları reddetmesini ortaya çıkarmayı kolaylaştırabilir ve bunu yapmalıdır.

¹⁶ A.g.e. s. 18.

¹⁷ A.g.e. s. 19.

¹⁸ A.g.e. s. 22.

¹⁹ A.g.e. s. 22.

Nefret suçları yasalarının kabul edilmesi toplumun, özellikle de ayıplanacak bir suç olarak belli bu suçları kınamasının güçlü bir ifadesidir ve daha fazla cezayı hak etmektedir. İkinci olarak ceza hukuku zarar veren şeyleri cezalandırır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, nefret suçları mağdur üzerinde sıradan suçlardan daha büyük bir etki yaratır ve nefret suçları aynı zamanda mağdur grubunun üyesi olan diğerlerini de etkiler. Üçüncü olarak, nefret suçları normal cezai suçlardan daha ağır bir suçtur. Bu nedenle nefret suçları kanunları normal cezai suçlardan daha ağır bir suçu cezalandırmaktadır. Çünkü nefret suçlarında failin motivasyonu, işlenen suç normal bir cezai suçtan daha ciddi bir suç haline getirir. Ceza hukuku sık bir şekilde sadece sonuçları itibariyle değil, aynı zamanda failinin maksadına bağlı olarak eylemin cezasını artırır. Bundan dolayı bu argüman failin maksadının orantısız bir zarara yol açtığını ya da failerin haricen zarar riskine yol açtıklarını varsayar²⁰.

Nefret suçları yasaları ayrımcı mıdır? Buna verilecek tek bir cevap vardır: HAYIR! Nefret suçu yasalarına karşı çıkanlar bu yasaların genellikle bazı grupları diğerlerinden daha fazla koruduğunu bu nedenle de ayrımcı olduklarını ileri sürerler. Durum bu değildir. Nefret suçları genellikle azınlık gruplarına karşı işlenen suçlar olmakla birlikte, çoğunlukta yer alan gruplara yönelik de işlenebilmektedir. Bu durumda genellikle aşağıdaki durumlar söz konusudur:

- Fail bir azınlık grubuna üye olabilir,
- Hedef bir çoğunluk grubunun üyesi olduğu için seçilebilir,
- Hem fail hem de hedef farklı azınlık grupların üyesi olabilir.

Kanun önünde eşitlik ilkesi nefret suçu yasalarının bir grubun diğerlerine karşı korumadığı ve korunmaması gerektiği anlamına gelir. Örneğin, eğer bir nefret suçu yasası karakteristik olarak etnisiteyi içeriyorsa, bu belli bir etnisiteyi belirtmez; böylece yasa kapsamındaki bir mağdur çoğunlukta birini de içerecek şekilde herhangi bir etnisiteye üye olabilir²¹. Bu durumda yukarıda bahsi geçen koruma altındaki karakteristik ne anlama gelmektedir? Herhangi bir çelişki bulunmakta mıdır? Buna verebileceğimiz cevap yine kısa olacaktır: HAYIR! Çünkü söz konusu olan nefret suçu olduğunda suçu meydana getiren bileşenler diğer suç kategorilerinden farklılaşmaktadır. Şöyleki;

Mağdur insan ya da mülk olabilir. Nefret suçu yasaları kişiye karşı işlenen suçlara yönelik uygulanmamalıdır. Nefret suçu yasaları aynı zamanda belli bir karakteristiği – genellikle de bir ibadethaneyi, bazı zamanlarda bir ticari

²⁰ A.g.e. s. 22-23.

²¹ A.g.e. s. 23.

ya da ikametgahı paylaşan kişilerle bütünleşmiş mülkiyete karşı işlenen suçlara da uygulanmalıdır²².

Kanunlar tüm insanları eşit şekilde korurlar. Nefret suçu yasaları kanun tarafından korunan grup karakteristiklerini belirtmek zorunda olmasına rağmen, bu tür yasalar net bir şekilde ifade edilmiş bir grup tanımı yapmazlar. Daha çok kanunlar tüm bireyleri karakteristiğinin kapsamlı bir versiyonu yoluyla tanımlanan bireyleri korurlar. Örneğin, “din” geniş kapsamlı korunan bir kategoridir; ancak nefret suçları koruma için tek başına belli bir dini seçmemelidir. Kanunlar “ırk” nedeniyle işlenen suçları yasaklar; ancak koruma için belli bir ırksal ya da etnik grup belirtilmez. Örneğin Hıristiyanlar'a karşı şiddet, Müslümanlar'a karşı şiddetle aynı anlamda bir nefret suçu kanunu kapsamında kovuşturulabilir, çoğunluk gruplarının üyelerine karşı suçlar azınlık topluluklarına karşı suçlarla aynı şekilde kovuşturulabilir. Böylece koruma simetriktir. Hiçbir grup özel korumaya sahip değildir ve herkes kanun önünde eşittir²³.

Nefret suçu yasaları devletlerin nefret suçlarıyla mücadelelerinde kullanabilecekleri pek çok araçtan sadece bir tanesidir. Önyargı motivasyonu ile gerçekleşen şiddetle mücadele etmeye yönelik kapsamlı bir ulusal programın, eğitim, erişim ve öğretimi de içerecek şekilde pek çok diğer açılırları bulunmaktadır. Belli adımlar aşağıdakileri içermektedir:

- Ceza adaleti personelinin nefret suçlarını nasıl soruşturacakları, mağdurlarla nasıl çalışacakları ve vakaları nasıl kovuşturacakları hakkında eğitmek,
- Bu tür suçların nefret suçu olarak soruşturulup soruşturulmadığına bakmaksızın önyargı motivasyonu ile işlenen suçlar hakkında tam bir veri toplamak,
- Sivil ayrımcılık karşıtı kanunlarda giderim temin etmek,
- Ayrımcılık ve nefret suçu mağdurlarına destek vermeye yönelik görev tanımlarıyla birlikte ayrımcılık karşıtı yapılar kurmak,
- Topluluklara erişmek ve suçların bildirilmesine yönelik güven temin etmek için kanun uygulayıcılar ve topluluk grupları arasındaki ilişkiyi beslemek ve
- Kamuoyunu (özellikle de gençleri) hoşgörü ve ayrımcılıktan arınmışlık konusunda eğitmek²⁴.

İnsan Hakları Gündemi Derneği olarak son yıllarda giderek yükselen ırkçılık, milliyetçilik ve hoşgörüsüzlükten kaynaklanan “nefret suçları”na bir tepki vermek, nefret suçlarının önlenmesi için kamuoyu oluşturmaya yönelik

²² A.g.e. s. 32.

²³ A.g.e. s. 32.

²⁴ A.g.e. s. 12.

harcanan çabalara bir katkı sunmak ve yasal düzenlemelere dikkatleri çekmek için bu kitabı hazırladık. Elinizdeki kitap ***Türkiye’de ırkçılık, milliyetçilik ve hoşgörüsüzlükten kaynaklanan “nefret suçları”nın önlenmesi*** için konunun uzmanı olan akademisyenler, insan hakları savunucuları, araştırmacı ve yazarlarla yapılan bir dizi söyleşiden oluşmaktadır.

Öncelikle sağladığı mali destekle bu kitabının hazırlanmasını mümkün kılan, merkezi Birleşik Krallık Londra’da bulunan ***Sigrid Rausing Trust/ Global Dialogue Programı’na*** teşekkürlerimizi sunarız.

İnsan Hakları Gündemi Derneği olarak kitabın hazırlanması sürecinde ***Gün Kut*** (Boğaziçi Üniversitesi - Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Üyesi); ***Ali Bayramoğlu*** (Gazeteci/Yazar), ***Etyen Mahçupyan*** (Gazeteci/Yazar); ***Cengiz Algan ve Ayşe Akdeniz*** (Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De Aktivistleri); ***Erdal Doğan*** (Hukukçu); ***Tolga Korkut*** (Gazeteci); ***Ömer Laçiner*** (Araştırmacı/Yazar); ***Ali Koç*** (Hukuçu); ***Ayşe Gül Altunay*** (Sabancı Üniversitesi); ***Tanul Bora*** (Araştırmacı/Yazar); ***Ayhan Kaya*** (İstanbul Bilgi Üniversitesi); ***Baskın Oran*** (Ankara Üniversitesi); ***Ahmet İnsel*** (Galatasaray Üniversitesi) ve ***Fatmagül Berktaş*** (İstanbul Üniversitesi) ile görüşmeler yaptık. Kendilerine bizimle görüşmeyi kabul ettikleri için minnettarlığımızı sunarız.

Kitabın Türkçe versiyonu ***Orhan Kemal Cengiz ve Ayça Uluseller*** tarafından gözden geçirildi. Ayrıca kitabın hazırlık aşamasında ***Utku Ejder*** gerekli internet taramalarını yaparak bizlere oldukça önemli katkılarda bulundu. ***Dicle Çakmak, Zerin Türk*** ve ***Zeynep Erel*** yapılan görüşmelerin deşifrelerini gerçekleştirdi. Her üçüne de gösterdikleri özen ve harcadıkları emek için teşekkür ediyoruz. Kitabın İngilizce çevirileri ***Helmut Oberdiek, Soner Tufan, Gülден Gürsoy***, düzeltmeleri ***Hera Hashmi*** tarafından gerçekleştirildi. Hepsine teşekkürü bir borç biliriz.

Kapak fotoğrafları için ayrıca ***Uluslararası Hrant Dink Vakfı’na*** ve ***Ahmet Şık’a, Kaos GL’ye*** ve ***Semih Varol’a*** ve ***Radyo Shema’ya*** özel teşekkürlerimizi sunarız.

Kitabın, Türkiye’de hak temelli faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına ve ilgili hükümet kurumlarına bir nebze de olsa rehberlik etmesi dilek ve temennisiyle...

Hakan ATAMAN

Orhan Kemal CENGİZ

Görüşmeler

“Ben Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin ırkçılık söylemlerine baktığımda doğru bir söylem görmüyorum. Neye ırkçılık dediklerine baktığımda çok kısıtlı bir ırkçılık anlayışları olduğunu görüyorum.”

Gün Kut*

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) bir nefret suçları tanımı var. Buradan hareketle nefret suçlarını tanımlayacak olursak acaba ne tür bir tanım geliştirmek mümkün?

Hukuki olarak tanım ihtiyacı duyan birtakım kavramların siyasi olarak çok tartışma yarattığını biliyoruz. Irkçılığın tanımını yaparken de yaşadık, hukuki olarak tanımlanması ne kadar zor olursa bir şeyin; yani hukukçu ve hakimlerin karar vermesinde kesin yol gösterici bir tanım ortaya çıkarılmasında ne kadar güçlük çıkarsa bu iş o kadar uzun sürüyor. İkinci olarak da tanım yüzeysel oluyor, derine gidilemiyor. Çünkü derine inildikçe tanım üzerinde anlaşması gereken taraflar, yani devletler anlaşamıyorlar. Dolayısıyla, hukuki bir tanım yapacak yetenekte görmüyorum kendimi. Ne hukukçuyum ne de konu üzerinde doğrudan bir çalışmam oldu. Yalnız ECRI’nin (Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu) 7 numaralı genel politika önerilerinde ayrımcılığa dayalı her türlü suçun cezalandırılmasını sağlayacak hukuki altyapının sağlanması ve ayrıca bazı suçların ırkçı, yabancı düşmanı, anti-semitist ve diğer ayrımcılık içeren saiklerle işlenmesi durumunda verilecek cezanın ağırlaştırılması yönünde tavsiyeleri vardır. .

* Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Gün Kut, halen Avrupa Konseyi Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu üyesidir.

7 numaralı politika önerilerinde, ‘Tanımlar’ başlığı altında nefret suçları diye bir şey tanımlanmadı. Tanımlarda daha çok ırkçılık, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kategorileri tanımlandı ve de hem anayasada hem de medeni hukuk ve ceza hukukunda bu ayrımcılıkların ortaya çıkması durumunda neler yapılması gerektiği tavsiyeler olarak ortaya konuldu. Bunun dışında, doğrudan doğruya nefret suçlarıyla ilgili bir çalışması yok ECRI’nin. Buna karşılık ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve buna bağlı hoşgörüsüzlüklerin şiddet boyutuna ulaşması durumunda ki nefret suçları çoğu zaman budur, mutlaka özel olarak vurgulama yapılır ve ırkçılığın doğurabileceği en kötü sonuç olarak değerlendirilir. Benim içinde bulunduğum Avrupa Konseyi kuruluşunun konuya yaklaşımı bu. Ben hukukçu değilim ve özel olarak nefret suçlarını ceza hukuku çerçevesinde değerlendirmem mümkün değil. Ayrımcılıkla ilişkilendirildiği durumlarda, her suçun olduğu gibi nefret suçlarının da verdiği sonucun değerlendirilmesinde bunun ağırlaştırıcı sebep olarak görülmesi gerektiğine yürekten inanıyorum.

Bu tür suçların ortaya çıkmasında önyargı ve ayrımcılıktan beslendiklerine dair çok ciddi durumlar var. Bu beslenmede, nefret suçlarının önyargı ve ayrımcılıkla birleştiği ve önyargı ve ayrımcılıktan ayrıldığı noktaları sıralayacak olursak, acaba çok belirgin hatlar çizmek mümkün mü?

Hayır, çok zor bir meseledir bu. Hukukçular için de aynı durum geçerli. Bunun nasıl sonuçlar yarattığını görüyoruz; mahkemeler ve hakimler genellikle bu kararı vermekten kaçınıyorlar. Yani hukuken bunu yapmak zor olduğu için hakimlerin de mahkemelerin de bu konuda rahat tavır almaktan kaçındıklarını gözlemliyoruz. Bunu biraz dengelemek için, Avrupa’da, büyük ölçüde STK’ların da girişiminden kaynaklanan bir dalga ortaya çıktı. Bunu bir noktada ECRI de benimsedi, mümkün olduğunca ispat yükümlülüğünün ters çevrilmesi yönünde tavsiyeler yapmaya başladık. Şimdi bu, Avrupa hukukunda üzerinde tartışılan, konuşulan hatta zaman zaman benimsenen bir şey haline gelmeye başladı, örneklerini görmeye başlıyoruz.

Hukukun temel kuralı nedir? Suçun ispatı suçlayana aittir, dolayısıyla insan kendi masumiyetini savunmak durumunda bırakılamaz; suç ispatlanır, masumiyet ispatlanamaz. Fakat ırkçılık durumlarında, kurbanın şikayet etmedeki isteksizliği ve mahkemelerin bu suçlar karşısında karar vermekteki isteksizlikleri sebebiyle eğer ispat yükü suçlayana değil de suçlanana ait olursa daha iyi olur. Yani birisi ayrımcılıkla suçlandığında aslında ayrımcılık yapmadığını ispat etmek zorunda kalırsa mahkemelerin bu konuda daha

rahat hüküm verebilecekleri ve kurbanların daha rahatlıkla mahkemelere başvurabileceği varsayılır. Mesela Türk hukukuna hiç uyacak bir şey değildir bu. Türk hukukunda ispat hakkının yön değiştirmesi “Herhalde başka kim bilir daha nelere yol açacak?” gibi bir dirençle karşılaşacaktır. Bu durum adaletin yerini bulmasına ne kadar katkıda bulunuyor, bunu herhalde zaman gösterecek.

FBI’nın web sitesindeki verilere göre ABD’de 11 Eylül’den sonra bu suçlarda bir artış olduğu gözlemlenmiş. Türkiye’de de bu dönemde yaşanan, mesela Malatya katliamı, Hrant Dink olayı gibi farklı din, görüş, etnik gruplara mensup kişilere yapılan saldırılarda bir artışın olduğunu görüyoruz. Politik bir değerlendirme yaparsak, bu suçların ortaya çıkmasıyla genel politik atmosfer arasında bir paralellik var mı yoksa bunlar tesadüf mü?

Paralellik tesadüf olabilir ama tam tersine doğrudan ilişki var. Biz ECRI’de 11 Eylül’den sonra siyasi söylem düzeyinde ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve buna bağlı hoşgörüsüzlüğün artmakta olduğunu gözlemleyip buna dikkat çektik, bu konuda bir deklarasyon yayınladık. Bu konuların siyasi söylem düzeyine yansımaları, yani siyasetçilerin kampanyalar sırasında seçim alanlarında ya da seçmenlerine mesaj vermek istedikleri her ortamda ve durumda bu konuları ayrımcı, suçlayıcı ve aşağılayıcı bir söylemle gündeme getirmeleri ve daha da kötüsü, bunun yankı bulması ve oya dönüşmesi son derece tehlikelidir. Bunun hem aksiyon hem de reaksiyon olarak sonuçları var. Ortamın giderek hoşgörüsüzleşmesi, bunun fikir önderleri ve siyasi liderlerce doğal karşılanması, seçmen ve toplum içerisinde olumlu yankı bulması çok tehlikeli bir şeydir. ECRI’nin raporlarına bakarsanız, Avrupa düzeyinde de olaylarda ciddi artış gözlemleniyor. Bunu bir tek klasik olarak ırkçılıkla özdeşleştiriyormuşuz gibi almayın, bir tek orada olmuyor; her yerde oluyor. Kimi yerlerde ırkçılığın hedefi olarak tanımladığımız grup ve kitlelerin kendi ırkçılıkları ve hoşgörüsüzlükleri ortaya çıkmaya başlıyor, bu da son derece vahim bir sonuçtur. Pandoranın kutusu gibi bir şey bu, açıldığı zaman her şey birden ortaya çıkıyor. Türkiye’de de olan bu aslında. Normal olarak ırkçılığın ve ayrımcılığın kurbanı olacak nitelikte insanların gidip kendilerinden farklı olana şiddet uygulamayı doğal karşılaması ve birtakım kamu kurumlarının bunu o kadar ciddi bir mesele olarak görmemesi gibi durumlar ortaya çıkıyor. Bunlar çok vahim şeyler ve doğrudan doğruya 11 Eylül’den sonraki ortamla tabii ki ilişkisi var. Hatta 11 Eylül’ün kendisi zaten bir nefret suçudur. Yani sırf biz ve onlar tanımıyla, onlara zarar vermek için kendini yok etme şekli... Öldürenle ölenler arasında nefrete yol açabilecek doğrudan bir ilişki yok aslında. Sadece “Bu Amerikalı, ben Müslüman’ım” demiş, uçağa binmiş ve Amerikalıların en yoğun bulunduğu düşünüldüğü, en çok ses getirebilecek herhangi bir yeri yok

etmek için harekete geçmiş. Dolayısıyla onun yol açtığı etki ve tepkilerin hepsi onun etrafında toplanıyor.

Bazı Avrupa ülkelerinde, İngiltere örneğinde, ayrımcılık ve bunun yol açtığı şiddet olaylarından dolayı suçlanan kişilerin bizzat bu suçlara karşı çalışmak için örgütlendiğini görüyoruz. Mesela polisler, kendi kurmuş oldukları dernek ve sendikalar yoluyla nefret suçlarıyla mücadele etmek için çalışmalar yürütüyorlar. Yine barınma konusunda bazı emlakçıların ayrımcılık yapılmadan barınma imkanı sağlamak üzere çalıştıklarını ve bu çalışmalarını da kendilerine aynı zamanda bir reklam aracı olarak kullandıklarını görüyoruz. Bununla Türkiye arasında bir paralellik kursak, bizde bu tür bir çalışmanın yapılması mümkün olabilir mi?

Tabii ki mümkün olabilir. Bu bir bilinçlenme, sorunun farkına varma ve bir kere farkına varıldıktan sonra o soruna çözüm arama iradesini gösterme meselesidir. Türkiye’de şimdiye kadar büyük ölçüde eksik olan odur. Yani Türkiye’de genellikle “lack of awareness”, yani farkında olmama durumu var. Türkiye’de ideolojik anlamda ırkçılık yok. Yani Türkiye’de kime sorarsanız sorun, ırkçılığı olumlu bir şey olarak tanımlamaz. Mesela Avrupa’nın kimi yerlerindeki ırkçı çevreler, ırkçı olmaktan gurur duyarlar; şimdi bu ideolojik ırkçılıktır. Türkiye’de insanlara “İrkçilik nasıl bir şeydir?” diye sorarsanız, çoğunluk size ırkçılığın olmaması gereken, yanlış ve negatif bir şey olduğunu söyler. Buna karşılık gündelik hayatında, gündelik ilişkilerinde yaptığı, uyguladığı ve yaşadığı bazı şeyleri, bunların aslında ırkçıların yaptığı şeyler olduğunu fark etmeden yapar. Dolayısıyla tam bir bilinçlendirme eksikliği sorunu yaşıyoruz Türkiye’de. Yani Türkiye’de ırkçılıkla mücadele, Almanya’daki ırkçılıkla mücadeleden farklı araçlarla yapılmalı. Türkiye’de ırkçılıkla mücadele insanlara bazı şeylerin ırkçı ve ayrımcı olduğunu söylemek ve bu konularda onları uyanık kılmakla yapılabilir. Çünkü ırkçılık, farkında oldukları reddedecekleri bir şeydir. Almanya’da ise o ideolojiyi benimsemiş ve bunu olumlu bir şey olarak gören insanların rehabilitasyonu yoluyla ırkçılıkla mücadele edilebilir. Türkiye’nin işi daha kolay ama diğer taraftan da Türkiye’de reddetme durumu ortaya çıktığı için güç bir iş bunu yapmak. Sorduğunuz soruya gelince, eğer insanlar ayrımcı davrandıklarının farkında değilse, bu onlara ilk söylendiğinde reddetme çabası içine girerlerse polisin tutup da böyle bir şey yapması çok zor. Dolayısıyla Türkiye açısından daha işin başındayız. Polisin İstanbul’da eroin operasyonu yapma kararı çıktığı zaman bireysel olarak polis memurunun bu operasyona kendi katkısı olarak sokakta gördüğü her zenciye toplamasının önüne geçmek o bireyi yeniden yetiştirmekle mümkün. Bütün olarak polisin kendi içinde örgütlenip ortak bir söylem oluşturması ise daha sonraki bir aşamadır. Türkiye’nin Batı Avrupa örneklerinden bir farkı

da; bu ülkelerin hepsinde yoğun bir şekilde ırkçılık vardır; fakat yoğun bir biçimde örgütlü ırkçılık karşıtlığı da vardır. Türkiye’de o anlamda yoğun bir ırkçılık yoktur ama ırkçılık karşıtlığı da örgütlenmiş bir biçimde değildir. Örgüt derken sadece sivil toplum örgütlerinden bahsetmiyorum, her türlü karar verme kurumunun içerisinde bu konuda siyaset geliştirme yeteneğine sahip gruplardan bahsediyorum. Bizim polisimizde de mahkemelerimizde de bunun henüz olmadığını düşünüyorum.

Türkiye’de ırkçılık olumlu bir tanımlama değil. Bununla birlikte bazı internet sitelerinde bu tür söylemlerin kullanılmaya başladığına tanık olduk. Bizde bu şekilde faşist olmaktan övünen, ırkçı olmaktan övünen...

İrkçı değil... Faşist olmaktan, hoşgörüsüz olmaktan övünüyor, başkasını yok etme iradesine sahip olmaktan gurur duyuyorlar; ama bunu ırk bağlamında yapmıyorlar. “Biz Türk ırkıyız, dolayısıyla diğerlerinden farklıyız” durumu var ama bu Almanya, Avusturya, Belçika’da görmeye alıştığımız türden ırkçılık değil bu; ama kesinlikle yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlük boyutu var. Ama bunlar farklı şeyler. Yani ırkçılık başka, anti-semitizm başka, yabancı düşmanlığı başka ve bunlara bağlı hoşgörüsüzlükler başka...

Sıkıntı yaşadığımız başka bir nokta da bu meselenin ifade özgürlüğüyle olan bağlantısı. Bu tür söylemlere karşı farklı ülkelerde farklı yasalar çıkartılmış durumda, ayrıca uluslararası sözleşmelerde de bu konuda yayınların yapılması ve söylemler yasaklanıyor. Sizin de bahsettiğiniz gibi 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığına dayanan söylemlerin kullanılmasıyla ilgili sıkıntılar ortaya çıkmış vaziyette. Buna yönelik olarak bir söylem geliştirdiğinizde, bu söylemi kullananların en temel argümanlarından bir tanesi ifade özgürlüğü oluyor. Bu ikisinin arasındaki çatışmayı nasıl aşacağız?

Çok zor bir şey. Buna karşı temel argüman her zaman şu oldu: Haklar ve özgürlüklerin hiyerarşisi olmaz. Bütün haklar ve özgürlükler kendi başlarına bir bütündür, bir hiyerarşinin içinde var olmazlar. Buna bir tek aksi örnek yaşam hakkıdır. O en tepededir; çünkü yaşam olmayınca hiçbir şey olmuyor. Ama diğerleri açısından, “bunların birisi daha önde gelir” argümanı ya başka bir şeyi gizlemektedir ya da naiftir. İrkçılıktan masum olma hakkı da bir haktır; ırkçılık kurbanı olmama, ayrımcılığa tabi olmama gibi hakları vardır insanların ve ifade özgürlüğü bunun önüne geçen bir hak olamaz. Burada ‘Haklara tecavüz edildiğinde ne yapılacak?’ sorusu gündeme geldi. İfade özgürlüğü kullanılırken insanların ırkçılığa maruz kalmama haklarına

tecavüz edilirse buna yönelik cezai önlemler mi alınmalı yoksa medeni hukuk önlemleriyle mi yetinilmelidir? Şu andaki tartışma budur. Fikir özgürlüğüne hiçbir şekilde kısıtlama getirilmemesini savunanlar devlete güvenmediklerinden, ırkçılığı cezalandırmak için fikir ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması durumunda bununla sınırlı kalmayacağını düşündükleri için devlete bu konuda dahi kapı açmama yanlısıdır. Buna karşılık söyledikleri, ırkçılığın kurbanı olan tarafın her zaman mahkemeye gidip hakkını arama hakkı vardır, dolayısıyla devletin savcısının illa müdahale edip resen dava açmasına gerek yoktur. Diğer taraftan, benim de kendime daha yakın gördüğüm duruş, “İrkçilik sadece medeni hukuka konu olacak kişiler arası bir mesele değildir, bunun yapısal boyutları vardır, örgütlü boyutları vardır, bu durumlarda kişi güçsüzdür, hukuk güçsüzden yana olmalıdır”... Bütün bunları üst üste koyduğumuz zaman “Eh, siz de gidin hakkınızı arayın” demek ayrı bir şey oluşturuyor. İrkçılığın kurbanı olan büyük çoğunluk asla hakkını falan arayamayacak. Bunu biliyorsan, birtakım şeyleri baştan yasaklayarak, onları ırkçılığın ayrımcılığın objesi haline gelip sonradan hakkını arama durumuna sokmaktansa, baştan yasaklayıp cezalandırmak daha etkili bir mücadele yöntemiymiş gibi geliyor. Özellikle siyasi söylem açısından...

TCK'nın 216. maddesi nefret suçları bakımından önleyici midir?

Öyle bir maddedir ama hiçbir zaman öyle uygulanmamıştır. O maddenin şanssızlığı odur. TCK'da ırkçılık ve ayrımcılığa karşı en fazla güvence sağlayacak madde odur ama ırkçılık ve ayrımcılık konularında tek bir defa dahi kullanılmamıştır. Bu tam tersine, devlete karşı herhangi bir tehdidi sanki devletin milletine karşıymış gibi gösterip fikir beyan edenleri cezalandırmak için kullanılmıştır. Aslında ben o maddeyi hep korudum, o madde o lafzıyla normal olarak Türkiye'de pek çok basında, özellikle aşırı sağ basında, internette yer alan birtakım etnik gruplarla ilgili birtakım söylemlerin o maddeyle, tam da ECRI'nin 7. genel politika önerilerinde söylediği gibi cezalandırılması mümkün ama bugüne kadar bir tane örneği yok. Bizim mahkemelerimiz o maddeyi böyle görmediler, böyle uygulamadılar. Uygulamayınca da o madde içtihat olarak başka bir şey ifade etmeye başladı ve o ifade ettiği şey de sadece ve sadece ifade özgürlüğünü kısıtlamak durumunda. Onun için herkes maddeyle uğraşiyor ya da o yönden savunuyor.

Peki, maddenin birtakım kavramlarının değiştirilmesi durumunda maddenin aslında gerçekten ırkçılığa, ayrımcılığa ya da yabancı düşmanlığa karşı kullanılması mümkün olabilir mi sizce?

Hep mümkün, şimdi de mümkün ama kullanılmıyor. Yani ben onun kullanıldığını görmek istiyorum, ben onun bir anti-semitizm davasının açılması için kullanılmasını hala bekliyorum. Böyle bir şey olmadı bugüne kadar.

Sadece yasal önlemler ya da bu konuyla ilgili cezai işlemlerin gerçekleşmesi bu sorunun önüne geçmek için yeterli mi? Eğer değilse, neler yapmak gerekiyor bunun haricinde? Bununla ilgili tavsiyeleriniz neler olabilir?

Yasal önlemler gerekli ama yeterli değil. Yani onsuz olmaz ama sadece onunla da olmaz. Genel bir bilinçlendirme ve bilgilendirme politikası gerekiyor, kampanyası değil. Devletin, hükümetin böyle bir şeyi benimseyip yavaş yavaş eğitimle, siyasi mesajların içine dahil edilerek bir değerler bütününün toplumun gündeminde tartışılmaz bir biçimde yer alıp toplumsal değerler bütününün içine girmesi lazım. Yani insanların ırkçılığın kötü olduğunu rahat rahat söylemesi lazım. Irkçılık Türkiye’de çok görülen bir şey değil; ırkçılığı bırakın, ayrımcılık kötüdür ve bunu yapmak kötüdür. Bu bizim gündelik söylemimizde yer almıyor. Her şey doğalmış gibi hiç ummadığınız bir gazete şöyle bir başlık atabiliyor: “Satrançta Uganda’nın bile gerisinde kaldık.” Bunu şu veya bu gazetenin kafası çalışan, ne dediğini bilen editörü o başlığı atmış olabilir ama aynı başlığı Almanya’da “Ugandalılar maymundur.” diye atıyor ırkçılar. Aynı şey, fakat bizimkiler farkında değil, onlar farkında. Yani “Ayrımcılık böyle bir şeydir, bunlar ayrımcılıktır” fikrinin yerleşmesi lazım genel kamuoyu ve kamu düzeyinde. Ayrıca devletin birtakım kuruluşlarında görev yapanların bakış açıları çok önemli; özellikle polis, hakim ve savcılar. Bunlara ek olarak öğretmenlerin durumu çok önemli. Polis, hakimler, savcılar, orta ve uzun vade için öğretmenler, özellikle ilkokul öğretmenlerinin mesleki olarak yani profesyonel yeniden eğitimi içerisinde bunun mutlaka bir politika olarak yer alması lazım.

Ayrımcılığa karşı duruş, bunun yerleşmesi ve bunun uygulamaları, basında bir farkındalık lazım; ne yaptıklarının farkında değil ve son derece de küstahlar. Bunu söylediğiniz zaman son derece defansif oluyorlar ve iyice kapanıyorlar. Bu, mesleğin kendi iç sorunu, içerden halledilmesi lazım. Bunun nasıl yapılacağını ben bilemiyorum; medyada bunun önderliğini yapacak nitelikte insanların ortaya çıkmasına bağlı herhalde bu. Son olarak da, sivil toplum örgütlerinin bu işi daha ciddi ele alması lazım. Ciddiden kasıt da başka amaçlarının araçları olarak değil, başka siyasi projelerin ara kademeleri olarak değil de kendi başına bir sorun olarak ele almaları gerekir. Bugüne kadar ben bunu görmedim. Kamuoyunun sürekli gündemine gelen, Türkiye’de adı çok anılan sivil toplum örgütlerinden böyle bir duruş

görmedim. Tam tersine, bu işi hep araç olarak gördükleri, asıl başka yerlere ulaşmak ve birtakım kurumları yıpratmak için malzeme olarak gördükleri bir durum var ki, bu da ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılıkla mücadeleye çok büyük zarar veriyor. Bu tür kuruluşlardan batı Avrupa’da da çok var ama bunları dengeleyecek, sadece bu işe yoğunlaşmış, bu işin peşini bırakmayan ve güvenilirliğine sekte vurdurmayan çok sayıda kuruluş da var. Türkiye’de böyle bir dengesizlik görüyorum.

Belki çok araçsal bir yaklaşım gibi gelebilir ama geçtiğimiz hafta içerisinde Avrupa Konseyi ve UEFA’nın futbolda ırkçılığın önlenmesiyle ilgili ortak bir çalışması olacağı açıklandı. Futbolseverlerin de çok geniş bir kesime yayıldığını görüyoruz. Futbol gibi ya da buna benzer ilgi duyulan başka spor ve hobi alanlarında buna karşı birtakım söylemlerin kullanılması uzun vadede bu sorunun engellenmesine yardımcı olabilir mi yoksa çok mu araçsal bir tutum sergilenmiş olur?

Hayır, kesinlikle. Araçsaldan kastım o değildi. Yöntem olarak kitlelere ulaşabileceğiniz her araç ırkçılıkla mücadelede önemli bir avantaj sağlar. UEFA ile ECRI arasındaki ortaklık ECRI’nin daha geniş bir stratejisinin parçası olarak gündeme geldi, ben o çalışma grubunun içerisinde yer aldım. Üçlü bir şey hazırladık. Birincisi, sadece tüm spor alanlarında değil bütün sporlarda özellikle amatör sporlarda ırkçılığın olmaması ve ırkçılıkla mücadelenin orada yerleşmesi. Çünkü ilkokuldaki çocuklar futbol, basketbol, hentbol vs. oynarken deri rengine çok bakmıyor, bu sonradan bir sorun haline geliyor. Daha orada birtakım şeylerin yerleşmesini sağlamak hem her yaştaki insan hem de bütün sporlar açısından avantaj sağlar. Mesela ben hep tenis seyircisinin neden ırkçı sloganlar atmadığını düşünürüm. Tenis bireysel bir spor olduğu için mi, tenis seyircisi kendini aristokrat bulduğu için mi? Yani sporun niteliğiyle mi yoksa seyircinin niteliğiyle ilgili bir mesele mi var işin içerisinde? Bunların araştırılması lazım. İkincisi, hükümetlerin bu konuda politika geliştirmesi lazım. ECRI, “Stadyum dışında yasadışı olan her şey stadyum içinde de yasadışıdır” gibi bir slogan önerecekti; fakat 2008 Avrupa Şampiyonası’nda UEFA ile çok da fazla ayrıışmamak için onların sloganını benimsedik. “İnsanlar heyecanlanıyorlar, ne yapsınlar? Zaten sokakta değiliz, stadyumun içindeyiz. Seyircinin bağırmasında ne var?” gibi genel bir tutum var. Halbuki öyle değil. Ofiste zenci bir çalışana ‘kara köpek’ diye bağırmanız nasıl suça stadyumda oynayanlara toplu bir şekilde ‘kara köpek’ diye bağırmanız da suç. Bunun polis, stadyumun dinamikleri, kulüpler ve federasyonlar tarafından böyle algılanması lazım. Stadyumda, seyirciyi kitle olarak toplayan yerlerde böyle şeylere izin verilmemesi, bunların onaylanmaması veya hafife alınmaması gerektiğinin içselleştirilmesi lazım. 2008 Avrupa Şampiyonası’nda hazır önümüze gelmişken UEFA ile birlikte çalışıp Avrupa ve dünyaya mesaj verme fırsatını kaçırmamalıydık. UEFA’yla anlaştık, UEFA da olumlu yaklaştı ve birtakım

şeyler planlandı. Şimdi Platini'yle bir toplantımız olacak, onun sonucunda nelerin yapılacağı somut olarak ortaya çıkacak. Bu Avrupa Şampiyonası'nda o proje ortaya çıkmaya başlayacak, yani sonuçlarını göreceğiz.

STK'ların bu soruna bir insan hakları ihlali olarak değil de başka amaçlara ulaşmak için yaklaşmasını engellemek için ne yapmak gerekebilir? Sivil toplum örgütleri bir yandan bu sorunun giderilmesi için çaba harcıyorlar ama öbür yandan da yapmış oldukları faaliyetler kimi zaman toplum tarafından çok ciddi bir önyargıyla karşılaşıyor. Bunlar karşılıklı olarak da birbirini besleyen şeyler. Sivil toplum örgütleri böylesi bir pozisyonda kalmamak için ne yapmalı ya da kendilerine yönelik nasıl bir politika benimsemeli sizce?

Bence ya örgütler olarak ya da kendi içlerinde işbölümü yapmaları gerekir. İrkçilikle uğraşan grubun başka, ifade özgürlüğüyle uğraşan grubun başka çalışması... Kendi içinde çatıştıkları zaman oradan daha yaratıcı fikirler çıkıyor ve iki taraf da iki pozisyonun aslında tek başına tartışılmaz pozisyonlar olmadığını görebiliyor. Bu, fikir çatışmasının planlanması ve kendinden bekleneni vermesi açısından da önemlidir. Eleştiriden vazgeçmek demiyorum ama birini diğeri için parçası olarak kullanıp inandırıcılıktan taviz vermektense iki işi ayrı ele alıp birleşme noktası varsa da onu ortaya çıkarıp söyleyerek çalışmak örgütün güvenilirliği açısından önemlidir. Ben Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin ırkçılık söylemlerine baktığımda doğru bir söylem görmüyorum. Neye ırkçılık dediklerine baktığımda çok kısıtlı bir ırkçılık anlayışları olduğunu görüyorum. Kimse Yeni Şafak Gazetesi'nde Türkiye'deki Yahudiler hakkında söylenenlerden bahsetmiyor. Ama güneydoğuda sorgusuz sualsiz bir Kürt'ün öldürülmesinin, bu zaten kendi başına bir insan hakları ihlaliyken, allanıp pullanıp "Bu ırkçılıktır" diye gösterilmesi ırkçılıkla mücadeleye son derece büyük zarar verir. Yani ırkçılık süjesinin kim olduğu önemli değil, dolayısıyla birtakım siyasi projelerden bağımsız olarak "Kim kurban?" diye bakmak lazım. Kürt de olabilir, Türk de Ermeni de... Bunun tamamen ayrı bir optikten, başka bir prizmadan değerlendirilmesi lazım. Türkiye'de bu açıdan ciddi bir ırkçılıkla mücadele platformu görmüyorum; çünkü ırkçılık kendi başına zaten ciddi bir sorunken herkes derhal alanı genişletmeye çalışıyor.

“Türkiye’de milliyetçilik tam anlamıyla sürekli bir ötekileştirme mekanizması, kendi içine kapanma mekanizması üstüne kurulu xenofobik bir yapıdır. Irkçı demeyelim ama ben xenofobik olduğumu düşünüyorum. Türkiye’de hukuk sisteminden, adalet sisteminden, hükümet sistemine kadar bu işin bırakın ciddiye alınmayı, politik olarak kullanıldığı kanaatini bile taşıyorum.”

Ali Bayramoğlu *

Son yıllarda önyargı, ayrımcılık ve yükselen milliyetçiliğin şiddete dönüştüğünü görüyoruz. Özellikle etnik gruplardan olan kişilere, farklı din ve vicdan özgürlüklerini seçmiş olan kişilere yönelik yapılan bu saldırılarla Türkiye’deki yükselen milliyetçilik arasında bir bağlantı kuracak olursak bunları nasıl bir tabana oturabiliriz ya da nereye yerleştirebiliriz?

Yaşananlara iki yönden bakmak lazım. Birinci olarak zihniyet dokusu açısından bakmak lazım. Bunlar aslında yıllardır tekrar eden suçlar, bunlar yıllardır tekrar eden tavırlar. Yani Türkiye’deki siyasi kültürün resmi tanımlaması her ne kadar tolerans üstüne oturan, ırkçı olmayan, xenofobik olmayan bir kültür tanımlıysa da aslında gerek tarihe gerekse de Cumhuriyet Dönemi’ne baktığımız zaman bunun böyle olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla burada toplum olmanın getirdiği aşırı bir güvensizlik ve güvensizlik üzerine oturan, senden olmayan yabancıya şüpheli bakma

* Siyaset bilimi uzmanı olan Ali Bayramoğlu, halen Yeni Şafak Gazetesi’nde köşe yazarıdır. Ali Bayramoğlu, 15 Aralık 2008 tarihinde, Ahmet İnsel, Baskın Oran, Cengiz Aktar ve bini aşkın aydın ile Ermeniler’den özür diliyoruz kampanyasını başlatmıştır.

durumu var. Yabancıyı illa Fransız vatandaşı olması gerekmiyor, yabancıyı gayrimüslim olması da mümkün, yabancıyı Trabzon'da İstanbullu olması da mümkün, yabancıyı sen ve benim gibi daha evrensel değerleri savunuyor olması da mümkün. Dolayısıyla, çok kuvvetli bir "öteki" tasavvurunun olduğu bir siyasi kültürde yaşadığımızı düşünüyorum. Yaptığım araştırmalarda, bu öteki tasavvurunun kuvvetli olması Türkiye'nin toplum olamama ve toplum olmada yaşadığı sıkıntılarla iç içe giren bir hal olarak karşıma çıkıyor. Bu nedir diye baktığımız zaman, farklı toplulukların Türkiye'de sürekli bir tedirginliği, yerleşik olma arayışı, güvenlik arayışının yaratmış olduğu çok xenofobik bir baskı vardır. Bu yeni bir öykü değil.

Hrant Dink gazeteci olduğu için öldürülmedi, demokrat olduğu için de öldürülmedi. Hrant Dink Ermeni olduğu için öldürüldü. Ermeni olduğu için ölümü makbul görüldü; bazı çevreler tarafından neredeyse alkışlandı. Sadece Hrant Dink cinayetinin yaratmış olduğu kutuplaşmaya baktığımız zaman ortada devasa bir zihniyet meselesinin olduğunu görüyoruz. Bu zihniyet meselesinin birinci ayağı, içerideki gayrimüslime karşı duyulan müthiş güvensizliktir. İkinci ayağı bence dinseldir. Önemli ölçüde anti-semitizm içeren bir siyasi kültürde yaşadığımızı düşünüyorum. Batıda ortaya çıkmış bir anti-semitizmden bahsedemeyiz. Türkiye'de ise güvensizliğin ve ötekinin merkezi olan bir semit ve bu semite karşı genel bir tutum vardır. Bu birçok araştırma ve çalışmada çeşitli biçimlerde ortaya çıkar.

Şimdi, bu kadar ataerkil bağlarla var olan bir toplumda öteki tanımı sürekli senin ait olduğun grubun dışındaki insan oldukça; bu Musevi'den Hıristiyan'a, Hıristiyan'dan komüniste, komünistten İstanbullu'ya kadar uzandıkça, kaçınılmaz olarak Türkiye'deki siyasi kültür yapısının nefret suçlarına çok yatkın bir siyasi kültür yapısı olduğunu düşünmek gerekir. "Burada değişim mümkün mü?" sorusuna AB süreciyle bakabiliriz. Dikkat edersek, AB süreci aslında kapalı ötekileri karşı karşıya getirdi. Mesela Türklerle Türkler'i karşı karşıya getirdi, Ermenilerin varlığını Türkler'e gösterdi, onları karşı karşıya getirdi. Bir dizi karşılaşmalar yarattı ve bu karşılaşmaların tetiklediği milliyetçilik dolayısıyla zihniyetin dışında ikinci önemli zemin. Bu milliyetçilik toplumun değişimiyle, toplumun global dünya içinde karşı karşıya kaldığı baskılar ve içerden yaşadığı ivmelerle ilgili bir sürece tekabül ediyor.

Bu süreç, biraz önce söylediğim, birinci eleman olarak gördüğüm, Türkiye'deki zihniyet dokusunu çok aktif biçimde siyasi hale çevirmişti diye düşünüyorum. Unutmayalım ki biz askeri darbe döneminde bütün homoseksüel ve transseksüellerin Eskişehir'e kamyonlarla gönderildiği bir toplumda yaşıyoruz. 1980 yılında Evren, Bülent Ersoy başta olmak üzere ne kadar homoseksüel ve travesti varsa otobüslere bindirerek, ikametlerini

İstanbul'dan kaldırarak onları Eskişehir'de ikamete mecbur etmişti. Bülent Ersoy yıllarca Eskişehir'de yaşamıştı. Yani, askeri darbelerimizin bile uygulamalarına baktığımızda öteki kavramının ya da bu tür nefret suçlarına zemin hazırlayan hallerin ne kadar meşru olarak algılandığını görüyoruz. Türkiye bu açıdan bakıldığı zaman bir cehennemdir bence, bunu ben şahıs olarak da yaşıyorum. Şöyle söyleyeyim; köken olarak ben Türk'üm, öyle biliniyorum en azından, Sünni'yim, Müslüman'ım. Bu vasıflar Türkiye'de birinci sınıf vatandaş olup nefret suçlarına daha az tabi olmanın koşulları ama bunun dışında muhalif olmak gibi başka özelliklerim var. Ben kendi toplumumdan endişe duyarak yaşıyorum. Bir süredir yalnız başıma metroya binmiyorum, tacize uğrayabiliyorum, sözlü saldırıya uğrayabiliyorum. Şimdi bunlar düşünceye yönelik suç değildir sadece, düşünen insana yönelik öfke de değildir, sadece bir kutuplaşmanın sonucu da değildir. Bu, seni taciz eden insanın seni kendisinden hissetmediği oranda katledilesi olarak görmesidir. Dolayısıyla bu nefretle ilgili bir şeydir; çünkü senin temsil ettiğin şey onun için ya Ermeniliktir ya gayrimüslimlikdir ya batıcılıktır vs. Yani bu açıdan baktığımız zaman, ben hakikaten Türkiye'de bu meselenin çok doruğa çıktığını, siyasi iktidarlar tarafından bunun hiç ciddiye alınmadığını, sıkça tabii görüldüğünü düşünüyorum. Hatırlayalım son dönemdeki olayları: TAYAD'lı çocuklar belki yanlış iş yaparak, belki provokasyonu dikkate almadan ya da o amaçla Trabzon'a gittiklerinde linç edilmeye kalkışıldığı zaman, Trabzon Valisi halkın haklı öfkesinden bahsediyordu. Bir başka kaymakam Nobel ödülü almış yazarımızın kitaplarını yaktı, bir savcı Elif Şafak'ın romanındaki Ermeni tiplmesiyle ilgili dava açtı. Bir başkası, öldürülmüş bir adamın söylediği sözlerden dolayı, "tarihte soykırım olmuştur" dediği için, Türk milletine hakaret etti diye oğlu ceza aldı. Bütün bunlara baktığımız zaman, hep o ötekiye yönelik güvensizlik ve öfkeye doğru giden bir kapıya ilgilidir.

Türkiye'de milliyetçilik demek, SS'ler gibi ya da Fransa'da sistemden daha az istifade eden, kıyı bölgelerinde kalmış modernleşmeden istifade etmeyen grupların çıkardığı bir ideoloji değildir. Türkiye'de milliyetçilik tam anlamıyla sürekli bir ötekileştirme mekanizması, kendi içine kapanma mekanizması üstüne kurulu xenofobik bir yapıdır. İrkçiyi demeyelim ama ben xenofobik olduğumu düşünüyorum. Türkiye'de hukuk sisteminden, adalet sisteminden, hükümet sistemine kadar bu işin bırakın ciddiye alınmayı, politik olarak kullanıldığı kanaatini bile taşıyorum.

FBI'ın yapmış olduğu araştırmalar 11 Eylül'den sonra Amerika'da bu suçun arttığını göstermiş. Avrupa İrkçiliğe ve Hoşgörüsüzlüğe dair Komisyon'un raporlarına baktığımız zaman 3. dönem raporların hepsinde Avrupa'da da ciddi anlamda bir yükseliş olduğunu gözlemliyoruz. Ve benzer dönemlere gelen Türkiye'de de bir yükseliş, bir artış var. 11 Eylül sonrasında uluslararası düzeyde izlenen güvenlik

politikalarının bu konuyla ilgili yayın ve söylemlerin de acaba bu suçların işlenmesinde bir katkısı var mı?

Türkiye açısından bilmiyorum ama dünya açısından doğru. 11 Eylül'den sonra suçu bir kültüre atfetme süreci çok baskın bir şekil aldı. Yani Arap, şark, doğunun imajıyla suç arasında kurulan doğrudan bağlantılar önce toplumun önyargılarıyla başladı, daha sonra bunlar hukuki düzenlemelere kadar gittiler. Bu Almanya için de böyle, Fransa için de böyle, İngiltere için de böyle oldu. Bir savaş söz konusu olunca Roma İmparatorluğu sonrası Vandalizm dönemini andıran, ötekinden korkan, ötekinden korktuğu oranda ötekini üçüncü, beşinci sınıf muameleye tabi tutan hukuki mekanizmaları üreten bir korku sisteminin oluştuğu kesinlikle doğru. Türkiye açısından baktığımız zaman etkileri olduğunu düşünüyorum ama 11 Eylül'ün Türkiye'de bir dizi ulusalcılığın gelişmesinde etkisi olduğu kanaatindeyim. Bunu daha sonra AB süreci de ABD'nin Irak'a gelmesi de pekiştirmiştir. 11 Eylül'de bir İslamcı ulusalcılığı enteresan bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Diğer taraftan baktığımız zaman daha laikçi bir ulusalcılık, daha solcu bir ulusalcılık biraz önce söylediğimiz korku güvensizlik ve hep ötekinin dışlanması üzerine kurulu akımlar oldular. Türkiye'de batıda olduğu gibi mekanizmalarla karşılaşmadık ama bizim uluslararası mekanizmaların dışındaki kendi mekanizmalarımız zaten başka tür sorunlar üretti. Hrant öldürüldü, Malatya'da misyonerler boğazlandı, Ermeni cemaatine yönelik çok ciddi tehdit mekanizmaları başladı, kaçıp gitmelerini sağlamak için bunu kah mafya yaptı kah sistem yaptı. Dolayısıyla siyasal ve toplumsal baskı içerideki "öteki" üstüne çok kuvvetli bir şekilde egemen oldu ve 11 Eylül sürecinin bunu dolaylı etkilediği kanısındayım.

Batıdaki pek çok yasada ağırlıklı olarak düzenlemeler, baskı görmeye açık ya da en fazla saldırılabilir, en fazla incinebilir gruplara yönelik çıkartılıyor. Bizde çıkartılan bütün yasalarda ise Türklüğü koruma anlayışı var. Bu, Türkiye'deki devlet anlayışını ya da devlet anlayışını korumakla ilgili ya da bu mevhumaya yönelik bir refleks olarak mı ortaya çıktı? Yoksa kasti olarak ırkçılık, milliyetçilik gibi şeylerden mi besleniyor?

Birbirinden çok ayırmak mümkün mü bilmiyorum ama ırkçılık fazla bir laf. Şöyle düşünelim, Türkiye nüfusu 1920'lerde on iki milyon civarındadır ve bu nüfusun üçte birinden fazlası göçmendir. Bu 1929-1930 Türk Harbi'nden, kuzey tehlikesinden sonra yaklaşık yüzyıl boyunca sürmüş Kafkas, Balkan vs. Müslüman göçleriyle nüfus hareketlerinin yaşandığı ve bu nüfus hareketleriyle bir toplumsal dokunun oluşturulduğu bir ülkü demektir. Buradaki insanların çoğu Türk değildir ve böyle baktığımız zaman Cumhuriyet'in önemli projelerinden birisi bunları Türkleştirmek olmuştur.

Bunlar Müslüman'dır; ikinci projesi de İslam'ı ehlileştirmek olmuştur. Cumhuriyet bu iki proje üstüne kurulduğu oranda bir tür kimlik üreten bir projedir ve bu kimlik biraz önce sizin söylediğiniz milliyetçilikle iç içedir. O zaman Türklüğü korumak demek, kimlik tanımı vermek demektir. Yani neden gayrimüslimi korumuyor da Türklüğü koruyor? Koruduğu Türk değil, koruduğu suni ve zor oluşturulmuş ideolojik bir toplumsal dokunun muhafazasıdır. Dolayısıyla bu muhafaza, bu Türklüğün dışında kalan, bu Türklüğe itiraz eden ya da bu Türklük fikrini tersten akla getiren her türlü unsura karşı açılmış bir savaş olarak tanımlanabilir. Yani şöyle diyelim: Türk nedir? Türk, temeli Müslüman olan, Türklüğü kabul etmiş, kök referansı kullanmayan vatandaştır ve bu vatandaş koruma altındadır. Sadece bu vatandaş değil, bu konsept koruma altındadır. Bu konsept koruma altında olunca bunun dışında kalan her türlü antitez, gayrimüslim, Musevi, bunu sorgulayan her kişi dolayısıyla tehdit olarak algılanır ve tehdit olarak algılanınca da sizin sözünü ettiğiniz mekanizma ortaya çıkar. Bunların korunması değil, bunların tehlike olarak görülmesi üstüne kurulu bir doku söz konusu. Dolayısıyla Türkiye'deki yasaları, yeni baştan, yeni bir gözle okumakta bence fayda var. Bunları sadece sola karşı, evrenselliğe karşı AB'ye karşı, düşünceye karşı bir tehdit olarak gören bir tahkimat meselesi değildir bizdeki yasalar. Belki bizdeki yasalar tam tersine kimliği kurucu yasalar, kimliği kurucu yasalar olduğu kadar ötekiyi dışlayıcı yasalar. Dolayısıyla ben çok ciddi xenofobik bir yasa sisteminin olduğunu düşünüyorum ve biraz önce sizin sözünü ettiğiniz yapı tam tersine burada tehdit ve tehlike olarak algılanıyor.

Peki, bu durumda farklı kimliğe sahip olan bu kişileri korumak için bir yasa çıkartılabilir mi? Ya da çıkartılsa, bütün bu düzenleme içinde yasa bir işe yarar mı?

Şu aşamada işe yaramıyor. Ceza yasasında kadınlarla ilgili, eşcinsellerle ilgili birkaç madde konuldu ama ben bunların bu siyasi ve kültürel koşullarda karşılığının olduğunu sanmıyorum. Elbette bu yasalar çıkartılmalı, bugün kullanılmaları bile yarın kullanılabilirler. Bu yasaların çıkartılmış olması bu konuda verilen bir mücadeleyi ifade eder ama şu açıktır ki savcının kültürel dokusu homoseksüeli aşağılıyorsa, karşısında homoseksüeli gördüğü zaman kendi deyimiyle "iğrenerek" bakıyorsa zaten burada yasa maddeleri, yasa metinleri size yol almaz. Şu anda Türk yargıç ve savcı sistemine baktığınız zaman, bu sistem büyük kentlerin orta sınıflarından gelen insanlardan değil, Anadolu'nun muhafazakar dünyasının alt-orta sınıflarından gelen, bu yolla yükselme hedefini güden kültürel gruplardan oluşuyor. Bu kültürel ve sınıfsal hakimiyet, savcı ve yargıç yapısı üstünde müthiş bir zihniyet sorunu olarak Türkiye'nin karşısındadır. Senin benim çocuğumuz savcı olmuyor, sen ve ben de savcı olmuyoruz,

Çemişkezek'e gitmiyoruz; çünkü sistem buna çok da müsaade etmiyor açıkçası. Yeteri kadar para vermiyor ya da seni orada yaşatacak başka tür kültürel koşulları üretmiyor. Oraya giden insanların dokuları ve hayata bakışları inanılmaz derecede dışlayıcı ve tek tipçidir. Bu sorun sadece yasa metinleriyle çözülmez, burada çok ciddi bir sorun var. Bu personel sorunu, bu zihniyet ve kültür sorunu Türkiye'nin önündeki sorunlardan biri ama dediğim gibi bir de ideolojik bir anlayış var. Bu öyle bir ideolojik anlayış ki, "Neden Türklük? Neden başka ülkede yok da sende var? Neyi koruyorsun?" diyorsun. Koruduğun şeyin ne olduğunu yavaş yavaş anlamaya başladım. Koruduğun şey aslında kurduğun kırılğan, kimliği zayıf, güvensizlik üstüne oturmuş bir suni kimlik; bu suni kimliği koruyorsun. Bu suni kimliği korurken de şahıslştırıyorsun ve bunun dışındaki herkesi tehlike ilan ediyorsun. İşte o zaman otoriterlik başlıyor, sadece otoriterlik değil aslında; dediğim gibi kültürel xenofobi başlıyor. Öteki karşısında fiili ya da sembolik, toplumsal ya da siyasal her türlü linç hareketinin meşruiyeti başlıyor ki bu açıdan çok ciddi bir sorun var. Dolayısıyla hem zihniyet hem de ideolojik açıdan Türkiye maalesef nefret suçlarının cennet zeminidir bence.

Peki, bunun Türkiye'deki militarist yapıyla bağlantısını kurarsak neler söyleyebiliriz? Örneğin, bugün yine bir andıç yayınlandı, sivil toplum örgütlerine varıncaya kadar herkesi haritalamışlar.

Sonuç olarak, biraz önce söylediğim farklı Müslümanları Türkleştirmek, İslam'ı ehlileştirmek, bunu yapabilmek için otoriter sistem kurmak, dolayısıyla ehlileştirilecek ve değiştirilecek topluma belirli ve sınırlı bir güven gözlüğüyle bakmak Türk siyasal sisteminin özünü oluşturuyorsa bunu garantileyen, bunu kuran askerdir. Bugün yaşadığımız kriz nedir diye bakalım: birincisi, Türk siyasal sisteminde siyasetçi, kim olursa olsun, bazı kararları almamalıdır; alırsa sorun çıkar. İkincisi, Türk siyasal sisteminde siyasetçi yapabileceği, kendine verilmiş olan alanda hareket edebileceği işleri yaparken denetlenir. Eğer denetleme mekanizmalarını ortadan kaldırır başı belaya girer. Bugün Türkiye bu iki krizi yaşıyor. AKP ya da siyasi iktidar cumhurbaşkanlığı seçimiyle kendisini denetleyen mekanizmayı devre dışı bırakıyor, Kıbrıs sorunu gibi sembolik yasaklarda sınırları aşıyor. Bu açıdan baktığımız zaman bu sistem, biraz önce söylediğim ikili dönüştürme sisteminin otoriter dokusunun bozulması demektir. Asker bunun tam merkezinde yer alıyor. Yani ne kadar modern görünürlerse görünsünler, çok ciddi bir cemaat olarak ve her türlü nefreti, xenofobik hali ya da kültürel dışlamayı meşrulaştıran bir işlev görüyorlar. Yaptıkları bunun ötesinde bir şey değil ve çok yakından alakalı diye düşünüyorum.

Sadece yasayla çözümlenemiyoruz. O zaman birtakım siyasi söylemler ya da çözüm önerileri getirmek lazım. Bunlar neler olabilir?

Yasaların da çıkması lazım ama Türkiye’de sivil alan genişliyor. Tabii sivil alanın genişlemesi yeterli değil, o alanda sivil çiçeklerin filizlenmesi lazım. Bu bir süreç ama yol aldığımızı düşünüyorum. Bu tür suçlara, bu tür durumlara yönelik sivil alanda daha çok örgütlenme ve mobilizasyon çok belirleyicidir diye düşünüyorum. “Taktikler ve Stratejiler” diye yaptığımız sempozyumda ve dünya taramasında karşılaştık bu durumlarla. Örneğin, Romanya’da çingenerlerin dışlanmasına yönelik gönüllü bir avukat grubunun sürekli suçüstü yapmış olduğu, suçüstü durumları ürettiği gruplar var. Bu tür ayrımcılık ve mekanizmalarla ilgili sivil ağların, meslek örgütlerinin harekete geçmesi çok önemlidir. Hukuk yetmez; hukuk alan açar, siyaset o alanın üstünde binayı inşa etmemizi sağlar. Hukukla bina yapamazsınız. AB’de de bu böyle oldu, ilk beş yıl sahayı açtık hukukla, şimdi binayı kurmak lazım. Nasıl kuracaksın? Kürt sorununu çözeceksin, hukuk çözmüyor işte, politika gerekli. Yani hukuk alanı genişletir, yasaları çıkarırsınız; ama burada eğer savcı ve yargıç bu konuda yandaş davranıyorsa bunu takip edecek bir avukatlar grubu olmalı, bu ifşa edilmeli, bunun politikası yapılmalı, meclise taşınmalı... Siyaset kurucudur; toplumu da kurar, fikri de kurar, katılım mekanizmalarını açar.

Ben bir mahkemeye gittiğim zaman “Ya kardeşim Hrant Dink, bir Ermeni öldürüldü ayağa kalktınız, bir sürü adam öldürüldü ses çıkarmadınız.” diyen bir savcıyla karşılaşıyorsam ne hukuku ya, hangi madde? Yani sonuç olarak bunun bir de hakimi var; bu adamın 301’i algılaması nefret, öfke, dışlamadan hareketlerdir. 301 benden misin ötekenden misin kanunudur.

Öyleyse burada sadece toplum veya politikacıların değil kanun uygulayıcılarının da ciddi bir zihinsel değişikliğe tabi olması gerekir.

Kesinlikle öyle, çok önemli.

“Türkiye’nin toprağında henüz çözümlenmemiş, yüzleşilmemiş hatta konuşulmamış olan birçok iç gerilim var, kimliksel parçalanma hali var ve bunların her biri çözümlenmediği sürece yüzleşilmediği sürece siyasetin manipülasyonuna konu olma potansiyeli taşıyor ve şu andaki zihniyet otoriterliğe yaklaştığı oranda da manipülasyonların bir tür ayrımcılık, bir önyargı ve bir nefret bakışı olma ihtimalini artırıyor.”

Etyen Mahcupyan *

Genel olarak sizce Türkiye’de olası bir nefret suçları tanımı yapacak olursak, bu tanımlamanın içine girebilecek şeyler ve bunun önyargı ve ayrımcılıkla birleşen ve ayrılan yönleri, beslendiği kültür neler olabilir?

Tabii ki yaşanmışlıklar var, yaşanmışlıkların üzerine bina edildiğini varsaydığımız bir bölünmeden, bir farklılaşmadan söz ediyoruz. Ama yaşanmışlıkların üzerine bina edilmiş olan söylemler bir süre sonra yaşanmışlıkları gizliyor, üstünü örtüyor, tekdüze hale getiriyor. Farklı cemaatleşmeler halinde yaşayan, kendi içinde bölünmeye müsait, geleneksel olarak buna yatkın toplumlarda çok kolaylıkla en yakınındakinin en uzak olabildiği bir toplumsal hal ortaya çıkabiliyor. Yani kimliklerin kendi içine kapanıp birbirlerinden giderek uzaklaştığı ve sürekli olarak da kendi yakınında birtakım ötekiler saptanmasına yönelik bir ruh hali çok kolay olarak ortaya çıkabiliyor. Bunun bir temeli bizim Osmanlı’dan gelen millet sistemimiz, cemaat yapımız; ama aynı zamanda bir başka nedeni de Cumhuriyet’e geçerken çok tekil bir biçimde yukardan saptanmış bir kimliğin özellikle topluma empoze edilmesi olabilir. Ama bu ikisi de yeterli

* Etyen Mahcupyan Ermenice yayınlanan Agos Gazetesi’nin genel yayın yönetmeni ve Taraf Gazetesi köşe yazarıdır. Ayrıca Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) Demokratikleşme Programı Direktörü’dür.

değil. Esas olarak demokratik bir düzen içinde yaşayabilseydi toplum, yani konuşmayı öğrenebilseydi, birbirine bakmayı öğrenebilseydi belki bir sürü önyargının önüne geçmek mümkün olabilirdi. Ama önyargıların manipüle edilebildiği, önyargıların siyasallaştığı bir dünyada ayrımcılığın kendisi zaten operasyonel bir siyasete dönüşüyor. Ayrımcılığın kendisi istenen bir durum olarak bir şekilde topluma sunuluyor ve toplum o ayrımcılık sayesinde, bir anlamda kendi kimliğini yeniden kurabiliyor. Böylece aslında otoriter zihniyetin kendini işlevsel kıldığı ve de nefretin suç olmaktan çıkıp aslında kendini tanımlamakta kullandığımız bir araç olduğu bir noktaya geliyoruz. Bugün laik-dindar çatışmasına baktığımız zaman nefretin eşiğine gelmiş olan insanlar görebiliyoruz ve bu insanlar bunu bir suç işleme psikolojisi içinde de yapmıyorlar, bunu aslında kendilerini tanılamamanın yolu olarak sunuyorlar; bu da işin ne kadar vahim hale geldiğini gösteriyor bence.

Bu konuda araştırma yaparken karşımıza çıkan dikkat çekici verilerden biri de FBI verileri oldu. FBI verilerine göre 11 Eylül'den sonra ABD'deki nefret suçlarında çok ciddi bir artış söz konusu. Benzer şekilde aynı dönemlerde nefret suçu kategorisine girebilecek olan suçlarda Avrupa'da artış söz konusu ama ırkçılık demesek bile benzer nitelikteki saldırı suçlarında da artış olduğunu görüyoruz. Sizce Türkiye'yi o atmosferle bütünleştiren ya da bu saldırıların arka arkaya gelmesini besleyen sosyopolitik koşullar neler?

Dünyanın geldiği noktaya baktığımız zaman böyle bir problemin olduğunu teslim etmek gerekir. Bu problem esas olarak şu: Modern dünya bir homojen sosyo-kültürel yapı varsayıyor. Bu homojen sosyo-kültürel yapı üzerinde demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi kavramları yaşatmış durumda şu ana kadar tarihsel olarak ve bundan ötürü de kendisiyle hiç yüzleşmemiş durumda. Şimdi o sosyokültürel yapının kırılmasıyla birlikte, yani Müslüman göçmenin batı dünyasına girmesiyle birden bire kendisini kimlikli olarak tanıdığı o öz halin pek de geçerli olmadığını ve gelecekte de mesela Avrupalılığın, batılılığın, Amerikalılığın kendi sandığı kültürel temellerden farklılaşacağını öngördüğü andan itibaren batı dünyası aslında hiç de o kadar liberal ve demokrat olmadığını bence ortaya koydu. Modern dünya rölativizmin yanında yani bireyselliğin, herkesin kendi hak ve hukukunun, arz ve taleplerinin olduğu çeşitlilik arz eden bir dünyanın yanında daima otoriter bir nüve de taşımıştır. Bu otoriter nüve bazen ulus-devlette cisimleşmiştir bazen bir üst akıl bazen rasyonaliste olarak ortaya çıkmıştır; ama o otoriter nüve nihayetinde batı toplumlarının kritik karar noktalarında her zaman etkili olmuştur. Şimdi bu otoriter odağın giderek toplumsallaştığını görüyoruz; çünkü toplum kendine benzemeyenle beraber yaşamak zorunda kalıyor ve bu, o toplumun “Ben kimim?” sorusunu yeniden sormasına neden oluyor. Dolayısıyla, ilginç olan şey şu belki; bugün kimlik, yeniden

kurulmak zorunda olan bir şey. Oysa batılılar kimliği zaten sahip oldukları bir gelenek olarak taşıdıklarını düşünmüşlerdir hep ve modernliği de bununla bağlantılı olarak kurmuşlardır. Şimdi böyle baktığımızda laikliğin aslında giderek otoriterleşen bir boyut kazandığını ve giderek daha ön plana çıkan daha ideolojikleşen bir tutum haline dönüştüğünü görüyoruz. Bu anlamda batıyla Türkiye arasında bir bağ olduğu çok net. Batıyla Türkiye arasında laiklik üzerinden gelen bir bağ var ve Türkiye'nin modernleşmeye karşı, demokratik bir bakış açısı içinde modernlik algısına karşı direnci bir anlamda meşrulaştı son dönemde; çünkü batı da aslında demokratik bir bakıştan kayan, daha otoriterleşen bir laiklikle kendini kimikleştirmeye doğru kaydı. Böyle baktığımız zaman, belki de Türkiye tam olarak modernleşmeden batının bir bölümünün en azından hafif Kemalistleştiği bir açılım içinde olduğunu söylemek mümkün. Sorun bence burada her kimliğin kendisini kurarken aslında varsaymadığı, dolayısıyla alışık olmadığı bir yabancıyla karşı karşıya kalıp o yabancıyla birlikte yeni bir dünya yaratmak zorunda kalmasından kaynaklanıyor. Batıda bu Müslüman göçmen, Türkiye'de de ilginç bir biçimde hala taşranın dindarı. Temel benzeşmelerden bir tanesi bu ama tabii Türkiye bununla sınırlı bir durumda değil; çünkü Türkiye'de bunun yanında Alevi Sünni meselesi de aynı şekilde bir ayrımcılığı ve karşılıklı bir nefret söylemini ortaya çıkarıyor; Türk-Kürt ayrımı böyle, Müslüman-gayrimüslim ayrımı böyle. Türkiye'nin toprağında henüz çözümlenmemiş, yüzleşilmemiş hatta konuşulmamış olan birçok iç gerilim var, kimliksel parçalanma hali var ve bunların her biri çözümlenmediği sürece yüzleşilmediği sürece siyasetin manipülasyonuna konu olma potansiyeli taşıyor ve şu andaki zihniyet otoriterliğe yaklaştığı oranda da manipülasyonların bir tür ayrımcılık, bir önyargı ve bir nefret bakışı olma ihtimalini artırıyor.

Genel olarak batının değişik ülkelerinde sayısal verilere ulaşmak mümkün olabiliyor belki de bu kategoriyle özel ilgilendikleri için. Bununla birlikte bizde böylesine sayısal veri sunmak çok mümkün olmasa da son dönemlerde bu kapsam içine alabileceğimiz suçlar ortada: Hrant Dink cinayeti, Malatya katliamı, gayrimüslimlere, papazlara ya da sonradan din değiştirmiş kişilere yönelik yaklaşımlar bunun bir tanesi. Bu sorunun üzerine gitmek için siyaseten veya hukuken neler yapılabilir sizce? Daha somuta indirgeyecek olursak, örneğin ceza yasasında yer alacak bir kanunla bunu engellemek mümkün mü yoksa bunu daha politik, daha siyasi birtakım duruşlarla besleyip zenginleştirmek mi gerekiyor ya da sorun sadece bu boyutta değil daha başka yerlere mi dayanıyor?

Hukuk her zaman kolaycı bir çare olarak duruyor. Birçok insan birçok şeyin hukukla çözülebileceğini sanıyor ama hukukun da bir zihniyeti var, hukuku

yorumlayanların da bir zihniyeti var ve bu zihniyet çok değişmediği sürece, hukuku çok açık hale getirmediğiniz sürece var olan sistemin gerçek kırılma noktalarını hukukun parçası haline getirmediğiniz sürece hukuk işlemiyor. Yani şunu söylemek istiyorum; eğer evrensel bir dil içinde nefret suçlarını kınayan veya cezalandıran bir madde yazarsanız bu Türkiye’de işlemeyecektir; çünkü Türkiye’de sadece Türklük aleyhinde olanlar kullanılacaktır ve diğerleri hiçbir şekilde cezai tatbikata konu olmayacaktır. Dolayısıyla eğer böyle bir madde olacaksa tek tek saymanızı gerektiriyor şimdi. Yani Türklüğe, Ermeniliğe, Kürtlüğe, şuna buna falan diye mümkün olduğu kadar saymanız gerekiyor, bu da tabii garip bir durum; çünkü saymayı unuttuğunuz herhangi bir şey olabildiği gibi şu anda olmayan ama yarın olabilecek bir kimlik de her zaman mümkün. Dolayısıyla bunun da tedbirini alan bir biçimde bundan sonra ortaya çıkabilecek olan her türlü kimliği içeren bir maddenin belki yazılması gerekiyor. Şimdi bu tabii bir geçiş dönemi, yani eğer Türkiye yeterli olgunluğa ulaşırdı, o zaman çok daha evrensel bir dille hiçbir etnik kimliği veya dini kimliği saymadan da belki böyle bir madde yazılabilirdi ama maalesef Türkiye’nin durumu o değil. Dolayısıyla da hukukun yapabileceği şey yine de az; çünkü bu kadar açık bir madde yazılsa bile bu tür bir maddenin hukukçular tarafından nasıl izleneceği, savcılarının bunun peşinden ne kadar gideceği, burada ne kadar adil yargılara varılacağı birer soru işareti. O yüzden de siyasetin önünde çok önemli bir alan var diye düşünüyorum; çünkü hukuk sonuçta suç işlendikten sonra müdahale edebilen veya suçla ilgili bir caydırıcılık ortaya koyabilen bir disiplin ama önyargıları ortadan kaldıran bir disiplin değil. Oysa siyaset doğrudan önyargılarla ilgili kendi önünde bir alan bulan ve bununla da bir biçimde cebelleşmenin yolunu bulmak zorunda olan bir uğraş ve özellikle de önyargı konusunda son derece önemli olduğunu düşünüyorum siyasetin getireceği imkanların; çünkü siyaset konuşmak demek, zaten size benzemeyenle birlikte ortak karar almak zorunda kalmak demek. Bunu yaparken de karşınızdakini tanımak ve karşınızdakinin size ne kadar benzediğini de fark etmek veya ortak alanlar yaratmak demek. Dolayısıyla da o noktadan sonra kimlikler üzerinden giden bir nefret söyleminin bizzat anlamsızlaşmasına yol açabilecek olan bir potansiyel taşıyor. Onun için de esas alanın siyasette olduğunu düşünüyorum ve siyasette de yine belirli bir zihniyetin kanalları açabileceğini düşünüyorum. Demokrat bir bakışın ancak, eğer siyasete egemen olabilirse veya böyle bir siyasi aktör ortaya çıkabilirse bunu becerebileceğini düşünüyorum; çünkü demokrat bakış zaten sizin dışınızdakini davet eden, çağıran sizinle temas kurmaya teşvik eden ve sizi de yerinizden kalkıp ona yaklaşmaya teşvik eden bir bakış. Dolayısıyla eğer böyle bir demokratik açılım olabilirse Türkiye siyasetinde veya böyle bir aktör siyasete girebilirse bunun getireceği çok önemli imkanlar olduğunu düşünüyorum.

Tam buna paralel olarak mesela, son günlerde 301. madde değiştirilmeye çalışılıyor; ancak burada iki tane şey var. Bugüne kadar bu nedense farklı bir şekilde yorumlandı; çünkü batılı ülkelerdeki yasalarda ya da bununla ilgili politikalarla yürürken bununla ilgili önleyici politikaların baskıcı yorumlara açık, savunmasız gruplar ya da en fazla incinebilir gruplar olarak yapılmış birtakım tanımlamalar içerisinde olduğunu ve bu tür saldırganlık ya da hakaret ...

Burada bir sistem meselesi var ve bu sistemin korunması, sistemin bekası meselesi var. Sistem de sonuçta otoriter zihniyetle korunmuş bir sistem ve böyle yaşayan bir sistem. Tepeden gelen ve bir şekilde devam ettirilmesi düşünülen bir devlet-toplum ilişkisinden bahsediyoruz ve dolayısıyla da çok katı bir şekilde tanımlanmış bir vatandaşlık tanımından bahsediyoruz. Bu ne düşüneceği bile önceden belli olan bir vatandaş tipolojisi, o yüzden de her yasa vatandaşın ne yapmaması gerektiğini söyleyen, vatandaşın devlet karşısında ne kadar bağımlı olduğunu bize yeniden kanıtlayan uygulamalara yol açıyor. Böyle bakıldığı zaman 301 gibi birçok madde var ve bütün bu maddeler aslında benim gördüğüm kadarıyla otoriter bir devlet-birey ilişkisinin devam ettirilmesini ve bunun belirli bir ideolojik kimliğe bağımlı hale getirilmesini sağlıyor; o yüzden de sistemin, düzenin devamından yana olan maddelerdir. Ne yazık ki sistem demokratik bir sistem değil. Eğer olay demokratik bir sistemin korunmasına yönelik olarak ortaya çıksaydı ve maddeler de öyle yazılıysaydı çok muhtemelen 301 türü maddeler kimsenin kimseye nefret söyleminde bulunamamasını sağlayan birtakım elekler olarak ortaya çıkacaktı. Aslında, tam tersine özgürce eleştirinin yapılmasına imkan veren ve hakareti engelleyen bir bakış olacaktı ama hiçbir kimliği birbirinden kayırmayacaktı. Fakat şu anda 301 gibi maddeler Türklüğü değil, devletin tanımlamış olduğu Türklüğü koruyor; dolayısıyla devleti koruyor. Böyle bakıldığında da aslında ideal olarak amaçladığının tam tersini yapıyor.

Bunun ifade özgürlüğünü kısıtladığına dair birtakım karşı söylemler geliştirildi. Acaba bu tür söylemlerin yasaklanması ifade özgürlüğünün kısıtlanması mıdır yoksa gerçekten demokratik bir ortamda yurttaşlar arasındaki ilişkiyi dengeleyen; hatta baskıya veya saldırıya açık gruplardan yana bir koruma sağlayan bir mekanizma mı ya da bu ikisinin arasında nasıl bir denge sağlayabiliriz?

Bir kere belirli bir öznellik kaçınılmaz olarak her zaman olacak. Yani her zaman bir hassas denge ve her zaman yorumcunun yorumuna muhtaç olan bir nokta olacak, hukuki bir önerme buna her zaman açık. Ama burada belki şöyle bir bakışla gitmek lazım: bir yasağı koymanın meşruiyeti nedir diye bakmak lazım ve herhangi bir eylemin o yasağa sebebiyet veren meşruiyete aykırı olup olmadığını ve o meşruiyeti besleyip beslemediğini sınamak

lazım. Şöyle bir örnekten gidelim: Eğer ortada bir söylem varsa, bu bir ifade özgürlüğü müdür yoksa bir nefret söylemi midir diye baktığımız zaman şu soruyu sormamız gerekiyor: Bu kanun maddesi ne için konuldu? Bu kanun maddesi aslında daha fazla konuşmanın mümkün olabilmesi için, farklı kimliklerin bir araya gelebilmesi için konuldu. Dolayısıyla yapılan eylem eğer bunu besleyen bir şeyse ifade özgürlüğü içine girecektir, eğer bunu engelliyorsa istediği kadar bu benim ifade özgürlüğümüdür densin, aslında o bir nefret söylemi ya da ona benzer bir ifade edecektir. Dolayısıyla buradaki esas kriter, bakmamız gereken şey, bu söylem sayesinde ya da bu eylemden sonra konuşma alanımız genişliyor mu daralıyor mu? Eğer genişliyorsa iyi bir şeydir, yasaklanmaması lazım, eğer daraltıyorsa onun engellenmesi, kınanması veya sınırlandırılması gerekir.

Geçtiğimiz günlerde UEFA ile Avrupa Komisyonu arasında yapılan ortak çalışmayla 2008 Avrupa Kupası'nda ırkçılığa karşı bir söylem geliştirilmesi için bir anlaşma yapılmış ve bununla ilgili olarak UEFA yetkilisiyle bir söyleşi yapılırken...

Toplumun bilinçli olduğunu söylememiz çok mümkün değil; çünkü her toplum gibi Türkiye toplumu da toplum önüne gelen meseleyle uğraşüyor daima ve önünde daha kritik meseleler var. Mesela şu anda bir darbe sürecinden, büyük bölünme ve kırılmalardan bahsediyoruz. Öyle olduğu zaman da zaten çok sınırlı bir siyaset alanının olduğu, bürokrasinin işin içine girdiği, medyanın çok manipülatif olabildiği bir ülkede bütün bunlar insanların 1-2 temel mesele etrafına sıkışmasına ve ürkmesine neden olabiliyor. Dolayısıyla Türkiye'de böyle bir ortamın toplum olarak baktığımızda var olduğunu düşünmek biraz zor. Öte yandan tek tek insanlara sorduğunuz zaman insanların çok daha küresel dünyayla entegre olmaya, küresel dünyanın yeni normlarını benimsemeye hazır, ideal olarak bunların olmasını isteyen bir toplum olduğumuzu da görüyoruz. Ama sadece istek-niyet bazında bireysel olarak var olan, grupsal olarak hiçbir zaman siyasallaşamayan birtakım niyetler bunlar. O yüzden de orada büyük bir boşluk var. Bu boşluğu siyasi partiler doldurmuyor veya dolduramıyor, o zaman da sivil toplum çok önemli bir hareket alanıyla karşı karşıya kalıyor. Tabi bu hareket alanını doldurur mu doldurmaz mı, bunu nasıl yapar bilemiyoruz; o sivil toplum aktörlerinin kendi bileceği bir şey. Ama çok açık bir şey var ki, eğer Türkiye'de bir nefret söylemi üzerinden giden bir analiz ve buradan hareketle bir önermeler silsilesi ortaya çıkacaksa bunu muhtemelen sivil toplum yapacak. Bunu siyasi partiler, sendikalar, işverenler gibi örgütlü toplum yapmayacak. Bunu çok daha aktivist davranabilen bir sivil toplumun yapabilme ihtimali var. Önünde böyle bir alanda bir potansiyel var, karşındaysa hem avantaj hem de bir dezavantaj sunan bir toplum var. Tek tek gittiğiniz zaman kendinizi avantajlı hissedebilirsiniz;

çünkü böyle çok insan var. Öte yandan da örgütlenmeye yönelik baktığımız andan itibaren de çok dezavantajlı hissedebilirsiniz; çünkü bu tek tek insanların enerjilerini bu noktaya tekzip etme iradeleri çok zayıf şu anda.

...Bu durumda bir politik irade yaratmak mümkün olacak mı yoksa her şeyi ettiğimiz gibi bunları da mı AB'ye havale edeceğiz?

Gerçekçi olmak gerekirse bir politik iradenin çok kısa vadede çıkmasını ben pek olası görmüyorum. AB uyum reformları süreci içinde yavaş yavaş aklımızın ermesiyle, vicdanlarımızın yavaş yavaş açılmasıyla geleceğimiz bir nokta olabilir. Ama tabii Türkiye, hiçbir geçiş dönemini çok yumuşak geçirmiş bir ülke değil, dolayısıyla da tam tersi yönelmeler de muhtemel olacaktır. Çok dirençli ideolojiler de çıkacaktır ve de tek bir yönde tek bir çizginin üzerinde giderek daha iyiye doğru giden değil, belki zikzaklı giden bir çizgi olacağını düşünüyorum. Gerçekçi olarak baktığım zaman bunun daha olası olduğunu düşünüyorum Türkiye'de. Ama öte yandan da, işin literatürü açısından, işin propagandası, bir anlamda da bilinçlenme süreci açısından bir birikim sürecinin önümüzde olduğunu ve burada sivil toplumun da katkısının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani çok kısa vadede sonuç almaktansa bunun çok kısa vadeli olmayacağını baştan bilerek en azından orta vadede geniş toplumsal kesimlerin bu fikirlerin eşğine getirilmesine çalışmak çok daha gerçekçi bir şey.

Son dönemlerde de iletişim araçlarında, daha önceki söylemlerden farklı olarak çok daha radikal söylemler ortaya çıktı. Bu daha radikalleşen şey marjinal olsa da bir kitleselleşme potansiyeli taşıyor mu?

Bugünkü dünyada sırf tepkiyle ve ideolojik bağnazlık üzerinden giden bir savunma mekanizmasıyla çok fazla kat edebileceğimiz bir yol yok. Genç nesli yakalayabilmek için belirli bir noktadan sonra zeki olmak lazım. Bir yere kadar çok küçük bir grubu her zaman tutabilirsiniz ama kitlesel bir şey yaratmak başka bir dil, başka bir derinlik, daha yaratıcı olmayı gerektiriyor. Bu özellikler de şu anda sizin bahsettiğiniz kesimde pek fazla yok. İleriye dönük baktığımız zaman, bu tek başına onların iradesiyle olabileceği gibi görünmüyor. Türkiye'nin genel değişim süreci ve epeyce karmaşık olan bu değişim dinamiği, Türkiye'nin nereye doğru gideceğini belirleyecektir. Şu anda ortaya çıkmış olan ulusalcı dinamiğin bu değişimi anlamayan ve anladığı ölçüde de hoşlanmayan ve hoşlanmadığı ölçüde bunu engellemeye çalışan bir bakışın uzantısı olduğunu düşünüyorum. Ama toplumsal değişimleri biz istemiyoruz diye durdurmak maalesef mümkün değil. Bu insanların da eninde sonunda bunu, belki Türkiye'ye zarar vererek, öğrenme durumunda olacaklarını düşünüyorum. Sonuçta, her değişim bir adaptasyon

süreci ve Türkiye değişimi Türkiye'deki faşizan eylemleri de adapte ettirecek kendisine. Bunların içinden daha entelektüel bir bakış da çıkabilir hala faşist olmakla birlikte ama hakikaten kaba güce dayalı bir bakışın da çok fazla yaygın bir destek bulabileceğini doğrusu hayal edemiyorum bu topraklarda. Çünkü bu toprakların bölünmüşlüğü hem demokrasiyi hem de faşizmi engelliyor. Faşizm bu bölünmüşlüğü yatay kesen bir orta kesim gerektirir. Yani bu ulusalcılığın tek bir kesim, tek bir kimliğe hapsolmaktan çıkıp yaygınlaşmasını ima eder ki, bu da mümkün olmuyor; mesela şu andaki laik muhafazakar bölünmesi bunu engelliyor. Nitekim ulusalcıların ilk çıktığı dönemde laik kesimin tam algılayamadığı biçimde muhafazakar kesimden bazı insanların çıkıp bunun milliyetçilik olmadığını söylemeleri aslında bazı insanları şaşırtmıştı o zaman. Milliyetçilik ve ulusalcılığın aynı şey olduklarını söylüyorlardı. Ama kendilerine milliyetçi diyen muhafazakar insanlar, baktıkları zaman ulusalcılığın kendilerine hiç benzemediğini gördüler. Hakikaten de öyle bir fark var, çünkü kendilerine geleneksel olarak milliyetçi diyenlerin çoğu faşist değil, başka bir geleneği, başka bir söylemi, başka bir yerelleşmeyi kastediyor milliyetçilikle. Oysa şu anda çıkan ve sizin söylediğiniz gibi kendisiyle övünen daha faşizan bir dili kullanan insanlar bu yerelliğe, dindarlığa da karşılar. Başka bir şey söylüyor onlar ve o başka şeyi söyledikleri ölçüde de Türkiye'nin yereliyle ilişki kurmakta zorlanıyorlar aslında. O yüzden de bu ulusalcı çevre için Cumhuriyet mitingi yapmak kolay büyük kentlerde ama Anadolu'yu mobilize etmek neredeyse imkansız bugün.

Hukukla bu işin sınırlı kalamayacağını, birtakım politikaların benimsenmesi gerektiğini söylemişsiniz. Bunun yanı sıra bu tür suçların olmadan önce engelleneceğini düşündüğünüz herhangi bir tavsiyeniz var mı?

Gerçekçi olmak gerekirse ve tavsiye babında söylenecek şey, sivil toplum örgütlerinin bir siyasi parti gibi çalışmasıdır. Şu anlamda, gerçekten ne yaparsam ben bunun hayata geçme idealini maksimize ederim diye bakması. Şu anda yaşamakta olduğum bir sorunla ilişkilendirebilirim bunu ve o sorunun sahibiyle ilişki kurabilirsem ve bu siyasi yönü olan bir parti, teşkilat vs. olabilirse o zaman doğrudan kazanç sağlayacak eşit hale getirebilirim bu değişimi ve herkesin anlayabileceği, idrak edebileceği bir formülasyona götürebilirim. Dolayısıyla aslında elimizdeki malzeme de mevcut, Kürt meselesinden tutun AKP'nin kapanmasına kadar bir sürü olay ilk başta çok soyut gözükecek olan nefret suçları ibaresini belki de çok somuta indirgeyebilir. O zaman da doğrudan nefret söyleminin yasaklanmasına yönelik hukuksal aktivizmin öncesinde bizzat kimlikler üzerinde giden ve farklılaşmayı, çoğullaşmayı, çeşitlenmeyi normalleştiren bakışın nasıl hukuksal hale getirilebileceği, nasıl yasalara yedirilebileceği, dolayısıyla

belki de tersten giderek nefret söylemini yasaklayan bir maddeden ziyade nefret söylemini gizlice içeren maddelerin nasıl ayıklanabileceği, bunların niçin tehlikeli olduğu gibi bakışlar çok daha operasyonel olabilir bence.

“Hrant Dink, Ermeni olduğu için öldürüldü, bu çok açık. Öldüren kişinin de zaten söylediği laflara bakacak olursak, ‘Ermeni’yi öldürdüm!’ diye bağırarak bir katilden bahsediyoruz; arkasından da onu koruyan devlet güçlerinden, devletin içinde yuvalanmış bazı güçlerden bahsediyoruz. Dolayısıyla, ırkçı bir cinayet olduğu çok açık.”

Cengiz Algan ve Ayşe Akdeniz (İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De!)*

Öncelikle İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Durde nasıl ve neden ortaya çıktı?

Durde Girişimi 2007 senesinde 19 Ocak’ta Hrant Dink’in öldürülmesi sonucu ortaya atılan bir fikirle ortaya çıktı. Çünkü o güne kadar hiç olmamış ve Türkiye’yi o güne kadar hiç sarsmamış bir cinayetti Hrant Dink’in öldürülmesi. Bir bölünme, bir çatlama, bir yorulma yarattı Türkiye toplumunda Hrant Dink’in öldürülmesi ve 4 gün sonra gerçekleşen cenaze töreninde de bu rahatlıkla görülebilir hale geldi. Çünkü ilk defa Türkiye’de ‘Hepimiz Ermeni’yiz’ diye çok zor söylenebilecek bir sloganla yüzbinlerce insan sokağa döküldü. Türkiye toplumundaki milliyetçiliğe, yukardan baskıcılığa karşı bir eğilimin aslında toplumun damarlarında yer aldığı görülmeye başlandı. Doğal olarak, bizim gibi insanları da etkiledi. Sivil, bağımsız bireylerden oluşan girişimler ortaya çıkmaya başladı Hrant Dink’in öldürülmesine tepki olarak. Biz de aynı günlerde, yaklaşık 8-10 grupta birlikte Durde Girişimi olarak ortaya bir fikir attık, ırkçılığa ve milliyetçiliğe dur demek gerekiyor bu ülkede diye. Çünkü zaten var olan milliyetçi damar aslında biraz daha tehlikeli bir yöne evrilmeye başlamıştı, ırkçılığa evrilmeye başlamıştı. Artık bu gidişe bir dur demenin vakti geldi diye düşünen insanlar bir araya geldiler ve bu fikri ortaya attılar, ufak ufak ilerlemeye başladılar.

* İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De! üyeleri.

Peki siz Hrant Dink'e yönelik yapılan saldırıyı nasıl tanımlıyorsunuz? Yani bu bir nefret suçu mu, bu bir ırkçılık mı, bu bir milliyetçilik mi, bu bir ayrımcılık mı? Yoksa bunların bir birleşimi olarak mı ortaya çıktı? Sizde ne?

Çok derin siyasal tarifler de yapılır ama çok derine inmeye gerek duymadan özetle şöyle söylenebilir: Hrant Dink, Ermeni olduğu için öldürüldü, bu çok açık. Öldüren kişinin de zaten söylediği laflara bakacak olursak, “Ermeni’yi öldürdüm!” diye bağırın bir katilden bahsediyoruz; arkasından da onu koruyan devlet güçlerinden, devletin içinde yuvalanmış bazı güçlerden bahsediyoruz. Dolayısıyla, ırkçı bir cinayet olduğu çok açık. Bir nefretin de olduğu çok açık bir şekilde ortada; çünkü 1915’ten beri konuşulamayan, tartışılmayan, üzeri kapatılmaya çalışılan bir sorun var ortada. Bunun adına kimileri Ermeni soykırımını diyor, kimileri tehcir diyor, çeşitli rakamlar veriliyor; işte 300 binle 1.5 milyon arasında insandan söz ediliyor, bugün sayıları 60 bine indirilmiş koskoca bir toplum var. Aslında bütün bunların birleşimi gibi de görülebilir. Bugüne kadar mesela ben kendi adıma bir nefret suçu olarak hiç tanımlamadım Hrant Dink cinayetini. İlk kez şimdi bir soruyla karşılaşınca böyle bir tanımın da gerçekçi olabileceğini düşünmeye başladım. Öncelikle ırkçı bir cinayet ve doksan yılın birikimi olduğunu söylemekte fayda var. Ermeni soykırımı adı altında işlenen cinayetlerin, bize tartışılmayan şeylerin tartışılmaya başlamasıyla ortaya çıkmış birşey. Durde Girişimi aslında biraz da bunun üzerinden yükselmeye devam ediyor hala da. Fakat Hrant Dink cinayetiyle sınırlı kalmadı bu iş, öncesinde ve sonrasında yine benzeri ırkçı-milliyetçi, şimdi de hatta nefret suçu adı altında söyleyebileceğimiz cinayetler var. Örneğin, Malatya’da Zirve Yayınevi’nin basılıp 3 tane Hristiyan’ın boğazının kesilerek, işkence edilerek öldürülmesi de yine ırkçı-milliyetçi cinayetler kategorisine sokulabilir ama aynı zamanda nefret suçu diye de düşünülebilir.

Yani çok kesin ve net bir ayırım yapamıyorsunuz?

Çok kesin ve net bir ayırım yapamıyorum; fakat şöyle birşey geldi şimdi aklıma: Nefret suçu deyince sanki suçun kapsamını biraz bireyselleştiriyormuş gibi bir tanıma dönüşüyor. Örneğin, Hrant Dink cinayeti ve Malatya’daki Zirve Yayınevi katliamı aslında organize suçlar; örgütlü, belirli partilerle ilişkisi olduğu ortaya çıkan, şimdi yavaş yavaş ortaya çıktığı gibi Ergenekon Çetesi’yle de bağlantısı olduğu görülen organize suçlar. Sadece nefret suçu tanımlamasıyla ilerlersek ve organize/örgütlü suç olduğunu ortaya koymazsak verilecek cezanın niteliği de düşecekmiş gibi geldi bana şu an için. Ama var olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tanımı dışında sanırım uluslararası başka bir tanım yok; çünkü Türkiye’de de henüz böyle bir tanım yok. Eğer böyle bir tanımlama

yapılacak olursa bunun için ağırlaştırıcı bir neden olarak örgütlü olması da yer almalıdır diye düşünüyorum.

Hrant, Ermeni olduğu için değil aslında Türkiye’de bir Ermeni olduğunu sesli söylediği için öldürüldü. Yani Hrant’ın söylediği şey çoğu noktada “Ben bir Ermeni’yim” deyip kimliğine sahip çıkıp, “Ben de bu toprağın insanıyım” deyip, kendi kimliğini kendi toprağında kimsenin metası olmadan yaşayabilme ve “Korkmayın, biz beraberiz” deme cüretini, yürekliliğini gösterdiği için (cüret diğerleri için, bizim için yüreklilik tabii ki bu) “Bu ne cürettir?” diye bir korku dalgası oluştu Türk milliyetçiliğinde. Burdan gelen aslında toplumsal bir nefret var; çünkü onlar hep vardı. Azınlıklar Lozan’la beraber haklarını elde etmişlerdi ama bu kapalı alan içinde... Taksiciye bile Ermeni olduğunu söyleyemeyen bir topluluktan bahsederken bunu sürekli ayyuka çıkartan, sürekli birilerinin yüzüne vuran bir insandı. Toplumsal bir refleks buradan gelişti ve meşru Türk milliyetçiliği kavramına çıkan terminoloji daha sonra operasyonlarla beraber batıda yaşayan Kürt halkının, Kürt insanların evlerine çarpy işareti konulmasına kadar gitti. Bu süreç bence böyle bir toplumsal refleks doğurdu. Yani “Türk’üm ben” diye değil de Türk olmadığını söyleyen ama Türkiye topraklarında, Anadolu topraklarında yaşayan insanların bu kimliklerine sahip çıkması korkuttu diye düşünüyorum. Ben milliyetçiliği ve korkunun yarattığı bir nefret aslında bu.

Bir de bu nefret sanki devletin içine de sinmiş ve öğretilir durumda gibi... Mesela Malatya davasında savcılığın iddianamesine bakınca, iddianamedeki sayfaların büyük çoğunluğu misyoner faaliyetlerine ayrılmıştır. Öldürülenlerin üzerinden ilerlemeye çalışılıyor, öldürenlerin silahı üzerinden, örgütlü olup olmaması üzerinden değil de daha çok öldürülen kişilerin Malatya ve civarında yaptıkları misyonerlik faaliyeti anlatılmaya çalışılıyor ki bu büyük bir nefretin göstergesidir aslında. Artık ortadan kaldırılmış olan insanları hala suçlamaya yönelik bir tavır var ve bu devlet tarafından gelen resmi bir tavır. Yani yerleşik bir nefretten söz etmek çok kolay bu dava özelinde.

FBI tespitlerine ABD’de nefret suçları 11 Eylül’den sonra iyice arttı. Mesela, Avrupa İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komite’nin de Avrupa bölgesine ilişkin yapmış olduğu bir takım raporlamalarda, en azından ırkçı, yabancı düşmanı ya da islamofobik suçlarda da bir artış olmuş. Türkiye’de bir yükseliş var. Sizce son birkaç yıl içerisinde bu ve buna benzer birtakım suçların artmasında kırılma noktası ne ya da ne sebep veriyor artan milliyetçilik ve artan ırkçılığa?

2001'den bu yana, yedi senedir, hala İslamcılarla ilgili korkularımız deşilmeye çalışılıyor ve aynen aslında Bush'un söylediği gibi "Ya bizdensiniz ya teröristsiniz" söylemi aslında burada da bütünüyle geçerli. Bir de tabi Türkiye'de son yirmi beş seneye damgasını vuran bir Kürt sorunu var. Kürtler bazı demokratik haklarını talep ediyorlar çok uzun zamandır ve elde edemiyorlar. Varlıkları dahi yakın zamana kadar kabul edilmiyordu, şimdi ufak ufak isimleri zikredilmeye başlandı. Hala bile bazı kesimler tarafından varlıkları kabul edilmiyor. Bunların her birinin etkisi var. Yine Türkiye için söyleyecek olursak son dönemde çok ayyuka çıkan bir durum var: Türkiye, doğudan Avrupa'ya geçişte, insan kaçakçılığında ve göçmen yerleşiminde mültecilerin geçiş noktası haline geldi. Örneğin İstanbul'da çok rahat gözlemleyebildiğimiz bir şey var: Özellikle Afrika'dan gelen siyahların yerleştiği belirli bölgeler var ve bu bölgeler sürekli baskı altında tutuluyor. Örneğin, Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü'nde Festus Okey diye bir siyah, sadece siyah olduğu için suçlu muamelesi görerek gözaltına alındı, Emniyet Müdürlüğü içinde öldürüldü, cesedi bile ailesine teslim edilmedi. Önümüzdeki dönemde göreceğiz, göçmenlik sorunu daha da artacak ve bizim için büyük bir sorun haline gelecek. Şunu hatırlıyorum, yakın zamanda "Bulgaristan'daki soydaşlarımız" diye bir söylem vardı 90'lı yılların sonlarında, Doğu Bloğu dağıldıktan sonra Türkiye'ye gelmeye çalışan Türk kökenli ya da diğer Balkan ülkelerinden gelen insanlara karşı. Burada ilk önce nefretle yaklaşılmaya başlandı. Önce soydaşımız deyip bağrımıza basacaktık; fakat buraya geldiklerinde ucuz işgücü sağladıkları için o insanlara daha kötü gözle bakılmaya başlandı. "İşimizi elimizden alıyorlar, daha ucuz ücretle çalışıyorlar, her türlü koşula razı oluyorlar" denilerek gelen insanlardan nefret edilmeye başlandı. Bu göç sorununu da bunun içine dahil etmek mümkün.

Bu toplumsal nefret içinde militarizmin rolünü de değerlendirmek gerekiyor. Çok sivil yönetilmeyen, sık sık askeri darbelerle sekteye uğratılmış bir ülke olarak toplumsal nefret meşrulaştırılıyor. 27 Nisan muhtırası, "Ne mutlu Türküm diyene" demeyenlerin vatan haini ilan edildiği bir metindi. Bu toplumun ordusunun en baş rütbesinde olan adamın toplumsal şiddeti kendi eliyle ayyuka çıkarttığı bir dönemdi ki bu, o dönemde de şöyle bir uyarısı vardı: çok fazla terörist saldırılar olacak deyip operasyon başlatacağımın işaretini vermişti ordu. Siyasal alanda Kürtleri'n temsil edilmesini önlemek amacıyla ve bir yandan da siyasal İslam korkusunu vererek 22 Temmuz seçimleri öncesinde Türk halkının seçimini çok ciddi etkileme mücadelesi de görüldü. Bunun da toplumsal nefret açısından tetikleyici olduğunu düşünüyorum.

TCK'da ayrımcılığı yasaklayan yasak bir madde var. Bu ve buna benzer hukuki düzenlemeler bu sorunun önlenmesine tek başına yardımcı olabilir mi?

TCK'nın 216/1. maddesi ayrımcılığı yasaklayan bir maddedir. Halkın bir kesiminin diğer kesimleri üzerindeki aşağılayıcı, ezici, baskıcı tutumlarını zaten yasaklayan ve cezalandıran bir maddedir. Fakat buna ek olarak 301. maddenin konulması tek bir etnik grubu korumaya yönelik, üstelik de hakim olan etnik grubu korumaya yönelik. Baskın olan şeyi korumaya çalışmamız başlı başına bir saçmalık. 301'i kaldırdığımızda diğer bütün etnik grupların da aşağılanmasını önleyecek olan, ayrımcılığa karşı olan madde geçerli, TCK 216/1.

Tabii ki yasaların değişmesiyle herşey değişmeyecektir. Örneğin Shakespeare'in bir lafı var ya, "Bir ülkenin türkülerini yapanlar yasalarını yapanlardan daha güçlüdür". Tersinden düşünecek olursak, yasanın ortadan kaldırılmasıyla zihniyet ortadan elbette kalkmayacaktır. İlkokul kitaplarından başlayarak ayrımcı ve milliyetçi bir söylem zaten var. Örneğin, Ali topu sürekli Veli'ye atar, bir türlü Agop'a atmaz. Bunun gerçekleşmesi gerekir veya toplumun içindeki dilimize yerleşmiş, artık zihnimizde meşru hale gelmiş, neredeyse yasal hale gelmiş bir söylem var. "Kürt çalar, Çingenen oynar" gibi bir lafı çok rahatlıkla sarf edebiliyoruz toplum içinde. 'kuyruklu Kürt, Ermeni dölü' gibi en yetkili ağızlardan söylenebilen laflar var. Bunların tamamının değişmesi, yasaların değişmesiyle asla gerçekleşecek şeyler değil. Bir eğitim süreci ve başlı başına bir ayıplama gerekir. Halkın iradesinin yansıdığı TBMM'de ırkçılık ve milliyetçiliğin izlendiği bir komisyon yok henüz. Gelişmiş Avrupa toplumlarının hepsinde böyle izleme komisyonları var. Din dersleri konusunda da aynı şey geçerli. Bu ülkede çok sayıda Alevi yaşıyor; milyonlarla ifade edilen Alevi gruplar var. Bunlar kendi aralarında bölünmüş olabilirler; fakat Sünni değil ve inançlarını başka türden yerine getiriyorlar. Maraş, Çorum, Sivas olaylarından biliyoruz ki, Aleviler'e karşı da çok uzun zamandır ayrımcılık uygulanıyor. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı sadece Sünni ve Hanefiler'in inançlarını temsil eden, devlet düzeyinde onlara olanaklar sağlayan bir kurum. Bunun da ortadan kaldırılmasına çalışmak gerekir. Oysa ki başka dini gruplar da var.

Diyelim ki kanun uygulayıcılar böyle bir düzenleme yaptı, neleri içermesini isterdiniz bu düzenlemenin?

Pozitif ayrımcılık istiyorum ben, bu öncelikle kültürel hakları koruyucu olmalı. Kürt halkının nüfusu, yaşam biçimi, bölgesel koşulları ve evlerinden mahrum edilmiş olmalarına dikkat edilmeli, eksiklikler devlet tarafından giderilmeli ve ekstradan bunların dillerini, kendi kültürlerini her yerde

yaşayabilecekleri bir alan yaratılmalı. Kadınlar için de aynı şey söz konusu, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık arttırılmalı. Bunu da nefret suç kapsamında görüyorum; benim için cinsiyet ayrımcılığı da bir yerde ırkçılıktır. Onun dışında, insanların dinlerinden dolayı bir ayrıma tabi tutulduğu bir Türkiye’de yaşıyoruz; bu konuda da Müslümanlığın değil, devletin her şeyin karşısında durup diğer dinlere de pozitif ayrımcılıkla yaklaşması gerekir.

Bu tür suçlar ağırlaştırıcı neden sayılmalı. Örneğin toplumun ezilen kesimlerini dikkate alacak olursak, diyelim ki ırkçı-ayırıcı bir suç işlendi, sadece cinayet olarak görülebilir. Fakat burada bir nefret suçu var, ırkçılık-milliyetçilik suçu var. Saptandığı koşullarda ağırlaştırıcı bir neden görülmeli. Yasaya özellikle bu eklenmeli. Irkçı-milliyetçi saiklerle işlenmiş suçlarda, sıradan suçlardan ayıran başka bir yöntem uygulanmalı. Dolayısıyla yasanın yaptırım gücü yükselmeli ve biri böyle bir suç işleyeceği zaman iki kere düşünmeli. “Ben Hrant Dink’i öldüreceğim ama, ben milliyetçiydim zaten gittim vurdum” dediğimde “Kurtulmayı geçtim, sıradan bir cinayet olmayı da geçtim, üstüne bilmem kaç yıl daha ırkçı olduğum için yiyeceğim” diyebilmeli. Bu yüzden de suç işlerken iki kere düşünmek zorunda kalmalı.

Yasal önlemlerin dışında, aktivistler olarak daha başka neler yapmak gerekir?

Ben bu konuda medyanın çok büyük bir rolü olduğunu düşünüyorum. Kitle iletişim araçlarının kendilerine bir sorumluluk ve pay biçmeleri gerekir. Dizilerden ana haberlere ve gazete manşetlerine kadar medyanın kendi rolünü güçlendirmesi taraftarıyım. Bunun dışında, siyasal söylemin de belli bir seviyede tutulması gerektiğini düşünüyorum. “Kadınlar en az 3 çocuk doğursun” diyen başbakan, Trabzon’daki söyleşisinde bu lafının arkasında duruyor. “Bunlar Türkiye’nin geleceğini istemiyorlar, böyle giderse 2037’de yaşlı bir nüfus olacağız” gibi meşrulaştırıcı bir söylemde bulunuyor. Kadınları alenen aşağılıyor. Bunların önüne geçmek, siyasal dili çok iyi kurmak gerekiyor. Bence bir toplumun gelişmesindeki en önemli etmen tabandan gelen çocuktur. Eğitim sisteminin tamamen birey merkezli olup bireyin kendisini keşfetmesini sağlayacak özgürleştirici bir sistem olması gerekir. Dil, etnik kimlik, cinsiyet ayrımı da buna dahil. Ali topu hep Ahmet’e atıyor ama Ayşe’ye de atсын. Eğitim sisteminde bir devrim gerçekleştirilmesi gerekiyor Türkiye’nin.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın başındaki “milli” ibaresi kaldırılmalıdır. Milli fizik ya da milli matematik olmayacağı gibi eğitimin millisi de olmaz. Örneğin din dersi veriyorsak, bütün dinlere eşit mesafede durarak dinin tarihini ve felsefesini öğretmeliyiz. Ama biz din ve ahlak bilgisini

birleştirmişiz, tek bir dini, tek bir mezhep üzerinden öğretmeye çalışıyoruz; bu bütünüyle bir ayrımcılıktır. Bunların ortadan kaldırılmasıyla insanlar zaten neredeyse doğuşlarından itibaren bir eğitim almaya başlayacaklardır, önyargılar kırılacaktır. Tabii ki bunun suçlusunu daha yeni yetişen çocuklar olamaz; buna o ortamı sağlayanlar sistem ve yetkililerdir. Yasaları değiştirmekle işe başlayalım ama bir yandan da toplumsal bilinçte bazı yarılmalar oluşturabilecek bazı şeyleri yapmaya da devam edelim. Ayrıca özgürlüklerin önündeki engeller kaldırıldığı oranda aslında bu sorunların büyük çoğunluğu aşılacaktır.

“Gazeteci en önemli şeyi yapmıyor, nefret söylemini önleyici çabaları ortaya çıkarmıyor. Atılan başlıklardan fotoğraf seçimine kadar her şey aslında yine böyle bir ayrımcılık ve dışlamayı meşrulaştırır vaziyette.”

Tolga Korkut*

AGİT’in nefret suçları tanımından gidecek olursak Türkiye’de nefret suçlarını teşvik edecek eylemler var mı medyada?

Var kesinlikle. Birkaç açıdan var. Birincisi, nefret suçuna dönüşebilecek veya nefret suçunun arka planını oluşturabilecek dili medya kullanıyor. İkincisi, nefret beyanı ya da nefret suçunun kendisini bu kategoride tanımlamayı meşrulaştırıyor. Hrant Dink’in ölümü sonrasındaki yayınlarda bile gördük bunu. Üçüncü olarak da açıkça nefret beyanı içinde bulunabilecek veya oraya uzanabilecek yabancı düşmanlığı, cinsel yönelim düşmanlığı gibi şeyleri Sabah veya Hürriyet’in haberlerinde çok rahat görebiliriz. Almanya’da Türkiye kökenli biri işkence görürse işkence adını hemen koyabilirler, Türkiye’de biri işkence gördüğünde işkence adı kolay kolay konmaz. Böyle bir ayrışma var ortada. Son dönemde internetteki okur yorumları çok dikkat çekiyor. Yine Hrant Dink’ten sonra gazetelerde buna dair çıkan haber ve köşe yazılarının altına yazılan okur yorumları açık şekilde nefret beyanıydı. Bunu önleyici herhangi bir şey de yapılmıyor. Bunu en fazla spor sayfalarında görüyoruz; spor haberciliği savaş gazeteciliği gibi yapılıyor.

Peki, bu sadece ana akım medyada mı var yoksa yerel medyada da var mı? Hangisinin daha baskın olduğunu söyleyebiliriz?

Çok ilginç şeyler var. Mesela, en son Bursa’da DTP’ye, ardından da Kürtlere yönelik saldırılar başladı. Dükkanlar yağmalandığında, vitrinler taşlanıp indirildiğinde, Kürtlere “Burada yaşamayın, gidin” denildiğinde Bursa’nın yerel gazeteleri de nefret üretiminde ana akım medyayla yarışır gibiydiler. Üzerinde düşünmedikleri ya da bir bilinç geliştirmedikleri konularda, mesela eşcinseller veya kadına yönelik şiddetle ilgili haberlerde, nefret üretici bir konumda olabiliyorlar.

* Tolga Korkut Bağımsız İletişim Ağı’nda (Bianet) gazetecidir ve Bianet’in insan hakları editörüdür.

Genel anlamda birtakım medya organlarında artışlar var, bu konuyla araştırmayı yaparken en kapsamlı verileri Amerikan kanalında bulduk. Bunun sebebi de FBI...

Hep vardı zaten; egemen dil ideolojisi, resmi ideoloji monolitik bir yapı üzerine kurulu. Dolayısıyla resmi ideoloji dışındaki her şey dışlanıyor. Eğitimde de öyle, medyada da öyle. Mesela Kürt sorunu hep var olan bir sorun, PKK meselesi yıllardır var; fakat 11 Eylül'den sonra olan şey şu: terörle savaş söyleminin egemen olması. Bu düzleme oturabildiğin her şeyde bir şekilde ayrımcılık ve nefret söylemi kolay meşrulaştırılabilir hale geliyor. O yüzden mesela İzmir'de "Buduncular Derneği" rahat hareket edebiliyor veya "Türk Solu", "Kürtler işgal ediyor" gibi şeyler yazabiliyor. Terörle savaş söyleminin üzerine dayandırılıyor bunlar.

Türkiye'de nefret suçlarıyla ilgili resmi rakamlar olmasa da son dönemde gerçekleşen olaylar ortada. Hrant Dink, Malatya, Santoro cinayetleri, Kürtlere yönelik saldırılarda medyanın katkısı veya önleyici rolü oldu mu? Ya da teşvik edici rolü ne kadar oldu?

Medya, bu saydıklarımızın hiçbirini nefret suçu diye göstermedi. Santoro cinayeti bir kriminal vaka gibi algılandı. Malatya'da bunun tersi yapılamazdı ama misyonerlik meselesi öne çıkarıldı hemen. Benim yaptığım haberlerden de hatırlarız, Diyanet İşleri Başkanlığı "Başımıza gelen belalardan biri misyonerliktir" diye panel düzenliyor. Medya da bunun paralelinde bir dolu iş yaptı. Özellikle daha sağda duran gazeteler bunu açık açık yaptılar ve hoşgörüsüzlüğü çok beslediler. Misyonerlik meselesinde yerel medya çok feci durumda. Dolayısıyla, teşvik edicilik, meşrulaştırma mekanizmalarıyla gerçekleşiyor. Nefret suçlarının politik altyapısını veya örgütlenmesini medya yapmıyor, medya bunu meşrulaştırıp algıyı çarpıtıyor. Gazetecilerin Hakları ve Sorumlukları Bildirgesi'nde yazar, "Gazeteci, insan hakları ve barıştan yana olmalıdır" der bu Bildirge. Gazeteci en önemli şeyi yapmıyor, nefret söylemini önleyici çabaları ortaya çıkarmıyor. Atılan başlıklardan fotoğraf seçimine kadar her şey aslında yine böyle bir ayrımcılık ve dışlamayı meşrulaştırır vaziyette.

Bu sorunu önlemek için hukuki bir yaptırım ortaya çıksa... Böyle bir düzenleme yapmaya kalksak kimler girebilir bu işin içine?

Risk analizi açısından listeleme yapmak doğru olabilir belki ama yasa yapmak açısından olmaz herhalde.

Peki, sadece yasa çıkartmak yetecek mi yoksa daha farklı kurallar veya denetleme mekanizmaları mı geliştirmek lazım?

Gazetecilik üzerine düşünüp yazan herkes bir süre sonra şu lafi eder: gazeteciler yasayla düzenlenmesinler, kendi kendilerini düzenlesinler. Önemli olan da budur zaten; çünkü yasa her zaman birinin tepende sopa olarak kullanabileceği bir şeydir. İfade özgürlüğünden ya da iyi habercilik yapmaktan bahsediyorsan kendini düzenlemeyi tercih eder gazeteciler. Ama sınırları iyi çizdiğimizde de işe yaradığı durumlar vardır. Mesela Basın Kanunu'nun çocuklarla ilgili olan bölümü olumlu bir örnektir. Suç işleyen, kanunlara karşı gelen çocukların fotoğraflarının yayımlanması, kimliklerinin deşifre edilmesi yasaklanmıştır. Eskiden çok kötüydü, şimdi dolaylı deşifre ediliyor. Yani adının baş harflerini koyuyor ama hangi okulda okuduğunu söylüyor. Eskiye göre bu azaldı, çünkü ceza vermeye başladılar. Bu konu acayip bir konu, gazetecilerin kültürel çeşitlilik ve insan haklarıyla uğraşmasıyla çözüldü.

Bugüne kadar 301. madde içermiş olduğu hükümler bakımından bu tür suçları engellemeye yönelik bir madde; fakat nedense 301. madde şimdiye kadar hiç böyle yorumlanmadı, tam tersine saldırıya açık grupların aleyhine yorumlandı. Sence kanun uygulayıcılarının bu konuyu yorumlaması bu sorunu çözer mi yoksa 301 ve 216. maddeler altında hem ifade özgürlüğü hem de bu konuda saldırıya açık gruplara yönelik birtakım ihlallerin kapısını mı açıyor?

Tabii ki açıyor, şöyle: Neyi koruyor? Şimdiye kadar getirilmiş olan tekil yapıyı, ordunun egemenliğini, Türklük kavramını koruyor. Şimdiki değişiklikten sonra da yine devlete karşı suçlar kapsamında değerlendirilecek. 4. bendi hiç kullanılmadı doğrusu, birkaç iyi örnek var; yanlış hatırlamıyorsam Batman'da bir karar vardı. 301 gibi bir madde yapacaksa direkt ayrımcılığı cezalandıralım iş bitsin. O zaman bağlamına oturur mesele. Çünkü ayrımcılık dediğimiz zaman başka bir kriterden bakıyoruz; devlet, Cumhuriyet ya da Türklüğü korumuyoruz, varoluşu koruyoruz.

Bir başka söylem de şu: ifade özgürlüğünü birazcık daha geniş tutmak ve hatta gerekirse nefret suçu kapsamı içerisinde düşünüp tartışmak. Sizce bu doğru bir yaklaşım olur mu? Irkçı, yabancı düşmanı, anti-semitik yayınların ya da nefret konuşmalarının yasaklanması, yayımlanmaması, bununla ilgili yayınların durdurulmasına dair uluslararası sözleşmeler, konferans belgeleri falan var. Yani bunların engellenmesi bizim ifade özgürlüğümüzü kısıtlıyor gibisinden karşıt bir söylem geldiğinde bu yaklaşım hakkında ne söyleyebiliriz sizce?

Bu ifade özgürlüğü olmamalı ama bunu nasıl uygulayacağımız meselesi önemli. Yani Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 21. maddesi bunu

gayet iyi tanımlar; buradan yola çıkabilirsin. Yayın kapatmak, yayının üzerinde bir tasarrufta bulunmak yerine, gazetecilerin özdenetimi bunu yapması belki önleyici olabilir. İnternet yetkilileri ırkçı, ayrımcı yorumları yayınlamasınlar. Yoksa “Yayınlarsan sana şu kadar ceza vereceğim” meselesi en son çaredir, çare de değil hatta. Çünkü altta olan şeyleri dönüştürmediğin sürece sen ne kadar cezayla bastırırsan bastır bir şey değişmeyecektir.

Genel olarak haberlere baktığımızda, toplumdaki milliyetçi dalganın yükselişini haber verme tarzının basından basına, gazeteden gazeteye, televizyondan televizyona değiştiğini görüyoruz. Acaba basın, toplumun hoşuna giden bir şeyi mi söylüyor yoksa ikisi de birbirini teşvik ederek mi bu hale geliyorlar?

Hayır, asıl teşvik eden politik durumlar. Hangi dil özelliklerinin bir arada olduğunu düşünürsek, bunlar ayrılmadan beraber gidiyorlar. Milliyetçi, şoven, ayrımcı dil militarist dille beraber gidiyor. Hatta giderek savaş öyküsü yapan bir dille beraber gidiyor. Mesela bunun meşrulaştığı ve gayrimeşrulaştığı yerler var. Şu an herhangi bir gazetede “Hadi Yunanistan ile veya AB ile savaşalım” demek abes ama Ermenistan ile aramız bozuk olsun demek meşru. Ya da “gidelim Kandil Dağı’nda herkesi öldürelim, oraya yerleşelim Barzani’nin de canına okuyalım” demek meşru. Yani sadece hak temelli bakmak da yetmiyor. Herhalde barış gazeteciliği kavramının en geçerli olması gereken ya da bize en çok şey hatırlatacağı zaman bu zamandır, umarım başka da böyle bir zaman olmaz. Sorun, editörlerle mi başlıyor, muhabirlerle mi başlıyor, medya çalışanlarının ne tarafında başlıyor diye bakarsak, sorun hepsinde var ama meselenin gelip dayandığı yer, yine en pek göze batmayan bir taraf, yani medya sahipliği meselesi. Yani büyük sermayenin orduyla, devletle bu kadar içli dışlı olduğu bir yerde bu dil de yükseliyor tabii ki.

Peki, bu barış gazeteciliği kavramını biraz daha açar mısınız? Yani o zaman sadece savaş karşıtı bir söylem kullanmak değil, kendi içerisinde şiddetten arınmış...

Bu tanımları ilk kullanan Norveçli Profesör Johan Galtung. Savaş gazeteciliği işi spor gazeteciliği gibidir, gazeteci skor tutuyor, iki taraftan kim yener diye bakıyor ve aslında bir işe yaramayan bir oyunun skorunu tutuyor sürekli. Barış gazeteciliği dediği şeyi de sağlık haberciliğine benzetiyor. Yani kanserden bahsediyor ama neden olduğundan, tedavi yöntemlerinden, arka planından, kanser olanın neler yaşadığından bahsediyor. Dolayısıyla şiddeti sadece görünen tarafıyla göstermiyor bize; şiddeti bir bağlama oturtuyor. Barış gazeteciliği daha mağdur odaklı bir gazeteciliktir. Barış gazeteciliği

“Çatışmaların asla iki tarafı yoktur; taraflar her zaman ikiden fazladır” der. Şiddetten arınmış derken, dili de tabi buna göre kuruyor, militarist bir dil kullanmamak gibi bir ilkesi var. Bizde mesela “bomba gibi haber” ile başlıyor hikayeler. Barış gazeteciliği dili bunların hepsinden arındırmaya çalışıyor, dili dönüştürüyor. Bir de şiddeti tanımlayışı da ilginçtir. Mesela yoksulluğu bir şiddet olarak tanımlar. 4–5 kademe şiddet tanımlar; bunlardan bir tanesi fiziksel şiddettir, silahlı çatışmadır. Ama arka plana gittikçe yoksulluğa kadar vardırıır.

Geçmişten bugüne kadar gelen olmazsa olmazlarımız var. Birincisi, militarizme dokunamıyoruz. İkincisi, ansızın anti-semitik ya da yabancı düşmanı birtakım söylemler karşımıza çıkabiliyor. Bu son dönemlerde spor haberciliğine de yansdı. Son olarak, UEFA ve Avrupa Konseyi 2008 şampiyonasında ırkçılık karşıtı bir söylem kullanılması için bir karar aldılar ve birlikte bir çalışma yürütecekler. Sence şu ana kadar medyada bundan bahseden ya da buna ilişkin bir önlem almaya kalkan oldu mu?

Barcelona’da Eto’nun yaşadıkları esnasında Türkiye’deki basın acayip bir şekilde Eto’yu destekledi. Fakat yanlış hatırlamıyorsam geçen yaz, Yunanistan ile yapılan maç öncesi ve sonrası atılan başlıklar “Gidiyoruz, fethedeceğiz.”, “Yunanı denize dökmeye gidiyoruz” şeklindeydi. Yunanistan’ın kurtuluş günündeydi herhalde maç. Maç bitti, Türkiye yendi, “Fatih’in aslanları”, “Yine döktük denize” başlıkları atıldı. Savaşa gitmiş gibiydiler. Gitmişler ve kazanmışlar. Dolayısıyla, Fatih Sultan Mehmet’ten Atatürk’e kadar uzanan bir yelpazede buna uygun bağlamlar ve söylemler üretildi, onun üzerinden başlıklar atıldı. Türkiye yenilseydi ne olacaktı? Spor gazeteciliği içinde az sayıda da olsalar bu dille uğraşan ve böyle şeylerin yazılmaması gerektiğini savunanların olduğunu biliyoruz. Ama bunun adını koymadığımız sürece doğru ve sürekli bir mücadele de olmaz. Yani bu yapılan şey yabancı düşmanlığı ve ayrımcılıktır deyip açık açık uğraşmadıkça kalıcı bir şey olmuyor.

Yani medyanın geçmişten gelen bir geleneği devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Hürriyet Gazetesi’nin logosunda hala “Türkiye Türklerindir” yazıyor.

Senin ve benim dönemimin ilkokul-ortaokul tarih kitaplarını düşünelim. Osmanlı’dan “biz” diye bahseder, büyük, fetheden, ganimetler kazanan hep bizizdir. Ta ergenliğe dayanan bir dildir bu.

RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) son olarak bir kitap basmış ve okullara dağıtmış ve medya okur-yazarlığı eğitimi gibi bir şey yapıyor.

Bu tür yaklaşımlar sizce faydalı mı yoksa daha da geliştirilmesi mi gerekir?

Kesinlikle faydalı ve geliştirilmesi gerekiyor. Bunun fark edilmiş ve buna girilmiş olması çok iyi. Hatta RTÜK iyi akademisyenlerle de çalışıyor, onu da biliyoruz. Ama bu uygulama nasıl gerçekleşiyor, ne sonuçlar veriyor, ne kadar dönüştürüyor çocukları? Asıl bu alanda çalışmak lazım. Yani kitabı hazırlayıp basmakla bitmiyor hikaye. Bir de farklı yaşlardaki okuryazarlık eğitimlerinde farklı şeyler var. 7-12 yaş grubu çocukların karşılaşmasıyla ergenlerin karşılaşması farklı şeyler; bunlara farklı farklı yaklaşmak lazım. Ama yine de bence yararlı şeyler.

Sivil toplum örgütlerinin bu alandaki çalışmaları çok odaklanmış çalışmalar değil. Hrant Dink cinayetiyle gelişen birtakım olaylarla kendisini göstermeye başladı ağırlıklı çalışmalar ve daha önce sorun daha farklı bağlamlarda ele alınıyordu. Fakat tam bunun karşıtı bir sivil toplum söylemi de var. Basın gözüyle, sivil toplumun yaklaşımını tutarlı buluyor musun yoksa bunlar sana çok spontan tepkisellikler olarak mı geliyor?

Dışlayıcılık bu karşı çıkışın içinde de olabiliyor. Brecht haklıdır, haksızlığa karşı bağırırken sesin çirkinleşebilir, yani bu kolay bir şey değil. Bence iletişim itibarıyla birçok yerde oturup düşünmek gerekebiliyor. Yani bir şeyi görünür kılmaya çalışırken ya da ‘hayır’ derken benzer bir dışlayıcılığı yeniden üretmemek gerekiyor. Bir de sivil toplum dediğimiz oluşumlardan bahsediyoruz ama bu işin de bir siyasi partiler tarafı var. Mesela “Sol siyasi partiler burada ne yapıyorlar, nasıl politika üretiyorlar, bu diğer hareketlerle nerede örtüşüyor, bu alandan nasıl bir dinamizm çıkabilir?”e de bakmak lazım biraz. Öbür türlü, kimseye de bir şey söylemek istemiyorum ama, stratejisiz bir şey olarak kalabilir. Tepkisel olarak hareket ettiğimizde hep bir sonraki hamleyi yapmış oluyoruz. Halbuki gerçekten “Bu nedir, arka planında ne vardır ve nasıl mücadele edeceğiz?” soruları üzerine de kafa yormak lazım. En son geçen sene Gazeteciler Cemiyeti ve British Council bir seri toplantıdan sonra medya ve kültürel çeşitlilik kılavuzu üretti. Kadın, çocuk, toplumsal çeşitlilik gibi alanlarda gazeteciler nelere dikkat etsinler, hangi ilkelere ayaklarını bassınlar gibi bir kılavuz. Çok geniş ama yine de benim bildiğim ilk çalışmalardan biri ve iyi bir çalışma oldu. Biz de Bianet’te sabah akşam barış gazeteciliği meselesini hatırlatıp duruyoruz.

Başka bir sorun da var. Medya patronluğu meselesi... Editörün medya patronuyla kurmuş olduğu ilişki ve basının bütün öğeleriyle ilgili yapılmış bir çalışma var. Bizim dışardan gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, belirli kriz anlarında bu tür sorunlara daha insan hakları

temelli yaklaşan pek çok gazetecinin işten çıkartılan ilk kişiler olması, örgütsüz bırakılmaları, aşırı şekilde uygun olmayan koşullarda çalıştırılmaları gibi bir takım sıkıntılar söz konusu. Gazetecilerin ana akım medyada etkili olabilmesi için ne yapmak, ne tür söylemler geliştirmek lazım?

İşin iki tarafı var. Birincisi, gazetecilerin bireysel olarak bu konuyu hazmetmiş olmaları, ayrımcılıkla, nefret söylemiyle, buna dayanan militarist gazetecilikle mücadele etmek gibi bir bilgiyle donanmış olmaları gerekiyor. İkincisi, buna niyetlendiği zaman o ortamda söz söyleyebilmesi lazım. Orada hemen işsiz kalmak, iskartaya ayrılmak gibi riskler var. Bunun bir tane yolu var, o da örgütlenme. Yani örgütlenmediği sürece medya patronluğu ve aynı zamanda “işadamlığı” yapan büyük yayın yönetmenleriyle çevriliyken çok zor. Aynı zamanda bağımsız medya hareketine de destek vermek ya da onun içinde yer almak ve sözünü söyleyebiliyor olmak da gerekli. Çünkü sözünü söyleyemedikçe içerde acı olarak birikiyor bu. Gazeteciler sendikasına ve gazetecilik örgütlerine de çok büyük görevler düşüyor. Gazeteciliği nasıl icra edeceği üzerine de söz söylemeli sendika, sadece ücret politikası ve özlük haklarıyla uğraşmamalı. Bir gazetecilik etiği üretmeli ve bunun yaşaması için çabalamalı, başka türlü olmaz çünkü.

Peki, bu alternatif medya çıkışları ya da buna ilişkin ortaya konulan yeni çözüm arayışları tek başına bir çözüm olabilir mi, buna katkı koyabilir mi?

Katkı koyar. ‘Alternatif’ çok belirsiz bir laf, bunu biz de çok tartışıyoruz. Ben bağımsız demeyi tercih ediyorum; çünkü alternatif kavramı çok geniş, içine her şeyi koyarsın. Eğer ayağını haklara dayadıysan, yurttaş gazeteciliğine dayamaya çalışıyorsan, bilimle uğraşıyorsan, kendini dönüştürmekle uğraşıyorsan kaçınılmaz olarak görünmez olanı görünür kılmaya çalışıyorsun. Burada en önemli şey sesini duyurabiliyor olmak. Oraya oturduğu sürece, kendi gazeteciliği ve kendi diliyle sürekli hesaplaştığı sürece muhakkak katkısı olur.

“Kanunlar değişebilir ama önemli olan anlayış ve uygulamanın nasıl değişeceği konusunda düşündürmektir. İşte o barışçıl veya birbirini ötekilemeyen bir anlayış ve bakışın toplumda nasıl yeşertilmesi konusunda bir çabanın olması gerekir.”

Erdal Doğan*

Hukuki açıdan sizce nefret suçları nelerdir ve bu konuyla ilgili Türkiye’deki mevzuat yeterli mi?

Bir hukukçu gözüyle ilk olarak söylemem gereken şey, bu konuya sadece hukukçuların değil tüm toplum kesimlerinin hukuk gözüyle bakması gerektiğidir. Kaldı ki, hukuk sadece hukukçulara bırakılmayacak kadar da ciddi bir şeydir. Türkiye’ye gelecek olursak, Türkiye’deki hukuk mevzuatında bu konudaki düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) 216. madde var ama uygulamada bu madde amacının tam tersi yönde kullanılmaktadır. Örneğin, herhangi bir şekilde Kürt sorunu hakkında konuştuğunuzda, TCK 216. maddede, düşüncesini ifade eden gazeteci, yazar, parti yetkilileri ile ilgili olarak uygulama alanı tersiden işlemeye başlar. Size şiddeti savunan ve kullanan bir örgüt üyesi gibi işlem yapılır, hakkınızda dava açılır. Dolayısıyla TCK 216. madde ayrımcı bir şekilde kullanılır. Bunun sadece iki istisnası oldu. Birincisi TCK 216 İzmir’deki Buduncular Derneği’ne karşı kullanıldı. Bildiğiniz gibi, Buduncular Kürtlere karşı açık hakaret içeren söylemler kullanmışlardı. İkincisi de İsmail Türüt ve Ozan Arif hakkında “Plan Yapmayın Plan” şarkısı için kullanıldı. Bildiğiniz gibi bu kişilerin hazırladıkları video klibi, ölümle sonuçlanacak çağrılar yapmıştı; video Hrant Dink’in öldürülmesini övmektedir.

* Bir hukukçu olan Erdal Doğan, İstanbul Barosu’na bağlı olarak avukatlık yapmaktadır. Hrant Dink ve Malatya Zirve Yayınevi davası avukatlarındandır.

Hepsinden önemlisi devlet tarafından üretilen söylem insanlık onuruyla bağdaşmayacak nitelikte. Ders kitaplarında kullanılan söylem aşırı milliyetçi bir söylem ve nefret suçları için zemin hazırlayacak bir niteliğe sahip. Benzer şekilde medyada belli kesimler için aşağılayıcı söylemler kullananlar var. Örneğin “Ermeni dölü” gibi bir ibare, hem aşağılayıcıdır ve hem de Ermenilere karşı işlenmiş bir nefret suçu niteliğindedir. Ayrıca, Türkiye’de yargının bu konuyla ilgili tutumu da çok olumsuz. Örneğin Tunceli Ovacık’ta bir kişi diğerine Ermeni demiş. Kendisine Ermeni denen kişi kendisine hakaret edildiği gerekçesiyle bunu yargıya taşımış. Yargıda bunu bir hakaret davası olarak kabul etmiş ve hakkında dava açılan kişiye, birisine “Ermeni” dediği için ceza vermiş. Burada her iki tarafta da ciddi bir sorun var. Birincisi “Ermeni” kelimesinin hakaret amaçlı kullanılması, ikincisi de gerçekten yargının bunu bir hakaret olarak kabul etmesi! Bu oldukça problemlili bir durum. Dolayısıyla Türkiye’deki mevcut toplumsal doku ve yargının bu konudaki olumsuz tutumu nefret suçlarını besliyor. Hrant Dink’in öldürülmesinden sonra bu tür suçlarda bir azalma olduysa da halen devam eden ciddi sorunlar var. Etkin bir hukuksal yapı yok. Savcılar bu tür suçların önlenmesinde etkin değil.

Biraz önce Hrant Dink’in öldürülmesinden sonra bu tür suçlarda bir azalma olduğunu söyledin. Bunu nasıl yorumlamak lazım?

Azalma derken, bir duraklama... Mesela Giresun jandarma bölge komutanı Hrant’ın ölümünden sonra gelen asker cenazeleriyle Hrant’ın ölümünü karşılaştırarak “Bir hain öldü, herkes ayağa kalktı, askerler ölüyor...” gibi bir şekilde bu konuda çok rahatlıkla konuşma yapabiliyor. Bu kişi bir devlet görevlisi, bir bölge komutanı, böyle bir kişi bu tür sözleri sarf edebilmektedir. Yani bu nefret dilinin devlette ve güvenlik kuvvetlerinde çok yaygın olduğunu söyleyebiliriz, aynı zamanda toplumsal yapı ve dokuda da bu çok var. Bunun hukuksal dönüşüm ve bir eğitim sorunu olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu eğitim sistemi mevcut eğitim sistemiyle ilgili değil; aileden başlayarak ailesel bir dönüşüm, ailesel bir yaklaşım ve aynı zamanda da temel eğitimin ilk dönemlerinde de insan hakları ve güvenlik haklarının okutulması, ders kitaplarının değiştirilmesi çok zorunlu görülmektedir. Onun ötesinde etkin bir hukuksal yapının inşası da olur. Hem yasaların hem de uygulamadaki hakim ve savcılarının anlayış ve perspektif olarak değişmeleri gerekiyor. Yani bir hakim veya savcının devleti değil, kişileri ve toplumları koruma anlamında kendilerini görevli atfetmesi lazım. Yapılan bir araştırmada “Devlet söz konusu olursa temel hak ve özgürlükleri dinlemem, devlet adına karar veririm” diyor hakim. Hazırlık soruşturmalarında savcılarının bu alanlarda, bu aşamalarda çok etkin olmadıklarını görüyoruz; etkin olan yapı daha çok kolluk, yani jandarma veya polis görevlileri oluyor.

Özellikle polis görevlilerinin mesleğe alınma şekilleri ve eğitimi çok tedirginlik verici; çünkü burada temel hak ve özgürlüklere ilişkin eğitim verilmiyor. Polis söz konusu olduğunda çok sayıda imam hatip lisesi mezunu kişinin bu kadrolara alındığını görüyoruz. Belli bir ideoloji ve dünya görüşüne sahip kişilerin tercih edilmeleri sadece polise özgü değil, aynı şekilde yargıç ve savcı alımında da benzeri tercihlerin söz konusu olduğunu görüyoruz. Diyeceksiniz ki, “İmam hatipliler de temel eğitim almıyor mu?” alıyor ama kesinlikle çok ideolojik bir yapılanma içerisinde bunlar kendilerini oluşturuyorlar. Türkçü olmanın ötesinde belli bir din ve mezhebin üzerinde kendilerini eğitiyorlar. Diğer ırk, din veya inanmayanlara karşı ciddi bir şekilde öfkeyle bakan, öfkeyle ve nefretle yetiştirilen bir anlayışla eğitiliyorlar. Bu anlayışın en temel göstergesi halen ortaöğretimde olan zorunlu din dersidir mesela. Zorunlu din dersi tek bir din ve o dinin tek mezhebi üzerinden bir eğitim vermeye devam ediyor. Böyle zorunlu bir din dersinin olmaması gerekir; çünkü Hıristiyanlar, inanmayanlar, toplumda nüfusça fazla olan Aleviler bu dersin kapsamında olmamalarına rağmen böyle derslere tabi tutulmaktadır. Yine bu kesimlerden alınan vergilerle bir Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur ve bu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi Milli Eğitim ve Adalet Bakanlığı'ndan oldukça fazladır. Bu bütçeden yüz bini aşkın imamın maaşı verilmektedir. Söylemek istediğim, bu ırkçı ve nefret dilinin oluşturulmasında yalnızca ırk meselesi değil, din meselesini de zorunlu hale getirme, tek din inşa etme çabasının ciddi bir etken olduğudur. Çünkü siyasetçisinden tutun hukukçusuna veya hükümet yetkilisine kadar söylem şudur: “Türkiye'nin 99.9 %'u Müslüman'dır”. Böylesi bir söylemle işe giriştiğinizde zaten başka bir anlayışı, başka bir düşünceyi ve farklı olanı dışlama ve öte tarafa itelemeniz kaçınılmaz hale geliyor. .

FBI verilerine göre 11 Eylül'den sonra bu tür suçlarda ciddi bir artış olmuş. Bizim ülkemizde böyle sayısal veriler ya da yapılan net araştırmalar yok nefret suçları hakkında ama sizce bu suçların ortaya çıkmasında dönemsel bir farklılaşma var mı? Böyle dönemsel bir tasvir yapmak mümkün mü, yaparsak nasıl yapabiliriz?

Dünya için yapmak mümkün ama Türkiye için yapmakta ben biraz sıkıntı çekiyorum. Dünyada böyle bir nefret dilinin oluşması 11 Eylül'ün öncesinde başlayan bir şey aslında. Doğu bloğunun, Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte dünyada hegemonyasını sürdüren ABD, zaten bu nefret ve öteki dilini de terörle mücadele kapsamı içinde 90'lı yıllardan itibaren oluşturmuştu. 80'lerin başında ve 80'den önce terörle ilgili herhangi bir dokümantasyona sahip değil Amerikan kütüphaneleri. Soğuk savaşın bitiminden sonra terör konusunda ciddi dokümantasyonlar başlamış kütüphanelerde. Terörle mücadele konsepti 2001 yılındaki 11 Eylül saldırılarından sonra ‘benden olanlar ve olmayanlar’, yani terör örgütünden olanlar ve olmayanlar diye

başkan Bush tarafından belirlenmişti. Amerika'nın terörle mücadele konsepti, dünyanın neresinde olursa olsun, kendi çıkarları karşısında olan şahısları yakalama, tutuklama hatta öldürme yetkisini içinde barındırmaktadır. Uluslararası sözleşmeleri de BM Antlaşması'nın devletlerin kuvvet kullanma konusundaki sınırlarını çizen 51. maddeyi de ihlal eden düzenlemeler ABD tarafından getirilmiştir. Bu çerçevede Afganistan ve Irak işgal edilmiştir; İran da sırada beklemektedir. Bu söylem Avrupa hukukunda da kendisine hemen yer buldu; çünkü terörle mücadeleyle ilgili güvenlik konsepti açısından Amerika ile ikili anlaşmalar yapıldı. Uluslararası hukukun güvenlik açısından toplumsal barış ve güveni amaçlayan ilkeleri 11 Eylül'den sonra şu şekilde değişti. Suçlu olmasa bile, suçlu olma potansiyeli var kaygısıyla, Amerikan çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir ülkenin imha edilmesi, işgal edilmesine cevaz veren bir hukuki altyapı oluşturulmaya başlandı. Buna benzer olarak Avrupa'da da terörle mücadele konusunda güvenlikle ilgili çeşitli adımlar atıldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AIHM) kararlar bu yönde değişmeye başladı. Türkiye'de bu nefret dili, modernleşmeyi geç yakalayan bir ülke olarak yüz yılı aşkın bir süredir var. Ulus-devlet inşası konusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadar olmasa bile sonraki yıllarda bu daha da kendisini dışa vurdu. Dışa vurma nedenlerinden birisi de bir imparatorluktan sonra gelen, büyük bir imparatorluktan sonra ulus-devlet yaratma tek ırk ve tek din üzerine kendisini inşa etme gibi bir çaba; o dönemdeki aydınlanma felsefesinin bir sonucuydu. Ama bunun uygulayıcıları ve sonraki siyasetçileri bu işi artık nasyonal faşizme kadar götürmüş; varlık vergisi, 1950-55'te İstanbul'daki olaylar, 1960'larda İstanbul'da Rumların çıkarılması, Yunanistan sorununda benzer milliyetçiğin orda da gelişmeye başlaması Türkiye'de nefret dilini oluşturmuştur. 1915 olaylarında, buna ne dersiniz deyin –soykırım, kırım, kıyım, tehcir- milyonlarca Ermeni topluluğunun Anadolu'dan silindiğini görüyorsunuz. O dönemi yeni Cumhuriyet de cesaretle tartışmamış, nedense, Osmanlı'da yapılan o tarihsel yanlışları sürdürür bir şekilde kendisini kilitlemiştir. Bu kırımı gerçekleştirenler yeni Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün etrafını kuşatmışlardır. Bu noktada yasaların düzenlenmesi, 1926'daki Türk Ceza Kanunu'nun İtalyan Mussolini döneminden alınması; ardından tek parti döneminde bir “milli şef” anlayışının yaratılması ve sermayenin Türkleştirilmesi, geçmişin tartışılmasını engelleyen faktörler arasında yer almıştır. Örneğin, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Medeni Kanunu'nun hazırlayıcılarından Esat Bozkurt'un İzmir'de yapmış olduğu konuşma bir felakettir: “Yeni Türk Cumhuriyeti'nin devlet işleri başında mutlaka **Türkler** bulunacaktır. Türk'ten başkasına inanmayacağız” demiştir. Bu şahıs, dönemin adalet bakanı ve aynı zamanda da Medeni Kanun'un hazırlayıcılarından. Türkiye bu anlayışla yoluna devam etmektedir; Türkiye'de hala 1915 olayları, “Ermeni sorunu”nu tartışılmamaktadır; Kürt

sorunu varlığını sürdürmeye devam etmektedir; şiddet ortamından çıkılamamıştır. Bütün bunları tartışmaya kalkanlar hapisle cezalandırılmakta veya marjinal bir konuma düşürülebilmektedir. Bütün bu atmosfer, nefret dilinin ve ayrımcılığın sürgit devam etmesine yol açmaktadır.

Bununla mücadele etmek için hukuki düzenleme yapılacak olsa sadece TCK’da yapılacak bir düzenleme yeterli olabilir mi yoksa farklı kanunlarda farklı düzenlemeler yapmak gerekir mi?

Kanun değişikliği tüm bu söylenenlerden sonra bir teferruat gibi gözükte bana. Kanunlar değişebilir ama önemli olan anlayış ve uygulamanın nasıl değişeceği konusunda düşündürmektir. İşte o barışçıl veya birbirini ötekilemeyen bir anlayış ve bakışın toplumda nasıl yeşertilmesi konusunda bir çabanın olması gerekir. Bunda devletin kararlı olması gerekiyor. Yalnız hükümetin değil, kendisini devlet gibi gören bürokrasinin kararlı olması, her şeyin açıkça ve korkmadan tartışılması gerekiyor. Aksi takdirde, bölücülüğe karşı bu cezaları ya da yaptırımları koyan anlayış Türkiye’yi bölecek, Türkiye’nin sonunu getirecektir. Çünkü dünyadan doğrudan izole edilmeye başlanan bir süreç yaşatılıyor Türkiye’ye. Bugünün Türkiye’inde bir televizyon dizisinin, eğitimden veya kanun değişikliğinden çok daha fazla bir şekilde toplumu etkilediğine tanık oluyoruz.

Tüm bu tartışmalar içerisinde baskıcı, demokratik olmayan doku ve yasalar içerisinde insanların örgütlenme özgürlüğü ellerinden alınıyor. Bu örgütlenme özgürlüğü, olanları tartışmanın ötesinde ekonomik ve geleceğe ilişkin taleplerini dillendirmelerinin ve hak taleplerinin de önüne geçiyor; çünkü bununla ilgili sendikalar da ciddi bir şekilde yapılamıyor, kendilerini inşa edemiyorlar. İşte bu konuda işçi/emekçi veya memur örgütlenmeleri zayıflık göstermektedir. Hükümetin ekonomik politikalarını da eleştiremiyorlar ciddi bir şekilde. Bu da vahşi kapitalizmin Türkiye’de boy göstermesine sebebiyet veriyor, yani yoksulluğun ve fakirliğin bu nefret diline çok ciddi bir hizmet verdiğini, buna ciddi bir çanak tuttuğunu söyleyebiliriz. Yoksulluk yalnızca Doğu ve Güneydoğu’da değil, Karadeniz ve Ege’de de, İstanbul’da da kendisini çok somut bir şekilde gösteriyor.

Kimi ülkelerde konuyla ilgili olarak yasal düzenlemeler yapılırken, “baskı görmeye açık”, “savunmasız”, “en fazla incinebilir gruplar” gibi birtakım özel tarifler var. Bazılarıysa böyle bir tanım yapmadan kapsamı daha geniş tutmuş. Bizde de bu tür düzenlemelerin yapılmasının bir faydası olabilir mi? Yoksa hali hazırdaki maddelerin doğru düzgün bir şekilde uygulanmasının sorunları çözeceğinden söz edilebilir mi?

Bir kere kanunlara çok açık bir düzenlemenin getirilmesi gerekiyor. Türkiye'nin kendisinden de yabancılaşmış bir "Türklük tanımı" ve onun üzerine giydirilmeye çalışılan bir din meselesi var. İkisi de birbirini beslemeye başlıyor. Türkiye'de devletin aslında laik bir yapısı yok. Bunların ötesinde, bu ülkede Türklerin dışında farklı kimliklerin de yaşadığının benimsenmesi gerekiyor. Bu çok kültürlü anlayışın aile eğitimine, siyasal dile ve medya diline yansıtılması gerekiyor. Belki de televizyon dizileri bu konuda bir araç olarak kullanılabilir. Türkiye'de okuma kültürünün geliştirilmesi gerekiyor. Okuma kültürünün zayıflığına karşın, televizyon izleme oranının çok yüksek olduğunu gözlemliyoruz. Medyanın barışa, kardeşliğe ve toplumsal huzura hizmet etmesi açısından kullanılabilir bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce hukuk toplumu yaratmak lazım; hukuk toplumu yaratamadığımız sürece hukuk devleti olamazsınız. Birbirlerinin haklarına saygı duyan bireylerden oluşan bir toplum yoksa ortada, o zaman hukuk devleti de olamıyor.

Peki, bu nefret suçlarına ilişkin yasaların çıkarıldığını ya da konuyla ilgili olarak birtakım başka çarelerin hazırlandığını düşünecek olursak, bu konuyla ilgili olarak en önemli karşı çıkışlardan bir tanesi de, bu tür düzenlemelerin ifade özgürlüğünü kısıtlayacağı yönünde oluyor. Sizce nefret suçlarına karşı hem ifade anlamında hem de fiilen birtakım önlemler alınsa, bu ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir şey olur mu?

Olmaz. Biraz önce söylediklerime ek olarak dokunulmazlıkların kaldırılması gerekiyor. Bürokrasi dokunulmazlığının, devlet memurlarıyla ilgili yargılama usulünün hızla kaldırılması lazım. Çünkü yetki kullananların sorumluluktan kaçmayacağı bir toplum oluşturulması gerekiyor. Devlet yetkililerinin, milletvekillerinin ve yargının içerisindeki şahısların yargılanabilmesine olanak sağlayacak bir yapının oluşturulması lazım. Düşünce ve ifade özgürlüğünün tek istisnası nefreti körükleyen ve ırkçılığı öven açıklamalar olması gerekir. Bu yaptırımın yalnızca hapis cezasıyla ilgili olması gerekmiyor. Hapis cezası aslında çok yapıcı bir ceza değildir. Nefret dilini kullanan ve nefrete çağrı yapan bir kişinin cezalandırılması ve yaptırım uygulanması farklı yollarla olabilir. Mesela böyle bir kişinin nefret ettiği kesimle tanışma, onlara belirli bir hizmette bulunma, bir yetimhanesinde görev verme, tinerci çocukları yok etmeye çalışan bir şahsın tinercilerle ilgili sosyal bir çalışmaya itilmesi, kadınlara karşı nefret dili kullananların kadın sığınma evlerinde çalıştırılma gibi yükümlülükler getirilebilir. Tabi nefret sadece ırka yönelik değil; cinsiyete, azınlığa ve çocuklara yönelik de olabilir. Bu noktada daha yapıcı, daha barışçıl, kişinin yaptığı hareketi anlayabilecek dönüşümü de sağlayabilecek yaptırımlar olabilir. Bu bakımdan benim düşündüğüm hapis cezası değil; hem sosyal

dönüşümü hem de sosyal kaynaşmayı yaratacak yaptırımların hızla yapılması gerekiyor.

Peki, 301. maddedeki Türklük tanımında yapılacak olan değişiklikler ya da diğer farklı düzenlemeler nefret suçunu engelleyen yasalar haline dönüştürülebilir mi yoksa daha farklı bir ekseninde mi gitmek lazım?

301 ve 305.maddelerin kaldırılması gerekiyor. Bu haliyle kaldığı sürece nefret üreten veya ırkçılık uygulamalarıyla kendisini sürekli sisteme dayatan maddeler olmaktan öteye geçmeyecektir. Bu maddelerin kendisi ırkçı ve nefret dilini doğrudan yargı veya siyaset aracılığıyla oluşturan maddelerdir.

Şimdi bu 301'in uygulaması tek ırk ve tek din hedefledikleri için farklı kimliklerin devletin bu uygulamalarına yönelik eleştirileri çarpıtılarak 301'in konusu olmakta, Türklüğe hakaret olarak yer almaktadır. Bu konudaki düşünce amacı buna ilişkin olmasa bile konusu oldu.

Mesela Hrant, tamamen tam tersine toplumsal huzur ve kardeşliği amaçlarken, "Türklüğe hakarettten" yargılanmasının ardından, siyasi ve hukuki bir cinayetle cezalandırıldı. Aynı şekilde Malatya'da da devlet Hıristiyanların kendi dinleriyle ilgili çalışmalarını, devlete ilişkin olarak, TC'nin geleceğine ilişkin bir tehdit olarak gördü. Bu da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kendisini nasıl inşa ettiği açısından da önemlidir. Bir avuç Hıristiyan, Milli Güvenlik Kurulu'nda tehdit algılanmasında ilk sıralardaydı. Her iki olayda da bu yaklaşım ve bu mantık devlet ve yargı düzeyinde kendisine bir anlamda yer bulmakla kalmadı, bunun devletin bekası ve toplumun geleceği için de mücadele edilmesi gereken konular olduğu raporlarla ve yargı kararlarıyla tescillendi ve tescillenmeye devam ediyor.

Devlet içerisinde bazen derin devlet bazen gladyo dediğimiz farklı yapılanmalar var. Bu yapılanmalar da lümpen yapıları örgütleyerek düşünce ve ifadesini açıklayan farklı kesimlerdeki insanları veya din özgürlüğü konusunda çalışmaları bulunan kişileri hedef alıp öldürme konusunda da hiçbir sakınca görmemiş, bu noktada da kendileri devlet kademesinde veya toplumsal yansımada kahraman olarak gösterilmektedir. Vahşet burada aslında. Yani adi bir cinayetin ötesinde vuranlar veya kesenler TC Devleti'nde kahraman oluveriyorlar. Eskiden faili meçhul cinayetlerde failer yakalanmazken, herkes bunları lanetlerken ve failer çıkmadığı sürece lanetleme/kötüleme hali devam ederken devlet yeni bir yapılanma içerisinde örgütlediği lümpen gruplara bir anlamda kahramanlık vaat eder gibi siyasal ve hukuksal yapısını ona göre inşa etmiştir. Bizim nefretle mücadelede yasa veya toplumsal dönüşümden önce bu mekanizmayı ve nefreti toplumsal

yapıda, devlet mekanizmalarında ve hukuk yapısında örgütleyen veya besleyen odağın –bu odak gladyo veya Ergenekon ise- açığa çıkartılması gerekiyor. Yani devletin bu gladyodan kurtulması gerekiyor. Aksi takdirde, yapacağımız her türlü yasal düzenleme veya eğitim çalışmaları boşa gidecektir. Çünkü çok güçlü yapı ve mekanizma bu nefreti ve ötekileştirmeyi sürekli olarak körüklüyor. Buna ilişkin kendi yayınlarını oluşturabiliyor; yargıyı, emniyet kuvvetlerini, bürokrasiyi ve siyaseti etkileyebiliyorlar. Bu bakımdan Türkiye'nin en büyük ve en öncelikli sorunu gladyo yapılarının tasfiye edilmesidir. Bu yapılmadığı sürece nefreti ortadan kaldırmaya yönelik tüm çalışmalar yetersiz ve romantik olacaktır.

Konuşmanın başından beri bir güvenlik algısından bahsettik. O halde bu suçların ve yapılanmanın ortaya çıkmasında toplumun ve devletin güvenlik algısının etkili olduğunu söyleyebilir miyiz?

Bu güvenlik algısı tüm devletlerde mevcut ama Türkiye'deki çok daha fazla ve ciddi bir fobi haline getirilmiş. Çünkü devlet içerisinde, devlet-hükümet arasındaki iktidar çatışması açısından güvenlik fobisi ve kaygısı sürekli olarak pompalanmaktadır. Bu da bir anlamda faşizan yaklaşımın da getirilmesini sağlamaktadır. Yani güvenlik uğruna temel hak ve özgürlükler tamamen yok edilmektedir. Güvenlik uğruna herhangi bir etnik veya dinsel yapı ve farklı düşünceler yok edilmek istenmektedir; slogan da şudur: “Devlet söz konusuysa gerisi teferruattır.” Bu aslında Mustafa Kemal'in “Vatan söz konusuysa gerisi teferruattır” sözünün tersine çevrilip devlet algılamasıyla bakılmasıdır. Çünkü orada bahsedilen vatan, toprak üzerinde yaşayan her türlü canlıdır; her türlü etnik veya dinsel yapıya mensup olan insanların yaşadığı bir yerdir. Bu bakımdan, tek bir kişi de olsa vatanın bir parçasıdır ve bu vatan parçası içerisinde ona yapılacak olan hiçbir şeyin teferruat olarak algılanmaması gerekir. Vatan yerine, devlet mekanizmasını koyarsanız her şey ters yüz olur.

“Malatya olayında iddianameye bakanlar burada katillerin mi yoksa mağdurların mı yargılandığını ayırt edemiyorlar. Bir dosya hazırlanıyor ve iddia makamı mağdurları suçlamak için çalışmış. Batıda biz bunlara rastlamıyoruz. Orada, durumu tersine çevirelim, bir imam öldürülmüş olsaydı, oradaki savcuların hazırladıkları iddianamenin yarısı bu imamın faaliyetlerinin ne kadar zararlı olduğunu ilan eden raporlarla dolu olmazdı. Aynı şey Hrant Dink cinayetinde de görülüyor. Ogün Samast ile fotoğraf çektiren güvenlik görevlisi manzarasına benzer bir manzarayı şu ana kadar Batıda görmedik.”

Ömer Laçiner*

Size eğer bir nefret suçu tanımı yapacak olursak ya da buna yönelik bir eylem biçiminden bahsedecek olursak bunu siyasi veya sosyal düzlemde nasıl tanımlayabiliriz acaba?

Nefret suçunun kaynağında yabancı ve ötekiye karşı mesafeli durmaktan başlayan, onun kendi varlığı için bir tehdit olduğu algısından beslenen ve onu ancak yok etmekle tatmin olunabilen bir duygu var. Bu duygu bence kökenini doğal varlık olmamızdan alıyor. Yani insanın doğal, hayvani, organik varlık olmaktan ileri gelen güdülerine tekabül ediyor. Eğer biz uygarlaşmayı insanı insan yapan özelliklerin gelişmesi ve onun davranışlarına ve ilişkilerine giderek daha fazla hakim olması olarak tanımlıyorsak dolayısıyla bu duyguyu da medeniyet dışı, medenileşmemize gem vuran bir güdü olarak tasarlayabiliriz. Dolayısıyla herhangi bir insana herhangi bir nedenden dolayı uygulanan ötekileştirme kadın , engelli, başka ırktan olduğu için- bizim salt insana ait olan uygarlaşma yönelimimizi tam

* Araştırmacı ve yazar Ömer Laçiner, 1989 yılından beri Birikim Dergisi genel yayın yönetmenidir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra bir süre Fransa'da yaşayan Ömer Laçiner'in Kürt Sorunu, Milliyetçilik ve Sosyalizm hakkında yazılmış çok sayıda makalesi, kitabı ve çevirisi bulunmaktadır.

tersine çevirir. Bu bakımdan da medenilik dediğimiz şeye, bunun kriterlerine önem veren, bunları geliştirmeye çalışan her kültür ve siyasi akım için birinci derecede mücadele edilmesi gereken bir hedeftir.

Peki bu tür suçları ve fiilleri ayrımcılıktan ayıran net bir kriter söz konusu olabilir mi yoksa hepsi birbirini besleyen net bir döngünün içerisinde mi yer alıyor?

Gayet tabii. Bütün insanlar birbirlerinden farklıdırlar. Yani bizim kendimizi kavramamız, bir başkasının varlığını kabul etmemizdir; bu başkası belirli ölçüde bizden farklıdır. Bu farklılığı tespit etmiş olmamız, kendimizi tanımamızın bir önkoşuludur. Fakat bu farklılığı kendi varlığının önünde bir tehdit veya rakip olarak gördüğü anda nefret suçları dediğimiz şeyler başlar. Bir farkımızın olduğunu düşünmek, görmek nötr bir olgudur; bu farklılıktan beslenmek duygusunu da çıkartabiliriz. Yani benden farklı olan birisi belki bende eksik olan birşeyi de söyleyebilir bana. Bir insanın benden daha kavrayışlı olduğunu görmem bende bir gıpta duygusu da uyandırabilir. Veya onda olan yetenek aktarabilir bir yetenekse ondan alma isteği de uyandırabilir. Bunu kendinize karşı bir tehdit olarak da algılayabilirsiniz. Benden daha zeki, daha kavrayışlı, daha fazla yenilik yapma kabiliyetine sahip olan birisi benim varlık alanımı daraltan, benim üzerimde egemen olan birşey olarak da anlaşılabilir veya bana eksiklerimi hatırlatan, noksan bir varlık olduğumu anlatan birşey olarak beni sınırlendirebilir. Ve ben onu o anlamda bir istisna sayıp, bu istisnayı ortadan kaldırmaya da yönelebilirim. Son derece önemli olan şey, eğer insanlar ve topluluklar başka insanlar ve topluluklarla olan farklarını değiştiremez özellikler üzerinden kuruyor ve bunları varoluşlarının ekseni haline getiriyorlarsa, o zaman büyük bir ihtimalle bu farklılıklar üzerinden kendini tanımlayan topluluklar ve insanlar arasında en azından yıpratıcı bir rekabet, en fazlasındaysa imha edici bir düşmanlık durumu doğabilir.

Biz bu çalışmaya başlarken internette yaptığımız bir araştırmada FBI kayıtları karşımıza çıktı ve amerikada yapılan bir araştırmaya göre 11 Eylül'den sonra Amerika'da bu tür suçlarda ciddi bir artış gözlemlenmekte. Avrupa bölgesinde de bununla ilgili verilere ulaşmak mümkün ama türkiyede linç girişimleri, cinayetler, milliyetçilikteki artışın batıyla arasındaki farklılıklar ya da benzerlikler sizce nelerdir?

Tabii ki, 11 Eylül'ü son yıllarda olmuş tüm akıntıları değiştiren bir olay olarak koyduğunuzda, manzarayı ya da üste çıkabilecek yargıları tahmin etmek muhtemel ama ben öyle görmüyorum. 11 Eylül belirli bir sürecin içerisinde, o sürecin kendi dinamikleri doğrultusunda ortaya çıkmış olan bir sonuçtur, bir sebep değildir. Ben bunu daha genel, daha evrensel

gelişmelerle izah etmekten yanayım. O da 1980'lerden sonra dünyanın içine girdiği, bütün toplumları şu veya bu derecede etkileyen köklü teknolojik ve bilimsel değişimler merkezinde olan, hayatın tamamını etkileyen değişim dalgasıdır. Bu dalga batı toplumlarında ve özellikle 3. dünya dediğimiz ülkelerde, insanlarda geleceğin çok daha iyi, kendileri için refah ve mutluluk vadedecek bir dönem olmayabileceği hissini çok güçlü bir şekilde duyurdu. Çok özetle anlatmak gerekirse 1980'lerden önce, ta modernizmin başından itibaren bilimin ve tekniğin gelişmesi, üretimin artması, insanların tüketimi için daha çok ve çeşitli nesnelere sunulması ve insanların bundan daha fazla pay alarak sorunlarını azaltabileceği fikri büyük ölçüde tahrip oldu. Çünkü 20.yüzyılın sonuna kadar bilimsel ve teknolojik gelişme büyük ölçüde insanların refahını arttırıcı bir faktör olarak görülüyordu. Yeni iş alanları yaratılıyor, yeni aletler hayatımızı kolaylaştırıyor, ortalama gelirler artıyor ve siz de gelecek hakkında daha iyimser düşünabiliyordunuz. Bütün bu değişimlerin temelinde bilimsel ve teknolojik değişimler vardı. Burada da tabii sorunlar vardı ama 1980'lerden sonra bilimsel ve teknik gelişme insanların bu artan üretimden pay almalarının meşru gerekçesi olan 'iş' dediğimiz şeyi büyük ölçüde azaltabilen birşeydi. Dolayısıyla insanlar bilimsel ve teknik gelişmelerin kendi aleyhlerine, kendi bireysel varoluşlarını tehlikeye atan birşey olduğunu gördüler. İşsizlik her tarafta çoğalmaya başladı. Aynı zamanda 1980'lerden sonraki bu gelişmeler dünyanın gelişmiş ülkeleri dışındaki ülkelerde, başta islam ülkeleri ve afrikada yaşayan insanların o ülkeyle aralarındaki farkın kapanabileceğine dair umutları da bitirdi. 1980'lerden sonra ilk defa bu iktisadi gelişmenin ve büyümenin, daha fazla üretim yapmanın, dah fazla dünyayı/doğayı/ nesnelere değiştirebilmenin bizim sonumuz olabileceğine dair bir kaygı gelişti. Nükleer tehdidin büyümesi, iklim değişiklikleri, küresel ısınma, kuraklıkların artışı vs., yani bizim daha iyi hayat şartlarına erişmek için yaptığımız faaliyetlerin doğayı yok etme düzeyine varabileceği ve bunun belirli bir yerde bizim aleyhimize dönen bir süreç olduğu fikri artık yaygınlaşmaya başladı. Teknolojik, bilimsel, ekonomik gelişmenin insanların lehine olmayabileceği düşüncesi belirdi. Tabii bu da iktisadi gelişme arttıkça, pasta büyüdükçe sorunlarımızın azalacağı düşüncesini de yıktı. Bu da, insanlarda modern dinamikler içerisinde bir kurtuluş imkanının olmadığı duygusunu yerleştirdi. Yani bilimsel gelişme arttıkça, daha yeni makineler ve ürünler ortaya çıktıkça işlerin azalması, sizin üretimden meşru olarak pay almanızı kalıcı olmaktan çıkartabilen bir özellik oldu. Bu da insanlarda, bütün toplumlara yayılan güvensizlik duygusunu tetikledi. Dolayısıyla 1980'lerden sonra sadece islam ülkeleri dediğimiz yerlerde dini hareketin yükselişini görmedik. Batıda da mistik hareketlerin yükselişini gördük, irrasyonel diyebileceğimiz eğilimlerin yükselişini gördük. Amerikada 900 kişi intihar etti hatırlarsanız.. Bunlar belki el-kaide ve hizbullah hareketi gibi eylemler değil tabii ki. İkincisi, bu iş sadece dini

hareketlerin yükselişiyile sonuçlanmadı, aynı zamanda milliyetçi, neo-nazi, neo-ırkçı hareketlerin de ortaya çıkmasına yol açtı. Modernleşme bizim edinimlerimizi geliştirerek, edinimlerimizi çoğaltıp paylaşarak, daha iyi bir toplum ve daha iyi bir insani varoluşa erişebileceğimizi bize söylerdi. Edinimlerimizin temelinde de bu bilimsel teknolojik gelişmeler vardı. Şimdi bunlarla ilgili umutların bitmesi, insanları yeniden doğal ve değişmez özellikleri üzerinden savunma imkanları aramaya yöneltti. Dolayısıyla 1980'den sonra Reagan döneminde ilk def ben milliyetçiliğin yükseldiğini gördüm. Reagan dönemi sadece neoliberalizmin değil aynı zamanda bir çeşit Amerikan milliyetçiliğinin de yükseliş dönemiydi.

Bu nefret suçları batılı ülkelerde farklı farklı yasalarda düzenlenmiş vaziyette ve bu yasalar düzenlenirken bu suçun kimlere karşı işlenebileceğine dair bir takım deyimler kullanılmış. En fazla baskı görmeye açık, savunmasız, en fazla incinebilir gruplar gibi birtakım tanımlamalar yapılıyor. Bunu biraz daha derinden inceleyerek acaba bu nefret suçlarının hedefi olan grupların sınıfsal bir tahlili olabilir mi yoksa

Bence tezahürlere bakıp da bunları sebeplermiş gibi görmemek lazım. Bir kere şunu sormak lazım: neden bütün toplumlarda insanların tepkileri en fazla yaralanabilir ve en zayıf kesimlere yöneliyor? Dikkat edin, bu tepkilerin taşıyıcıları özellikle toplumun alt ve tutunamayan kesimleridir. Genellikle bu nefret suçlarını kitlesel veya bireysel şekilde işleyenler bu toplumların alt ve orta kesimleridir. Ve bunlar o toplumun işleyen mekanizmasından dışlanma tehdidini en fazla duyan kesimleridir. Şimdi, genel olarak hayat düzeninizden duyduğunuz birtakım tepkiler vardır. Ama biz modernizm döneminde bu tepkileri büyük ölçüde hep yukarıya doğru yönlendirmişizdir. Eğer toplumsal düzenden bir şikayetimiz varsa bizi yönetenler ve güç sahipleri suçlanırdı. Modern dönemde bu hareketin taşıyıcısı olan sosyal demokrat, sol hareketler insanların tepkilerini hep yukardaki kesime doğru yöneltirlerdi. 1980'lerden sonra yine alttakilerde olan bu öfkenin bu sefer yatay olduğunu görüyoruz. Yani Amerika'da işsiz kalmış bir beyaz ırkçı bir harekete katılıp, öfkesini, sarı, çinli, siyah Amerikan veya hispaniklere yöneltiyor. Bunların arasına Amerika'da azınlık olan müslümanlar da giriyor. Türkiye'de çoğunluk tepkisini, azınlık olan Hıristiyana yöneltiyor. O zaman 2 tane misyoner senin için bir tehdit olabiliyor. "İki kişiden ne olur?" gibi rasyonel bir düşünce tarzı artık yok; onlar artık kendileri olmanın ötesinde arkalarındaki koskoca Hıristiyan dünyasını temsil ediyor. Orda 3 misyoneri veya Trabzon'da bir rahibi öldürürken Hıristiyan dünyasına karşı zafer kazandığını düşünüyor. Bu irrasyonel bir sonuç çıkartma olabilir ama durum bu, kendini kahraman sayıyor ve bununla da bir tepkinin en azından doyurulduğunu düşünebiliyor. Önemli olan burada niye bir rahibi veya azınlığı öldürüyor olmasından çok, içinde bulunduğu bu hayata karşı duyduğu korkuların, tatminsizliklerin, tepkilerin en kolay gelişebileceği, en kolay

yaralayabileceği kesimlere doğru yönelmesidir. Çünkü yukarıdakiler korunaklı, eğer insanlar yukarıdakilere hiçbir şey yapmıyorlar, onlara karşı tepki geliştiremiyorlarsa, bu onların statüsünü doğal kabul etmelerinden kaynaklanıyor. Örneğin, bir çakalsanız gidip aslanlarla kaplanlarla dövüşmezsiniz. Et ve yemek bulamıyorsanız gider sizin gibi küçük etoburlarla uğraşsınız. Burada da böyle oluyor, kendilerinin karşısındaki büyük güçlerle ve onların elde ettikleriyle ilgili bir problem yok, oradan birşey elde edemeyeceksiniz çünkü. Sizin gücünüzün onlara yetmeyeceğini biliyorsunuz. Sadece Türkiye’ de olan işlere bakmayalım, Hollanda’da da yeni bir ırkçı hareket ortaya çıkıp 30%’ lara varan bir oy aldı.

Peki, bu tür suçların engellemesi sadece yasal düzenlemelerle olabilir mi? Ne yapmak lazım?

Hayır, olmaz. Çok ciddi bir zihniyet değişimi lazım. Biz şu anda problemi daha çok Türkiye ekseninde görüyoruz ama bu, öbür taraflarda aynı sorunun olmadığı anlamına hiç gelmiyor. Fark belki şurda olabilir: oralarda kurulu düzenler bu gibi suçlara karşı daha etkin ve açık mekanzimallerle mücadele edebiliyorlar. Bugün Fransa ya da Hollanda’da birisi kalkıp da bir Müslüman kişiyi dövdüğü vakit sistem tarafından korunmuyorlar. Ya da Yahudi mezarlığına zarar verildiği vakit “ya, bu da işte böyle yanmış!” demiyorlar. Türkiye’ye döndüğümüzde, Malatya olayında iddianameye bakanlar burada katillerin mi yoksa mağdurların mı yargılandığını ayırt edemiyorlar. Bir dosya hazırlanıyor ve iddia makamı mağdurları suçlamak için çalışmış. Batıda biz bunlara rastlamıyoruz. Orada, durumu tersine çevirelim, bir imam öldürülmüş olsaydı, oradaki savcıların hazırladıkları iddianamenin yarısı bu imamın faaliyetlerinin ne kadar zararlı olduğunu ilan eden raporlarla dolu olmazdı. Aynı şey Hrant Dink cinayetinde de görülüyor. Oğün Samast ile fotoğraf çektiren güvenlik görevlisi manzarasına benzer bir manzarayı şu ana kadar Batıda görmedik. Türkiye’de sistem bunları örtüyor; bunlara karşı gerekli netlikte, inançta ve kararlılıkta davranmıyor.

301. madde değiştirildiğinde acaba bu sorun ortadan kalkar mı?

Hayır efendim, kalkar mı yasa değişimiyle? Bu sosyolojik bir hadise, zihniyetin temeline yerleşmiş bir durumdur. Polisimizden hakimimize kadar olan zincire baktığımızda mağdurlardan ziyade katillere karşı bir yakınlık içerisinde olan bir anlayışı görüyoruz.

Bu zihniyet değişimiyle ilgili olarak bir takım yasal düzenlemeler yaptığımızda, mücadele alanları yarattığımızda veya bunun üzerine gittiğinizde karşı taraftan gelen tepki ifade özgürlüğünün kısıtlandığı ya da kısıtlanacağıdır. Sizce nefret suçlarına ve bu tür konuşmalara karşı toplumsal bir tepkiyi örgütlemek, bununla ilgili yasal düzenlemeler

yapmak ifade özförlüğünü kısıtlar mı yoksa aslında bunlar ifade özgürlüğünün teminatı olarak da görülebilir mi?

Tabii ki teminatı olarak görülebilir. Bu nefret suçları dediğimiz şeyi doğrudan doğruya kaşımıza alarak, bunu ötekileştirerek görüştüğümüz anda bir mesafe alırsınız ama bunu geriletmiş anda geride çok ciddi bir çekirdek vardır, o kalacaktır. Yani ırkçılık, nefret suçları, homofobi vs.'nin gerisinde o toplumun zihniyet dünyasının belirli öğeleri bunları direten şeylerdir. Bunların zaman içinde tepkileri azalır ama vardır; o yüzden zihniyet dönüşümünün önemli olduğundan söz ediyorum. Sizin oturup ta “nefret suçları kötüdür” diye getirdiğiniz argümanlar etkili olamıyor, bugüne kadar bunlar söylenmedi değil. Siz kalkıp da “yabancı düşmanlığı kötüdür” dersiniz ya da bir takım ceza tehditleri getirirsiniz ama insanlar ikna olmuş olmazlar. Çünkü son dönemlerde ağızdan bu tür laflar duymadığımız adamlardan bazı laflar duyuyoruz. Uzun zamandır Türkiye’de demokratik solun sözcülüğünü yapan ecevit ve eşinin “yabancılar arsa alıyor, memleket parsel parsel satılıyor” gibi laflarını duyduk. Misyonerlik faaliyetlerinin ne kadar tehlikeli olduğunu Ecevitler söyledi, dinciler söylemedi. Bugün Türkiye’de kendisine vaktiyle ‘marksist’ gibi etiketler takmış olan birileri, “Türk solu” gibi dergiler, “Cumhuriyet” gibi bir gazete kalkıp misyonerliğin ne kadar tehlikeli olduğunu söyleyebiliyor. Şimdi buna denilmiyor ki “yahu kardeşim sana ne, sen İslamcımısın ki bu kadar sahipleniyorsun dini?”. İnsanlar misyonerliğin karanlık ve tehlikeli bir faaliyet olduğu yolundaki edebiyata tamamen katılıyor ve destekliyor, aynı zamanda malzeme de verebiliyor. Cumhuriyet gazetesi, Akit gazetesi böyle yapıyor. Eskiden bu gazeteler bu konuda farklı şeyler söylerdi, birisi en azından o konuda konuşmazdı, şimdi konuşuyor da. Söyleyeceğim şey şu: bizim davranış ve düşüncelerimizi temellendirdiğimiz şeyler kaygandır, dolayısıyla ciddi bir temel tartışması yapamıyoruz. Zihniyetimizin ve ideolojimizin asıl öğelerini tartışamıyoruz. Bizim kendi toplumumuzun tarihi ile ilgili bir kanaatimiz vardır, okullarda öğretilir, medya çeşitli vesilelerle bunların tekrar üzerinden geçer. Diyelim ki Ermeni tehciri meselesi veya Cumhuriyetin nasıl ilan edildiği konuşuluyor. Bu konuyla ilgili resmi tarihin söylemediği şeyleri söylemeye başlayınca çok büyük tepki alıyorsun.

Batıda 1960’lardan itibaren Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) gibi kuruluşlar ortaya çıkıyor; bizde ise bu tür hareketlerin 1980’lerin ikinci yarısından itibaren başladığını görebiliyoruz ve bunlar Türkiye’de çok da fazla etkili olamıyorlar. Son 10 yıl içerisinde sivil toplum örgütleri de kendi içerisinde yeniden bir dönüşüm yaratarak, tartıştığımız bu konuyla ilgililenmeye, bu konularla ilgili bir toplumsal bilinç oluşturmaya çaba gösteriyorlar ama ne kadar etkili oldukları tartışmalı bir konu. Sivil toplum örgütleri bu konularda neler yapabilir?

Sivil toplum örgütleri cemaat gibi çalışıyorlar, toplumun kendisiyle ilişkileri yok. Mesela UAÖ diyelim ki işkenceye karşı çalıştı. İşkencenin niçin kötü

birşey olduğunun gidip de kahvelerde anlatıldığını ben görmedim. Ama biliyoruz ki, Türkiye toplumunda çok yaygın “gerektiğinde işkence yapılır” diye bir anlayış var. Bu çalışmalarını popüler düzeyde aktarabilecek çalışmaları bu örgütler ne ölçüde yaptılar buna bakmak lazım. İşkencenin kötü bir şey olduğuna dair bir argüman var, kimse de buna itiraz etmiyor. Zaten Türkiye’de ve başka ülkelerde sorun bu, kimse gidip açıktan açığa işkence iyi bir şeydir demez ama bazıları işkencenin bir alet olduğunu, yerinde kullanılması halinde iyi bir şey olduğunu düşünür. Bir insan mesela nefret beslediği düşmanına verilen cezayı kafi bulmaz, yaptığı fiilin karşılığının bu olmadığını düşünür. Bu adama bir de işkence yapsalar diye düşünür. İşte, işkence dediğimiz olguyu da ayakta tutan şey budur. Yani kategorik olarak işkence yapılır, çok güzel birşeydir diyen kimseyi bulamazsınız, diyen hastadır. Mesela insanlar “karakola çektiririm seni” derler. Bu “karakolda sopa attırırım” demektir. Karakolun sopa atmak gibi bir işlevi kalsın ama bunu benim haklı gördüğüm şekilde, gerektiğinde yapsın diye düşünür bazı insanlar. İşte, hırsızlık şüphesiyle bir adam yakalandı, sorulduğunda yapmadım diyor. Yani “bunu yatırsalar da falakaya çekseler de söyleseler de” düşüncesi Türkiye’de normal karşılanır; bunu yaptı diye polis ayıplanmaz.

Hrant dink cinayeti işlendiğinde toplumda kendiliğinden gelişen bir refleksiyle oldukça kalabalık bir tepki gerçekleşti. Bu tepkiyi olumlu yönde mi görmek gerekir yoksa bu da o kaygan zemin üzerindeki gelgitlerden birisi mi?

Hayır, toplum dememek lazım. Bu toplumda tabii ki belirli kesimdeki insanlar bu cinayetten çok şiddetle utandılar, çok üzüldüler, derin bir şekilde yaralandılar ama böyle olmayan insanlar da vardı. Hemen sonra bir bahane bulundu Hrant Dink’in cenazesinin kalktığı gün. Biraz zekası olan insanlar ki, ‘hepimiz Ermeniyiz’ sloganı birden bir Ermeni olduğumuz anlamına gelmez. Yani bu slogan, “sizin acınızı paylaşıyorum, söyleyebileceğim en iyi şey bu” anlamına geliyordu. Bu söz bir duygu paylaşımı, duygu ortaklığı ve sarılma duygusuydu. “Nasıl hepimiz Ermeniyiz dersin?” diyen ve Ogün Samast’ın taktığı bereyi giyen adamlar da gördük. Dolayısıyla da bu toplumda, he toplumda olduğu gibi bunu tasvip edenler ve etmeyenler var. Bu her zaman da böyle olacak, yalnızca oranlar değişecek. Ama önemli olan Hrant’ın öldürülmesini nefret, öfke ve büyük bir utançla karşılayan insanların ve onların fikirlerinin burada hegemonik olarak üstün olmasıdır. Sen kalkıp da ertesi gün Ogün Samast bereleriyle dolaşabiliyorsan bu hegomonik üstünlük yok demektir. Hrant dink cinayetinin biraz sonrasında cumhuriyet mitingleri oldu, orada Hrant Dink’e laf atan insanlar da oldu. Kimse kalkıp da “bir dakika, bu nasıl birşeydir?” demedi. Evet, Türkiye’de böyle coşkulu bir kalabalığın Hrant’ın cenazesine geleceğini tahmin edemiyorduk. Birdenbire herkesi bir utanç kapladı ama bunun çok kalıcı etkilerinin olduğunu da söyleyemeyiz. Şu anda mesela Hrant davasında bir sürü anormal ve vicdanları sızlatan gelişmeler oluyor. Peki hakikaten bu vicdan sızısını ifade eden kaç tane medya organı görüyoruz? Şimdi Türkiye’de kabul edilmesi halinde davranışlarımızı değiştirecek radikal fikirler bir yere kadar

benimsenir, benimsenmiş gibi gözüktür. Bunu tüm mantıklı sonuçlarına kadar vurdurmayı insanlar kaldıramazlar. Mesela, tüm bu cinayetleri işleyenler ya dini ya da milli bir şovenizmle; milli ve dini bir tehdit olarak gördükleri için yapıyorlar bunu, gerekçelendirme böyle. Biri söyledi ya “Hrant’ın katili milliyetçi bir tepkiyle işlemiş cinayeti” diye...hemen kapatmaya çalışıyorlar. Durmadan cinayet işliyor bu milliyetçiler ama milliyetçiliği doğrudan doğruya eleştiremiyorsunuz. İngilterede adamın biri söylemiş : “alçakların son sığındığı şey milliyetçiliktir.” Bunu söyleyen adama düşünür muamelesi yapıyorlar, yani adamın doğru söylediğini kabul ediyorlar. Türkiyede bunu diyemiyorsun. “Milliyetçilik son derece zararlıdır ve bütün alçaklar yaptıkları şeyi milliyetçiliğin altında meşru gösterirler” dediğiniz anda her köşeden size tepki gelir. Bunu sadece MHP demez, CHP de der, hatta ve hatta TKP de der. Dolayısıyla Türkiye’deki zihniyetin ırkçılığı, nefreti ve milliyetçiliği doğuran öğelerden temizlenmesi için bunları gerçekten sarsacak bir kampanyayı düzenli olarak yürütemiyoruz. Buraya sivil toplum örgütlerinden geldik. Türkiyede sivil toplum örgütlerini aktif gördüğüm şey medyada faaliyette bulunmaları, rapor hazırlamaları, araştırma yapmalarıdır ama burada kalıyorlar, arkası yok.

Biraz önce açıkladığınız nedenler kendini 1980’lerden sonra çok daha fazla mı gösterdi yoksa aslında cumhuriyetin ilk anlarından itibaren var mıydı?

Her zaman vardı. Türkiyenin temel sorunu, bu toplumun düşünce dünyasına yeni giren kavramların gerektiği şekilde, derinliğine bilince nüfuz etmesi için gereken faaliyetlerin yapılmamasıdır. Demokrasi mesela! Nedir bu demokrasi? 1950’lerde Demokrat parti vardı, peki “demokrat” nedir? Bu ismi taşıyan partinin kendisi kendi taraftarlarının ve örgütünün bilinçli bir tavır elde edebilmesi için hangi gayreti göstermiştir? Demokrasi birtakım demokratik haklar üstüne olan birşeydir. Demokrasi önce bireylerin birtakım temel hak ve özgürlükleri olduğunu söyler, bunun üzerinden siz demokrasiyi zaten oluşturunuz.

“İnsanların mutluluklarının etnik, cinsel ya da dinsel kimliklerine değil insan olmalarına bağlı değerler üzerine olabileceğini, insanlık değerleri üzerinden bağlı olabileceğine ilişkin genel bir programın uygulanması gerekiyor ki bu sorundan tamamen olmasa bile kısmen kurtulabilelim. En azından hem nefret söylemi hem de ayrımcılığa ilişkin uygulamalar ya da nefret suçlarına karşı toplumsal bir meşruiyet iklimi ortadan kalksın, bu davranışlar kınanabilir hale gelsin.”

Ali Koç*

Size eğer bir tanım yapmak gerekcek olursa nefret suçları kategorisine girebilecek suçlar neler olabilir ve bu suçları sadece önyargıyla açıklamak mümkün mü? Bunu besleyen şeyler nelerdir?

Bu suçlar sadece önyargıyla açıklanamaz ama şöyle temel bir nokta var: eğer insanlar yetiştirildikleri, içinde eğitim gördükleri, yönlendirildikleri sistemde sırf insan olmaktan kaynaklanan onurlu yaşama ve ayakta durma gibi bir motivasyonla değil de ait oldukları çeşitli cemaatlerin, kültürlerin ya da toplulukların üstün değer yargılarıyla yetiştiriliyorlarsa, o zaman ortak insanlık durumundan kopup söz konusu cemaatin üstün kabul ettiği değerlerle yetişiyorlar demektir. Belli bir cemaatin değerlerinin üstün değer olarak kabul edilmesi, doğal olarak başka cemaatlerin, başka insan gruplarının değerlerinin, farklı insanların davranışlarının ya da hareket tarzlarının kötülüğünü de beraberinde getiriyor. Bu kıyaslama kültürüyle, insanları cemaatler ya da gruplar şeklinde kıyaslayarak kendini daha önemli ve değerli bir noktaya taşıyan bir kültür olarak yetişmek, beraberinde çeşitli gruplara karşı doğal bir önyargı getiriyor ve bu önyargı da hem ayrımcılığı hem de diğer gruplara karşı düşmanlığı körüklüyor. Bu önyargı insanların

* Bir hukukçu olan Ali Koç, İzmir Barosu'na bağlı olarak avukatlık yapmaktadır. Ali Koç aynı zamanda kapatılan “İzmir Barosu İşkenceyi Önleme Grubu” ve Malatya Zirve Yayınevi davası avukatlarındandır.

doğuştan getirdiği bir önyargı değil. Eğitim sitemi, devlet yapılandırması, üst yapı kurumlarının işlevleriyle ilgilidir aynı zamanda.

Peki, nefret suçunu ayrımcılıktan ayıran şey ne?

Ayrımcılık daha çok bir grubu pratikte diğer vatandaşlarla eşit şekilde kullanabileceği haklardan kısmen bazı alanlarda yoksun bırakılması ve daha çok medeni hak yoksunluklarına yol açılmasıdır. Oysa nefret suçları, toplumun kabul gören ya da o toplumun değer yargısını ifade eden grup dışındakilerin büyük çoğunluk için tehlikeli ve düşman görülmesi, dolayısıyla da ortadan kaldırılmaları ya da asimile edilmeleri üzerine bir söylemi içeriyor. Türkiye üzerinden düşünecek olursak, 99% dışında kalan o 1%'lik başka din ya da inanca sahip olanların toptan düşmanlaştırılması söz konusu. Müslüman olmayan bu azınlığa karşı gerek sözlü olarak yapılan saldırıların ve gerekse fiili olarak gerçekleştirilen saldırıların meşruiyeti onların çoğunluğun bir parçası olmaması üzerine kuruludur.

FBI verilerine göre 11 Eylül'den sonra ABD'de nefret suçlarında bir artış var. Türkiye içinde böyle bir tarihsel ayırım söz konusu mu? Yoksa süre giden bir durum mu söz konusu?

11 Eylül'den sonra batıda başlayan yabancı düşmanlığı o saldırılarda rol alan veya aldığı söylenen kişilerin Müslüman kimliğiyle ilintiliydi biraz. Bu da görünür bir şekilde şüphelilerin şahsında, ait oldukları tüm grubun düşmanlaştırılmasına yol açtı. Aslında milliyetçilik ve ayrımcılık üzerine geçmişe, çok eskilere dayanan bir tartışma söz konusudur. Bu tartışmalar bazı tedbirlerin geliştirilmesini de mümkün kılmıştır. Örneğin, milliyetçiliğin iyiliği ve kötülüğü üzerine yapılan tartışmalar, milliyetçiliğin tehlikeleri üzerine bir tartışmayı da içermiştir. Çünkü milliyetçiliğin pratikte, ırkçılığa, soykırıma, yok etmeye dönüşebileceği görülmüştür. Bu pratikler üzerinden elde edilmiş çeşitli dersler, metinler, idari ve yargısal önlemler oluşmuştur. Türkiye'de, bu 1900'lerin başından başlayarak bir Türk kimliği inşa etme çabasının yarattığı bir atmosfer var. Türkiye'de milliyetçilikle hesaplaşamamaktadır. Bir Türkün milliyetçiliğinin her zaman iyi olduğu, Türk milliyetçisinin asla ırkçı olmayacağı gibi ön kabuller oluşturulmuş ve bu da nefret söylemini körükleyen ve toplumsal düzeyde meşru gören bir anlayış yaratmıştır. Bizdeki ayrımcılık ve nefret söylemi bu açıdan kendisiyle yüzleşilmemiş tarihsel bir geçmiş de yaratmıştır. Solda ya da sağda yer alsın, bazı politik grupların ya da sivil toplum örgütlerinin milliyetçiliğe karşı duruşları dışında toplumu örgütleyecek devlet kurumlarının ya da siyasal yapıların hiçbirisinin milliyetçiliğe karşı bir tavır yoktur. Yani insanlar arasında bir eşitlik ya da dostluk vurgusu yapan bir söylem yoktur; bilakis hepsi Türk kimliğinin kutsallığına vurgu yapıyorlar.

Bu başlı başına temel bir sorundur. Şöyle bir şey göze çarpıyor: Azınlık gruplarına karşı işlenen suçların bir yoğunluk arz etmesi bir soru işareti yarattı “Nereye gidiyoruz?” diye. Ama bundan önceki sürecine, arka planına baktığımızda, aslında bu nefret söyleminin, sayıca küçük olan grupların, cinsel, dinsel her türlü azınlık grubunun düşman olarak gösterilmesinin ya da onları kuşkululu gösteren söylemin kaynağının devlet olduğunu görüyoruz. Yani Ermeniler, Kürtler, Romanlar, zaman zaman kadımlar, Aleviler ve Hıristiyanların milli bütünlüğe, milli kimliğe ne kadar zararlı olabileceklarine ilişkin söylemin devletten kaynaklandığını, devletin sürekli olarak toplumu bunlara karşı uyardığını görüyoruz. Aynı zamanda uluslararası bir itibar söz konusu olduğu için bu devlet kaynaklı söylemin toplumsal yankı yapması kısmen önleniyordu. Muhtemelen bu paramiliter gruplar, bu işleri yapanlar, bunu zaten devlet söylediği için, önlemine alır düşüncesiyle kendilerine bir görev çıkarmıyorlardı. Şimdi AB uyum sürecinde aday adaylığı ve katılım için çeşitli görüşmeler yapılmaya başlanınca devlet bu alandaki sözü tekrar etmekten kısmen vazgeçti. Mesela 1999–2003 döneminde Türkiye’de bir şekilde Hıristiyanlık dinini anlatan kişilerin her tarafta gözaltına alındığını ve bir dinin anlatılması normalde suç olmadığı halde haklarında çeşitli adli işlemler yapıldığını ve yargılandığını biliyoruz. AB ile uyum sürecinden sonra bunun terk edildiğini, devlet tarafından da açıkça başkalarının ya da azınlıkların düşman gösterilmesine ilişkin söylemin terk edildiğini görüyoruz ama aynı zamanda bunun bir kardeşlik ya da eşitlik temelinde bir söyleme dönüşmediğini, sadece suskunluk düzeyine indiğini, bu tür adli kovuşturmaların ya da idari yaptırımların kısmen terk edildiğini ama bunun yerine paramiliter uzantıları olan çeşitli sivil toplum örgütlerinin türediğini ve bu söylemi onların devam ettirdiğini görüyoruz. Yani burada bir rol değişimi var, bu aslında tam da bahsedilen belki de gladyo ya da kontrgerilla yapılanmasının sivil uzantılarının göreve gelmesiyle ilgili bir şey. Bundan sonra zaten Türkiye’deki saldırıların, cinayetlerin ve o korku ikliminin yoğunlaştığını görüyoruz. Aslında devlet bu alanı terk etmedi; bu alandaki o koruyucu, kollayıcı, bütünlüğü sağlayıcı rolünü sivil uzantılara devretti.

Nefret suçlarıyla mücadele etmek için Türk Ceza Kanununda düzenleme yapmak yeterli olur mu ya da farklı kanunları kullanarak bu konuda nasıl düzenleme yapılabilir?

Bir kere tarihsel olarak bir özeleştirici kültürünün ve yandaş olmadan, biraz uzağında durup tarihe objektif bakacak bir eğitimin ve kültürün gelişmesi gerekiyor. Türkiye’deki hakim çoğunluğun bu hakimiyeti devam ettirmek için yaslandıkları pratik ve söylemin oldukça eski dayanakları bulunmaktadır. Bunun 1453’ten başladığı ve bugüne kadar gelen bir tarihi olduğu biliniyor. Bu sürekli kendini yeniden üreten, ürettikçe sağlamlaştıran

ve gittikçe kutsayan bir şeye dönüşüyor. Bu nefret ikliminin, ayrımcılığın, buna dair dil ya da eylemlerin sona erdirilmesi için önce bir kere tarih okumalarının, özellikle yaygın eğitim sistemi içerisinde daha insani bir boyuta taşınması gerekiyor. Savaşların sadece kahramanlık hikayelerinden değil; aynı zamanda acıları da olan süreçlerden oluştuğunun anlatılması gerekiyor.

İlk olarak, Türk ve Müslüman olmayan grup ve kişileri aşağılayan, onları geçmişin ve geleceğin tescilli düşmanları olarak gösteren bu eğitim sisteminin değiştirilmesi gerekiyor. Bu çok uzun bir süreç; belki iki ya da üç kuşak geçmesi gerekiyor. İkincisi, toplumu manipüle etmeye ya da yönlendirmeye gücü en fazla olan kurumlardan bir tanesi medya. Bu ayrımcı dil ve uygulamalar konusunda medyanın bir şekilde zaman içerisinde dönüşmesini sağlayacak bir programın oturtulması gerekiyor. Yani kamu alanında ve özel alanda çeşitli çalışmaların yapılması gerekiyor. İnsanların mutluluklarının etnik, cinsel ya da dinsel kimliklerine değil insan olmalarına bağlı değerler üzerine olabileceğini, insanlık değerleri üzerinden bağlı olabileceğine ilişkin genel bir programın uygulanması gerekiyor ki bu sorundan tamamen olmasa bile kısmen kurtulabilelim. En azından hem nefret söylemi hem de ayrımcılığa ilişkin uygulamalar ya da nefret suçlarına karşı toplumsal bir meşruiyet iklimi ortadan kalsın, bu davranışlar kınanabilir hale gelsin.

TCK'daki ayrımcılık ya da nefret suçu kabul edilebilecek uygulamalarla ilgili hükümlere gelince, Türkiye'nin bu çağdaş adli sistem dediğimiz sitemde yer almasının 70–80 yıllık bir tarihi var. İsimleri değişse bile Türkiye'nin sürekli devleti korumakla kendini görevli sayan Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) benzeri mahkemeleri, özel uygulamaları, geçici ya da uzun dönemli yasaları var. Bütün bunlarla beraber hem kriminal iz sürmekle yükümlü olan güvenlik örgütlerinin hem de yargılamayı yapacak olan adli makamların 70–80 yılda oluşmuş yargısal kültürü var. Bu kültür içerisinde bir yasanın hem adıyla hem maddeleriyle hem de gerekçesiyle açıkça ortaya konulmaması durumunda ceza kanunundaki hükümlerin ayrımcılık ya da nefret söylemini engelleyecek bir adli pratik ortaya çıkarması mümkün değil. İşte, 301. maddede “Türk” kavramını ne kadar çıkarırsanız çıkarın, “Türk Milleti” de deseniz oradan Türklük anlaşılacaktır; çünkü 70 yıldır Türklük anlaşılıyor. Bu 70 yıl içerisinde buna karşı ne bir eleştiri ne de adli sistem içerisinde bir karşı çıkış söz konusu değil. Dolayısıyla bu haliyle bu maddelerin ayrımcılığı ve nefret suçlarını engellemesi mümkün değil. Ancak bu konuya özgü, ayrı bir yasa hazırlanarak bazı adımların atılması mümkün olabilir.

Peki kanun uygulayıcılarının, hakimlerin, savcılarının iyi niyetle yorumlaması ile bir nefret suçu haline dönüştürülebilir mi bu maddeler?

Hayır, dönüştürülemez. Zaten kanun uygulayıcılarının iyi niyetli yorumları olarak bakamayız buna. Bu bir sistem sorunu ve sistemlerin de iyi ya da kötü niyetlerinden söz edemeyiz; sistemlerin konjonktürel ya da geleneksel bir tutumları vardır. Türk yargı sisteminin geleneksel tutumu devletin politik ya da ideolojik yönelimine uygun karar alma ya da normu o şekilde uygulama yönelimidir. Örneğin, hakim-savcı eğitimleri sırasında Türkiye'deki iç hukukun, nasıl Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ışığında uygulanacağı değil; nasıl olup da AİHM'den ceza almadan AİHS'in by-pas edilebileceği üzerinde duruluyor. Zaten uygulamaya baktığımızda da benzeri bir mantığın işbaşında olduğunu görüyoruz. Şöyle örnek verelim: diyelim ki İngiltere'de veya Almanya'da bir hak kısıtlaması için yargıç denetimi getirildiğinde yargıç karar vermeden önce dosyayı inceler ve o kısıtlama için öngörülen kriterlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakar. Ama Türkiye'de bir hak kısıtlaması için yargıç kararına ihtiyaç olduğu zaman emniyet müdürlüklerinde talep yazıları hazırlanıyor, bu yazılar savcılık tarafından imzalanıyor, aynen gidiyor ve mahkemeden karar olarak çıkıyor. O kayıtlar incelenirse infaz hakimliklerinin ya da sulh ceza mahkemelerinin ya da eski DGM'lerin devamı olan özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin hemen hemen hepsinin polisten ya da savcılıktan yana kısıtlama kararlarına uyduğunu, herhangi bir yargısal denetim yapmadığını görüyoruz. Bu nedenle bu yargısal kültür içerisinde adı konulmamış, iyi bir gerekçeye bağlanmamış ve aynı zamanda bir toplumsal tartışmayı da beraberinde getirmemiş TCK normu çok etkili olmayacaktır. Özel bir yasa çıkarılırsa da başlangıçta çok etkili olmayacaktır; ancak bu alanda mücadeleye bir dayanak olacaktır, bunun görünür kılınmasını ya da en azından ifşa edilmesini sağlayacaktır.

Pek çok ülkede farklı yasalarda farklı tanımlar var. Yasaları düzenlerken baskı görmeye açık, savunmasız birtakım grupları belirleyerek tanımlamalar yapılmış vaziyette ve bu temelde yapılan eylemleri de suç saymışlar. Türkiye'de böyle bir belirleme yapacak olursak çok açık bir şekilde neleri belirleyebiliriz?

Türkiye'de açıkça ayrımcılığa uğrayan, nefret söyleminin muhatabı olan, düşman gösterilen çeşitli gruplar var. Zaman zaman buna ilişkin sorunlar çıkıyor çok sorgulanmasa da. Daha çağdaş devletlerin aynı zamanda göçmen toplulukları oldukları için başka kültürlere aşinalıkları var. Bizde gittikçe arılaşmış, asimilasyon aşamasında Kürtler dışındaki çoğu grupla işini bitirmiş bir toplumsal yapı söz konusu. Dolayısıyla özel gruplara yönelik

vurgu yapan bir yasadan çok bu makbul. Türk ve Müslüman kimliği dışında kalan, bu kimliği örselediği yıllardan beri ileri sürülen her gruptan bireyin haklarını garanti altına alacak ve onların da bu toplumda yaşama haklarını vurgulayacak insanlık değerlerine, insanlığın kolektif bilincine ya da onuruna atıf yapacak bir yasanın çıkarılması gerekiyor. Türkiye’de belli grupları gözeterek bir yasa çıkardığımızda diğerlerinin haklarının ihlal edilmesinin önünü kesmek mümkün olmaz.

Bu konuyla ilgili olarak en fazla itiraz gelen meselelerden bir tanesi de şu: söylem düzeyinde en azından bunun yasaklanmasını öngören pek çok uluslararası sözleşme ve bölgesel düzeyde yapılmış birtakım bildirgeler söz konusu. Bu bildirgelere karşı olarak bazı kesimler tarafından bunun ifade özgürlüğünü kısıtladığı söyleniyor. Böyle bir şey söylemek mümkün mü ya da nefret suçlarını ya da söylemini kısıtlayıcı yasa ve sözleşmeler yapmakla ifade özgürlüğü arasında nasıl bağlantı kurulabilir?

İfade özgürlüğünün hem evrensel tartışmalar sırasında hem de yargısal uygulamalarla kabul görmüş sınırları var. Bu sınırlar çok açıkça belirlenmiştir. Mesela bunlardan bir tanesi, konumuzla ilgili olan nefret içeren, ırkçılık, ayrımcılık ve şiddet içeren söylemlerin ifade özgürlüğünün sınırları dışında kaldığıdır ve burada ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği öngörülmüştür. Dolayısıyla bu itiraz doğru bir itiraz değil, bu açıdan bakınca ifade özgürlüğünü engelleyeceğine yönelik itiraz gerçekçi değildir. Bunun altyapısında şu yatıyor: Türkiye’de egemen Türk-Sünni-Müslüman’ın başkalarına karşı herşeyi söyleyemeyeceğine bir sınır getirilmesi gerekiyor. Ve bu tür itirazları getirenler aslında bu kimliğin sınırlanmasına, onun üstünlük vurgusunun sınırlanmasına itiraz ediyorlar. Bu samimi bir ifade özgürlüğü savunuculuğu değil.

Böylesi bir yasal düzenlemenin yapılmasının yanında, toplumun genel güvenlik algısıyla bağlantılı olduğunu söyleyebilir miyiz bu nefret suçlarının?

Şimdi, biz bir korku toplumuyuz. Çocukluktan başlayarak ülkenin dört tarafının düşmanla sarılı olduğuna, 16 tane Türk devleti kurduğumuza, on beşinin içimizdeki hainler ve dışarıdaki düşmanlar tarafından yıkıldığına, en son bize kala kala Anadolu coğrafyasının kaldığına, burayı da bizim elimizden almak istediklerine dair tarihsel kadim bir söylem var. Bu söylem bu algının oluşmasına yol açıyor, aynı zamanda toplumda bir güvenlik riski ve ötekine yönelik bir kuşku yaratıyor.

Peki buna paralel olarak, ne yapmak lazım? Hukuki düzenlemeler mi, eğitim mi? Diğer kültürel alandaki ve medya alanındaki düzenlemelerin dışında nasıl bir karşı söylem oluşturmak lazım? Yani burada insan haklarına referans mı vermemiz lazım yoksa daha başka siyasi irade gösterebilecek yaklaşımların da varlığı şart mı?

Tabi ki ciddi siyasi irade gösterebilecek akım ve hareketlerin olması gerekiyor. Aslında bir toplumdaki yönetim biçimlerinden bahsediyoruz. O açıdan bir siyasi aktör ve bu konuda bir siyasi irade de gerekiyor. Ama baştan da söyledim, hem bir kültür üretiminde hem bir kültürün yenilenmesinde ya da yeniden üretiminde insanların doğuştan getirdikleri ve asla değiştiremeyeceklerini düşündükleri etnik, cinsel ya da dinsel kimliklerin üzerinden onlara ya da dünyaya değer atfetmekten vazgeçmek gerekiyor. O kimlikleri değerli, önemli veya kutsal olarak kabul edip ya da her türlü kötülüğün kaynağı olarak kabul eden anlayıştan vazgeçmek, buna ilişkin adımlar atmak gerekiyor. İnsanlar arasında tam bir eşitlik olduğuna vurguyu geliştirmek gerekiyor, belki İHEB'in giriş kısmını mesela 'Andımız' yerine okullarda haftada bir gün de olsa okutmaya başlayarak bile bir adım atabiliriz.

“...bütün o gündelik hayattaki ayrımcılık pratiklerinin nefret suçlarını mümkün kılan, onların arka planını oluşturan bir şeyleri var. Cumhuriyetle birlikte oluşturulan bir kimlik tanımı ve onun hayata geçme biçimlerinde bir üstünlük gizli.”

Ayşegül Altınay*

Nefret suçlarını genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nefret suçlarını anlayabilmemiz için milliyetçilik, militarizm, cinsiyetçilik ve homofobinin ne kadar iç içe geçen şeyler olduğunu görmemiz gerekiyor. Bunlar birbirini besliyor ve belli bir zihniyet var bunların arkasında. Dolayısıyla sadece birine yoğunlaşıp sadece onun üzerinden düşündüğümüz zaman bir şeyler hep eksik kalıyor. Nefret suçuyla önyargı arasındaki ilişki ne, neden son zamanlarda nefret suçu dediğimiz olgu daha fazla görülür hale geldi sorusu bence önemli bir soru. Çok net bir cevabı yok ama bana neler düşündürdüğünden birazcık bahsedebilirim. Bunun çıkış noktası ötekileştirme. Biz ve öteki ayrımıyla başlayıp, dünyayı öyle görüp, nasıl tanımlıyorsak ötekinin bizden daha aşağı olduğunu varsaymak, ötekiden rahatsız olmak bir sürü şey getirebiliyor. Türkiye’de şimdiye kadar ötekiliklerini, kendilerini farklı hissettiren her şeyi gizlemeleri talep ediliyordu insanlardan. Kürt, Alevi, eşcinsel olduğunu söylemediğin sürece, açık açık dışarı çıkıp kamusal alanda bu kimlikler üzerinden var olmayı talep etmediğin sürece yaşamaya devam edebilirsin. Yaşamının ciddi sınırları olacaktır ama onu gizlemek talep edilen şeylerden bir tanesiydi. Tabi bazı kimliklerin gizlenmesi mümkün değil. Özellikle azınlık kimlikleri... İsim taşıyorsa üzerinde, isim ‘-yan’ ile bitiyorsa, azınlık olduğunu gösteriyorsa,

* Ayşe Gül Altınay, 2001 yılından bu yana Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde öğretim üyesidir. Milliyetçilik, militarizm, şiddet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, barış eğitimi ve eleştirel pedagoji alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

gayrimüslim azınlıklar gizledikleri zaman sorun oldu. Sürekli kendilerini göstermeleri talep edildi ve o görünürlük üzerinden ayrımcılığa uğradılar. Onlara farklılıklarını hiçbir zaman unutturmamak istiyoruz. Onların farklılıkları hep var, hatta o kadar farklılar ki bizden, ders kitaplarına baktığımızda da böyle. Hiçbir zaman ‘biz’in içine giremezler, baştan kurulmuş olan ‘biz’in parçası olamaz onlar. “Sokaklarda yüzyıllarca birlikte yaşadık” derken onları kastetmiyoruz; sadece Türk-Kürt-Müslüman-Çerkez gruplar birlikte yaşamıştır kurgusu hakim. Dolayısıyla azınlıkların baştan farklı olduğu ve o farkların hiçbir zaman aşılamayacağı düşünülüyor. Bu farklılıklardan hiçbir zaman kurtulamaz onlar, ne yaparlarsa yapsınlar. Ama tabii o farklılığın tehdidiyle yaşamak, farklılıktan korkmak ikinci bir aşama. Bir farklılık, ötekileştirmek birinci aşamaysa, ondan sonra biz ve öteki arasındaki ilişkiyi belirleyen diyaloglar zaman içerisinde değişiyor tabii ki. Gayrimüslim ötekiler hiçbir zaman o ‘biz’ in parçası olamazken Kürtler ve diğer Müslüman azınlıklara da kendini Türk diye tanımlamayan Müslüman gruplara da “Siz hiçbir zaman farklılığınızı göstermeyin, farklılığınızı kapatın” denildi. Onlar da asırlar boyunca o ‘biz’in parçası olmaya çalıştılar. Gayrimüslimlerin farklı olmama hakları yokken, Müslüman azınlıkların da farklı olma hakları yoktu. Dolayısıyla gayrimüslimler kendilerini o “biz”in içinde tanımlamayı ve o kimliğe sahip çıkmayı talep ettiklerinde, köşelerinde farklı misafirler olarak yaşamak dışında bir tavra girdiklerinde; diğerleri de Kürt, Alevi, Çerkez olarak farklılıklarını konuştukları zaman baştan bence bu gerilim bütün cumhuriyet tarihi içerisinde var olan bir gerilim ama son zamanlarda ne oldu? 80 sonrasında bir kimlik siyaseti hâkim oldu. Türkiye’de farklı kesimler, kimlikleri üzerinden bir şeyler söylemeye başladılar ve bununla birlikte bu farklı kimlikler arasındaki ilişkiler de bir siyaset alanı ve belli durumlarda bir şiddet alanı olarak karşımıza çıktı. Farklılığın büyük bir tehdit olarak algılanması bence nefret suçlarını getiriyor. Gündelik hayatta görebileceğimiz pek çok şeyin nefret suçuna dönüşmesi, önyargılı olduğumuz grupların çok büyük bir tehdit oluşturduğuna inanmamız sonucunda olduğunu düşünüyorum. Onlardan korkmaya başlamamız, o korku ve tehdit algısı şiddete dönüşüyor ve nefret suçları çıkmış oluyor karşımıza. Eşcinselliğe karşı, homofobi belki de nefret suçlarının en iyi bilineni. Bu alanda bir artış var mı bilmiyorum açıkçası, sanki her zaman vardı zaten ama mutlaka çok farklı zamanlarda farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Bu konuda çok fazla bilgim yok, tarihsel olarak çok fazla çalışma yok. Özellikle son zamanlarda milliyetçilik bağlamında neden artmaya başladı bu nefret eylemleri ve söylemleri diye baktığımızda uluslararası literatürden iki kişinin yazdıkları bana Türkiye’yi düşünürken çok çarpıcı geldi. Bir tanesi Paul Gilroy, İngiltere üzerinden “Postcolonial Melancholia” diye bir kitabı var. Biri de Arjun Appadurai, “Fear of Small Numbers”. Türkiye’yi düşündüğüm zaman çok açıcı gelen bir pencere sundular bana. Arjun Appadurai, dünyada gelişen, özellikle azınlıklara

yönelik gelişen şiddet eylemlerine bakıyor. Appadurai şöyle bir tespitte bulunuyor: özellikle 90'larda artan, azınlıklara yönelik, neredeyse dünyanın her yerinde artan şiddet eylemleri, mesela Hindistan'daki Müslüman azınlığa yapılan, Gucerat'ta düzenlenen soykırım, Ruanda'yı, Bosna'yı düşünüyor ve başka ülkelerde gerçekleşen saldırıları da... Bunun arkasında küreselleşmenin çok önemli bir faktör olduğunu düşünüyor. Küreselleşmeyle birlikte insanlar kendileriyle ilgili bir güvensizlik yaşamaya başlıyorlar; hem dünyadaki var oluşlarıyla ilgili (nereye oturuyorlar) hem kimlik bağlamında hem ekonomik düzlemde yaşanan bir güvensizlik söz konusu. Aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte kendimize dair anlattığımız bütün kimlik hikâyeleri çöküyor. Yani başkalarından şöyle farklıyız ve kendi aramızda şöyle bütünüz şeklinde yazdığımız hikâyeler çöküyor. Üst kimliğin sorgulanması söz konusu. Bütün bunlarla birlikte insanlar kendilerine dair hikayeleri ve kimlikleri çökünce insanlar bir korku yaşıyorlar. Azınlıklar milli bütünlüğün çöküşünün karşımızdaki ifadesi; bütün olmadığımızı hatırlatan gruplar. Dolayısıyla bize bunu hatırlattıkları için büyük bir öfke duyuyoruz onlara, artık bütün ve güçlü olmadığımızı düşündürdükleri için bir şiddet eylemine dönüşebiliyor bu öfke. Paul Gilroy, benzer bir şeyi İngiltere üzerinden anlatıyor, "Postcolonial Melancholia"da. İngiltere bir şey kaybetmiş vaziyette. Melankolide olduğu gibi, neyin kaybedildiği belli değil, hani yasla melankoli arasında böyle bir fark vardır, neyin yasını tuttuğumuzu biliriz. Böylece üstesinden gelebiliriz, o geçer. Oysa melankolide neyi kaybettiğimizi bilmiyoruz, dolayısıyla da yasını tutup atatabileceğimiz bir şey olmuyor. Onunla birlikte, bir eksiklik duygusuyla yaşıyoruz. Bunu İngiltere'nin şu andaki ruh halini anlatmak için kullanıyor. Sömürgecilik sonrası artık güçlü bir imparatorluk olmama hali, o bütünlüğün çöküşünü İngiltere'nin azınlığı haline gelmiş göçmenler hatırlatıyorlar. Dolayısıyla onlara karşı post-kolonyal melankolinin yarattığı korku, güvensizlik ama tam da adını koyamama hali. Melankolide adı koyulmadığı için neden korktuğunun, bunu hatırlatan gruplara karşı bir şiddete dönüşme oranı artıyor. Türkiye'de de buna benzer bir süreç yaşandığını düşünüyorum. Darbe sonra döneme baktığımız zaman, 30'larda çizilmiş olan kimlik kurgusunun artık dışına çıkan, o hikâyelerin her birini teker teker sorgulayan, yeni hikâyeler yazan bir Türkiye var karşımızda ve bu çok günlük bir şekilde yapılıyor. Türkiye çok derin bir sorgulama ve kendisini yeniden tanımlama sürecinden geçiyor. Artık insanlar birbirleriyle olan ilişkilerini yeni bir dille, yeni bir çerçevede tanımlama ihtiyacı içerisinde ve bu bugüne kadar feyzalmakta olduğumuz o "biz" hikâyesinin de yıkılması demek. Bu "biz" hikayesi bize şimdiye kadar devletin de ders kitaplarıyla ve kanunlarla dayattığı bir şeydi ve bunun dışına çok fazla çıkılamıyordu. Bunun dışına çıkılmaya başlandıkça, bunun dışına çıkma çabaları bu kadar yaygınlaştıkça hem bence devletin kendi içindeki güçler bundan rahatsızlık duydular hem Ergenekon gibi örgütlenmelerin ya da onları destekleyen

halkaların o rahatsızlığı ve bunları şiddet biçiminde ifade etmeleri söz konusu, hem de bence çok sayıda birey bundan rahatsızlık duymaya başladı. Bir yandan küreselleşme, bir yandan ulus-devletin zayıflaması, bir yandan kendi kimliğini yeniden tanımlama ihtiyacı ve bu yönde çabalar, dolayısıyla kendisinin güçlü ve bir bütün olmadığını hatırlatan her şeyi bir tehdit olarak algılama ve ona karşı bir tepki gösterme yönelimi de söz konusu. Ama ben başka dinamiğin de eşit derecede güçlü olduğunu düşünüyorum. Sorgulama dinamiğinin de sorgulama, yeniden tanımlama, yeni bir arayış içerisinde olma, bu sorgulamadan rahatsız olma ve bunun yarattığı korku ve tehdidi başkalarına karşı saldırıya dönüştürme potansiyeli... Her ikisi de bu ülkede aynı anda, güçlü dinamikler olarak karşımızda. Dolayısıyla bu mücadele zaten hangi dinamiğin hâkim kılınacağına dair de bir mücadele ve çok yaygın bir mücadele diye düşünüyorum. Oysa devletin burada konumu ne olacak? Medyanın konumu ne olacak? Bunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Nefret suçlarını kınayacak bir rol oynayabilirken tam tersi onları körükleyen bir rol oynuyor. Hrant'ın bizden koparılması tam da böyle bir süreç sonucu oldu. Bir yandan yargılanma, yani var olan yasalar çerçevesinde bile korkunç bir haksız yargılanma söz konusu. Yazdığı şeyin hala yanlış anlaşılacak... Olmaya da bilirdi, yanlış anlaşılmaya da bilirdi, ama yasaların bile zorlanarak yaşanan bir yargılanma süreci söz konusu. Sonra da bu yargılanmanın ardından medyanın da katkısı, her türlü katkısı, bunun bir linç kampanyasına dönüştürülmesi ve bu linç kampanyasının sonucunda bu korkunç anın yaşanması... Dolayısıyla orada sadece tetiği çeken kişi değil bunun arka planındaki herkes sorumludur. Orhan Pamuk için binlerce manşet yapan, şimdi bu Ergenekon'la ortaya çıkan, Orhan Pamuk'u öldürmek istemişlerdir bu insanlar. Hrant Dink ve Orhan Pamuk'a karşı hareketlerin ikisi de aynı yerden besleniyor. Hürriyet Gazetesi'nin burada doğrudan rolü var diye düşünüyorum artık. Orhan Pamuk'u binlerce manşete taşıyarak, ona karşı bir nefret kampanyası başlatarak, doğrudan rolü var diye düşünüyorum. Ondan sonra Hrant'ın arkasından ne kadar gözyaşı akıtırlarsa akıtsınlar, geri dönüp kendilerini sorgulamaları gerekiyor. Bu nefret söyleminin geliştirilmesi sürecine katkıda bulundular, böyle bir sorgulamayı ben hala görmüyorum. Bunu Hürriyet Gazetesi bağlamında söylüyorum. Ama sadece Hürriyet Gazetesi değil, sonuçta çok yaygın bir şeyden bahsediyorum. Medya bu nefret söyleminde, bence doğrudan, aktif bir rol oynadı son beş yıl içerisinde. Bunun hep birlikte sorgulanması gerekiyor. Belki de, keşke bu çalışmanın bir parçası olarak, bir takım örneklerin üzerine gidilebilse. Birkaç örnek alıp, homofobi, Ermenilere karşı, Kürtlere karşı, nefret söyleminin gelişme süreçlerinin bir "case study" gibi yayınlatabilmek faydalı olurdu.

11 Eylül'den sonra nefret suçlarında bir artış gözlemleniyor, bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Müslümanlara karşı mı yoksa genel mi?

Genel bir şey ama özel olarak çok net bir şekilde, Müslümanlar'a karşı gerçekleşmiş ancak başka başka nedenlerden ötürü bu tip suçlarda bir artış ve onlar için böyle bir milat söz konusu. Türkiye için ise tek bir tarihe, bir olaya indirgenecek gibi değilmiş gibi gözüküyor. Daha Cumhuriyet'in bütününde aramız gereken, bir kaynağı mı var? Ya da daha tarihsel bir sebebi var mı, net bir dönemi var mı, AB süreci gibi, 12 Eylül sürecinden sonra Türkiye'nin dışa açılması gibi?

Tabii önce suçu tanımlayıp, oradaki artış üzerinden bir şey söyleyebiliriz. Böyle bir veri yok zaten şu anda. Böyle bir artış söz konusu mu gerçekten, varsa artış kimlere karşı artış söz konusudur. Mesela Aleviler'e karşı nefret suçları gibi bir tarihsel alan için Selim dönemine kadar gitmemiz gerekiyor. Bu demek değildir ki Aleviler 500 yıldır aynı şekilde eziliyor ve aynı şekilde nefret söylemine maruz kalıyorlar. Bu durum tarihsel olarak değişiyor tabii, hem de çok değişiyor. Ama sonuçta Çorum'dan Maraş'a birçok yerde yaşanan ayrımcılık biçimlerine kadar, tarihsel olarak çokça karşılaşılan bir nefret suçundan bahsediyoruz. Aynı şekilde kadınları gündelik hayatta yaşadıkları kadın olmaktan dolayı yaşadıkları, şiddet kadın nefreti, erkek tarafından, şiddeti uygularken nefreti... Yine de keşke bunlar üzerine daha çok veriye sahip olsak da bunun üzerinden konuşabilirsek. Türkiye'de artık bir korku ve tehdit algısı olduğu muhakkak. Mesela 6-7 Eylül'de, bir şekilde bir nefret algısı üzerine, bir saldırı gerçekleşmiş. Bu tür saldırılar, toplu şiddet eylemlerinin, her zaman devletle bir şekilde ilişkili olduğu görülüyor. Sadece Türkiye'de değil, dünyanın her yerinde bu böyle. Devlet güçlerinin bir şekilde desteklemediği veya en azından göz yummadığı toplu katliamlar çok nadir. Toplu katliamı yapan grubun bir şekilde devlet gücünü arkasında alması, en azından onlarla birlikte hareket edilmesi veya en azından onların olmadığı bir ortamda bunu yapması söz konusudur. Dolayısıyla işlemeyen, saldırganlığa göz yuman bir devlet mekanizması çıkıyor karşımıza. Aynı şekilde gündelik hayattaki ayrımcılığı da yapılarıyla ve pratikleriyle destekleyen bir devlet yapısı var Türkiye'de, cumhuriyet tarihi boyunca. Örneğin; Kürtler'e karşı. Kürtler isimlerini kimliklerine bile yazamıyorlar, isimleri değiştiriliyor. Ermenilere karşı sistematik bir ayrımcılık var, memur olamıyorlar, vs. Dolayısıyla bütün o gündelik hayattaki ayrımcılık pratiklerinin nefret suçlarını mümkün kılan, onların arka planını oluşturan bir şeyleri var. Cumhuriyetle birlikte oluşturulan bir kimlik tanımı ve onun hayata geçme biçimlerinde bir üstünlük gizli. "Türkler efendi millettir". "Başka milletlere hükmetmiş bir millettir". Hiç mütevazî, paralel içerikli, yatay ilişkiler üzerine kurulmuş bir kimlik anlayışından bahsetmiyoruz. Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışı çok farklı. Çok daha ırk ayrımı diye bir şey olmadığını, insanların eşit olduğunu, cinsiyet ayrımı diye bir şey olmadığını,

olmaması gerektiğini, dinin sosyolojik bir vaka olduğunu...1921'in başında yazmış, ırklar arasında fark yoktur, ırkların eşitliği üzerine yazmış. Dolayısıyla milliyetçiliği, bu coğrafyada yaşayan insanların birlikte oluşturdukları bir şey olarak algılamış.

Aslında pek çok anlamda Türkiye'nin kendini en iyi ve en rahat hissetmesi gereken bir dönemde en büyük korkunun seziliyor olmasıyla bir uğraşmamız lazım. Yani ekonomik olarak, politik olarak, kültürel çeşitlilik, zenginlik, bunların ifade edilmesi... Ekonominin yarattığı korkunç uçurumun ayrı ve çok ciddi bir sorun olarak bilmemiz gereken bir şey. Ama bunun ötesinde Türkiye'nin bütününe baktığımız zaman, belki de kendimize en çok güvenmemiz gereken, rahat hissetmemiz gereken dönemlerde korkuyu yaşıyoruz. Yıkılma korkusu, bölünme korkusu, parçalanma, yok olma korkusunu yaşıyoruz, bunun üzerine gidilmesi gerekiyor bence. İnanılmaz bir çelişki var ortada.

“... bir insanı ya da bir grup insanı, insan vasfından çıkararak, konuşulabilir olmaktan çıkararak, kriminalize eden, insan cemaatinin dışına atan ve atacak şekilde damgalayan bir söylemi anlıyorum ben nefret suçundan. “Nefret üreten” adı üstünde. Tabi buna sistematik olarak kaynaklık etmesini bekleyeceğimiz bazı ideolojiler var. İnsanlar arasında kimi insan topluluklarını insanlıktan istisna etmeyi kendi teorik öncülleri ya da kendi dünya görüşü icabı çok doğal sayan ideolojiler var.”

Tanıl Bora*

İlk olarak bir belirleme yapmamız gerekirse, ilk olarak bir nefret suçu tanımlaması yapacak olursak, bu suçlar neler olabilir? Bu suçları sadece milliyetçilik, önyargı ya da ayrımcılık gibi birtakım kavramlarla açıklamak mümkün olabilir mi?

Benim bu terimin hukuki terim olarak içeriği hakkında yüzeysel bir bilgim var, çok derli toplu bilgim yok. Ama bence burada, bu nefret suçu olarak tanımlanabilecek bir konuşmaya, bir söze kaynaklık eden ideolojik çerçeveden ziyade, bu söylemin kendisini, formülasyonun kendisini mercek altına almak gerekir. Yani, bir insanı ya da bir grup insanı, insan vasfından çıkararak, konuşulabilir olmaktan çıkararak, kriminalize eden, insan cemaatinin dışına atan ve atacak şekilde damgalayan bir söylemi anlıyorum ben nefret suçundan. “Nefret üreten” adı üstünde. Tabi buna sistematik olarak

* Araştırmacı ve yazar Tanıl Bora üç aylık sosyal bilimler dergisi Toplum&Bilim Dergisi'nin yayın yönetmenidir. Türkiye'de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideolojiler ve milliyetçilik üzerine çalışmaları bulunmaktadır ve Birikim Dergisi'nde yazıları yayınlanmaktadır.

kaynaklık etmesini bekleyeceğimiz bazı ideolojiler var. İnsanlar arasında kimi insan topluluklarını insanlıktan istisna etmeyi kendi teorik öncülleri ya da kendi dünya görüşü icabı çok doğal sayan ideolojiler var. Milliyetçilik, ırkçılık, faşist ideolojiler burada ilk aklımıza gelenler. Bunların bu söylemlere en fazla el veren ideolojiler olacağı kesin. Ama şu da mümkün, bu ideolojiler dışında başka ideolojilere dayanarak da nefret söylemleri üretilebilir. Dolayısıyla bu tanım, doğrudan doğruya ideolojilere raptedilmeksizin yapılmalı ve böyle bakılmalı. Ama tekrarlısam, ırkçılık, milliyetçilik ve faşizmin böyle bir söylemi üretmesi onların doğasına uygun. Onların etkili güçlü bir eylem olarak gördükleri bir söylem tarzıdır bu zaten.

Peki, bu aşamada bu söylemin ve buna ilişkin yapılan eylemliklerin genel hatlarıyla milliyetçilik ya da ayrımcılık ya da başka buna yakın ve çok alakalı sorunlarla ayıran keskin bir uç var mıdır? Yoksa daha çok iç içe geçmiş ya da birbirini besliyor diyebilir miyiz? Örneğin; faşist, ırkçı ideolojiler dışında da ideolojilerden beslenebileceğini göz önüne aldığımızda diğer ayrımcılık söylemlerinden ya da eylemlerinden farklı şekilde mi? Mesela ayrımcılığın hem uluslararası literatürde hem de sosyal bilimlerde, hem hukukta hem diğer başka alanlarda bir tanımı yapılabiliyor. Önyargının ya da damgalamanın bir tanımını yapabiliyoruz. Ama bu konuyla ilgili olarak çok net bir tanıma ulaşamıyoruz. Bununla birlikte böyle bir tanımımız da var elimizde. Acaba nedir belirgin olabilecek olay şey? Ayrım yapmak mümkün müdür ya da başka bir şey dönüşürebilir miyiz bunu?

Kafamda bir şey şekillenmiyor doğrusu. Galiba bunun cevabı örnek metinler üzerinden, örnekler üzerinden konuşarak belki bir yere varabiliriz. Bence Türkiye’de en etkili örnek olay, İzmir’de, Buduncular Derneği’nin düzenlediği bir imza kampanyası vardı. Kürtler’in üremesinin ve göç etmesinin engellenmesini talep ediyorlardı. Bunu İzmir’de, ortalık yere imzaya açtılar. Daha sonra şikâyet üzerine hem bu kampanya engellendi hem de dava açıldı. Bence son birkaç yılda ender, istisnai olumlu örneklerden biri. Bir suç olarak görüldü bu ve şikâyette bulunanlar ve davayı yürütenler bu suçu nasıl tanımlıyorlar çok iyi bilmiyorum. Bu bence tam nefret suçu olarak örnek alınmaya elverişli bir vaka. Çünkü bir insan topluluğunu sistematik olarak aşağılayan, horlayan ve onlara karşı husumet üreten ki bence şu ölçü önemli burada, onları insanlıktan istisna etmeye, temel haklardan istisna etmeye dönük bir söylem bu. Çok tipik bir örnek. Bunun bizzat bir suç olarak dava konusu edilmesi de çok istisnai bir olumlu örnek.

Nefret suçları hakkında bir internet taraması yaptığımızda ilk eriştiğimiz verilerden biri FBI verileri oldu. Onların yapmış olduğu bir araştırmaya göre, ABD’de 11 Eylül’den sonra bu suçlarda ciddi bir

artış var. Bunu açık bir şekilde ifade ediyorlar. Bizde de son birkaç yıla geri dönüp baktığımızda, özellikle buna yönelik bir takım eylemlerin, Buduncular da dâhil olmak üzere, gözler görülür, çok ciddi bir istatistiği tutulmasa ya da bununla ilgili ciddi araştırmalar henüz başlamamış olsa da bir artış var. Bu artışın 11 Eylül’le örtüşen bir yanı var mı, yoksa buna benzer birtakım eylemleri Türkiye ile nasıl bir tarihsel döneme oturtabiliriz?

Dediğiniz gibi bu göz kararı bir saptama, bunda ufak tefek yanılma paylarımız olabilir. Örneğin; internet kullanımının yaygınlaşması ve popülerleşmesine bağlı olarak bu yükselişi belki de açıklayabiliriz. Onun belki de yapay olarak bize muazzam bir artış izlenimi verdiğini düşünebiliriz. Ama bütün bu payları düşsek de evet, bir artış gözleyebiliriz. Ama Türkiye’de bunun miladı 11 Eylül değil, miladı kabaca 2002 gibi koyabiliriz. 2000 yılı hem bu gayrinizami harbin sona ermiş gibi görünmesi, Kürt sorununun yatışmış görünmesi, yeni yapılan seçimlerle istikrarlı bir hükümet dönemine girilmesi, AB’yle olan ilişkilerin rayına oturuyor görünmesi, bütün bunların beraberinde getirdiği, geçici, yanılıcı, olumlu bir atmosfer vardı. Fakat onun hemen peşinden, gerek Kürt meselesinin sağlanan askeri galibiyete rağmen çözülmemiş olması, Kürtler’in hala ses çıkarmaya devam ettiğinin görülmesinin yarattığı infial, gerekse AB’yle ilişkilerin umulduğu gibi büyük bir ekonomik refah ve AB tarafından canı gönülden benimsenmeyle sonuçlanmayıp, epey uzun ve talepkar bir süreci beraberinde, Türkiye açısından karşılanması zor olduğu düşünülen özellikle milliyetçi düşünce çerçevesinde, hatta birlik ve beraberliği tehdit ettiği düşünülen bir rotaya girmesi, bütün bunlar sonucunda bir karamsarlığa dönüşmesine yol açtı. Kabaca 99–2002 dönemine hâkim olduğunu söyleyebileceğimiz görece iyimserlik, tabii buna 2001 ekonomik krizini de eklemeliyiz, bütün bunların sonrasında güçlü bir karamsarlaşma ve çok şiddetlenen bir tehdit algısı. Türkiye’nin özellikle orta sınıflarında, 2001 krizinin önemini biraz da burada. Her bakımdan, “AB’nin istediklerini yaptık ama bizi almıyorlar.”, “Ekonomimiz pamuk ipliğine bağlı.”, “Uluslararası piyasalardaki bir oynama bizi yıkıma götürebiliyor.”, “Kürtler hala arsızca taleplerini öne sürmeye devam ediyorlar.”... Bütün bunların hızla yükselttiği bir tehdit algısı ve buna bağlı olarak artan bir agresyon potansiyeli ortaya çıktı. Dolayısıyla bana Türkiye açısından dönüm noktası o dönem gibi geliyor. Yani o 1990’ların iç savaş atmosferinin geçici bir yatışmasının ardından çok daha reaksiyonel bir biçimde yeniden parlaması. O konjonktüre bağlı olarak 2002’den sonra bu tür bir kriminalizasyon üreten, aşağılama üreten, güçlü bir tehdit algısına bağlı olarak düşman tanımları üreten bir söylem, popülerlik zemini buldu.

Türk siyasi tarihinde acaba bunu besleyen birtakım kaynaklar söz konusu olabilir mi, yoksa bu 80'ler sonrası daha farklı bir boyutta mı kendini gösteriyor?

Yani şöyle... Türkiye'ye baktığımızda, özellikle çok partili hayatın kuruluşundan itibaren kurumsal siyaset ortamına baktığımız zaman, zaten kuvvetli bir çekişme, şiddetli bir rekabet ortamı her zaman oldu. 1970'ler örneğin Türkiye'de örtülü ya da kısmi bir iç savaş ortamının olduğu bir dönemdi. Politik değil, düşmanlaştırıcı motifler ve imgelerle yüklüydü. Bu siyasal söylemin öznelere farklı yönelimlere girseler dahi siyasal ortamda var olmaya devam ettiler. Örneğin MHP'yi düşündüğümüz zaman, 1970'lerde hatta 60'ların ortasından beri bir iç savaş dili kullanan bir siyasal yapı, böyle bir gelenek. Politik stratejisi değişse dahi bu söylem unsurları tamamen ortadan kalkmadı. Dolayısıyla buna bir süreklilik verebiliriz. Ama bence daha önemli olan bu aktüel saiklerdir. Burada ayrıca 12 Eylül 1980'nin özellikle milli eğitim formatında yarattığı değişiklikleri de katmalıyız. Yani ders kitaplarının sadece ezberci olmakla kalmayıp tam bir Atatürkçü, milliyetçi ajitasyon metinlerine dönüşmüş olmasının, zihinlerin formatlanmış olmasının etkisi, 90'ların iç savaş atmosferi, bir de 2000'ler başındaki geçici iyimserliğin arkasından patladığını söylediğim bu karamsarlık eğilimi... Bütün bunları üst üste gelen dalgalar olarak düşünmeliyiz ve bu konjonktürel etkiyi de önemsemeliyiz. Süreklilikler de var. Siz biraz onu sormuş oldunuz. Birtakım ideolojik süreklilikler var. Ama somut siyasal-toplumsal bağlam daha belirleyici zannedirim.

Peki, bugünkü somut toplumsal bağlamı da göz önünde bulunduracak olursak, herhangi bir hukuk kitabının dışına çıkarak daha sosyal örüntüleri ele aldığımızda, Türkiye'de nefret suçlarının potansiyel mağdurları kimlerdir?

Bu bir kestirim olabilir daha ziyade. Tanımlama yaparak tahmini varsayımlarda bulunabiliriz, muhtemelen bu tür reaksiyonları üzerine çekebilecek olan kimlerdir diye. Ama bunu bir kalıcı tanıma dönüştüremeyiz; çünkü bilemeyiz. Bana mesela burada, en önemli unsur bu tehdit algılaması gibi geliyor. Çünkü tehdidin projekte edildiği, çoğunlukla demagojik söylemlerle, bir toplumsal politik tehdit algısının gerçekten kaynağı olmamakla beraber, kolaylıkla bu tehdidin kaynağı olarak tahayyül edilebilecek, bu şekilde damgalanabilecek, demagojik söylemlerle hedef gösterilebilecek kesimler oluyor bunlar. Türkiye'de, "Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak isteyen", "Batılı güçlerle ittifak halinde olan", "onların maşası olan çevreler" gibi tanımlar var. "Sözde aydınlar" bu tanıma ilk elde girenler oluyor. Dikkat ederseniz Türkiye'de en şiddetli tepkiyi üzerine çekenler arasında da bu zümre oluyor. "Sözde aydınlar", "gayrimillî

aydınlar” olarak tanımlanan çevreler ve giderek daha belirgin bir şekilde Kürtler ilk akla gelenler onlar oluyor. Ama bunu kategorize edemeyiz bu konjonktürel bir durum ve ucu kapalı bir tanım yapamayız burada. Bence tehdit algısını sosyolojik olarak burada önemli bir etkisi var ve çoğunlukla da aslında karşı karşıya olduğu daha kapsamlı tam nedenini açıklayamadığı ya da konduramadığı bir tehdidin projekte edilmesi, tanımlanmış ve demin andığımız gibi işte, “incinebilir” dediniz ya, daha bir sahiplenebilir bir unsura yansıtılması. Kolay dışsallaştırılabilecek, kolayca öteki olarak tanımlanıp damgalanabilecek unsura, dışlaştırma mekanizması belirlenecek.

Pek çok uluslararası metinde mesela ırkçılığın internette ve diğer yayın organlarında yasaklanması üzerine yeni yeni sözleşmeler de ortaya çıkmaya başladı. Buradaki temel tartışma noktalarından bir tanesi de buna getirilebilecek herhangi bir kısıtlamanın, yasaklamanın, ifade özgürlüğüyle çeliştiği yönünde. Bunun da çok somut bir örneğini gördük. İsmail Türüt’ün, internet ortamlarında dolanan klibi piyasaya çıktığında İzmir Barosu, Türüt’e destek verdi ve bunun ifade özgürlüğü olduğunu söyledi. Herkes bunun ciddi anlamda bir nefret suçu oluşturduğunu ya da ciddi anlamda bir saygısızlık olduğunu dillendirirken, bu konuyla ilgili olarak kızgınlığını ifade ederken, bununla ilgili olarak ve karşı dava açılıp yaptırım uygulanması talep edilirken, böyle bir karşıt duruş da geldi. Sizce böyle bir kıyaslama yapıldığında, bu tür nefret söylemlerinin dillendirilmesinin ifade özgürlüğünü kısıtladığına ya da kısıtlamadığına dair bir tanımlama yapmak mümkün müdür?

Bunun zor bir konu olduğu ortada. Türkiye’de bizim ilk gözümüze çarpan şey, uygulamadaki oransızlıklar. Türkiye’de sadece 301. maddeyle ilgili olarak değil, genel olarak insanların pek çok konuda itinalı bir biçimde, bilimsel, akademik bir söylem içerisinde ya da edebi bir dille çeşitli konularda yaptıkları eleştiriler, tabu sayılan konularla ilgili eleştiriler, çok kolaylıkla dava konusu olabilirken, bir kısmı belki beraatla sonuçlansa bile, bir kısmı da pekâlâ mahkûm etmeyle sonuçlanırken, şiddet tehdidi içeren, açıkça özgürlük kısıtlayıcı, darp tehdidi içeren, açıkça hakaret içerikli hatta nefret suçu olarak tanımlanabilecek birçok ifadenin kovuşturma konusu bile yapılmaması söz konusu. YouTube örneğini ele alırsanız, Türkiye dışında yayın yapan ve herhangi bir kurumsal sıfat taşımayan, “Atatürk’e hakaret etti” diye birçok görüntü, grafik vs. doğrudan doğruya siteye erişimin engellenmesi gibi cezai tedbirlerle karşılaşırken, Hrant Dink gibi birçok örnekte de olduğu gibi ölüm tehdidinin ifade edildiği, internette insanların açıkça hedef gösterildiği yayınlar kovuşturma konusu bile yapılmıyor, burada muazzam bir dengesizlik var. Burada mesela denge şurada mı sağlanmalı, bu nefret suçlarının da aynı şekilde kovuşturulduğu bir ortamda

davadan geçilmezdi herhalde. Burada olması gereken denge onlar gibi bunların da kovuşturulması değil, gerçekten düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken suçların kovuşturulmayıp bunların kovuşturulması. Olması gereken bu. Burada da bence şiddet tehdidi çok belirgin bir ölçü. Açık ve somut bir şiddet tehdidi ve şiddetin, öldürmenin, cinayetin övülmesi; işte Türüt örneğinde açıkça bu vardı. Çok da örtülü olmayan bir şekilde cinayetin, insan öldürmenin övülmesi! Bu türlü ölçüler bence çok net olmalı. Bunun ifade ve düşünce özgürlüğü şemsiyesinden yararlanmaması gerekir. Bir de Türkiye’de başta söylediğim şeyin sorun edilmesi gerekiyor. Neler kovuşturuluyor, neler dava konusu ediliyor ve neler dava konusu bile edilmiyor? Savcılar otomatik olarak harekete geçmiyorlar. Bu kıyasın çok çıplak biçimde, birtakım dökümlerle ortaya konmasının, insanı uyarıcı olabileceğine, en azından tarihe not düşme işlevi göreceğini düşünüyorum.

Peki, şu andaki mevcut yasal düzenlemeleri, ufak değişikliklerle bu tür suçlara karşı kullanmak mümkün olabilir mi?

Mümkün olup olmayacağını hukuk tekniği açısından bilmiyorum. Ama bunun iyi bir yol olduğunu düşünmüyorum. Bence bizzat nefret suçu olarak tanımladığımız söz edimlerinin suç olarak gerçekten görülmesini ve benimsenmesinin sağlamak için ciddi bir aydınlatma faaliyeti gerekiyor. Hem hukukçular nezdinde açık ki birçok hukukçu, bizim nefret suçu olarak andığımız söz edimlerini, suç olarak algılamakta zorluk çekiyor. “Ne var bunda?” diye bakma eğilimi bir hayli belirgin. Sadece umum halkta değil, bizzat hukukçular arasında da belirgin. Bunu değiştirmek için ciddi bir çaba, bir yeniden eğitim faaliyeti gerekir gibi geliyor bana. Ama tabi sadece bunu beklememek gerekir. Gerçekten etkili hukuksal düzenlemeler ve bunların uygulanmasını sağlamak da ön açıcı ve dönüştürücü olur. Bence açıkça bir yeni kategori olarak, temiz bir zeminde, bu suç kategorisi tanımlanmalı, bilinir olmalı. Bu bir suç türü olarak, açık seçik konu edilmeli bence.

Peki sadece bunu yasalarla bir suç olarak tanımlamak yeterli olacak mı?

Yasanın gerçekten bir hüküm ifade etmesi, kamu vicdanında karşılık bulması için bunun çok çok anlatılması lazım, müfredatın bence baştan aşağı gözden geçirilmesi lazım. Bu bence insanlık değerleri, insanlığa karşı suç, insanlık değerlerine sığmak, sığmamak, bu ölçülerin ilköğretim aşamasından başlayarak, yerleştirildiği bir düşünce dünyasında bu anlamlı olabilir. Aslında bunlardan söz ederken, “herkes insandır” ölçüsünü yitirmememiz lazım ve bu temel ahlaki zeminden hareket etmeliyiz. Bu temel hümanist değer olmaksızın, bu çabanın bir yere oturamayacağını düşünüyorum.

Başkaları belki başka temeller önerebilirler, bunu için öncelikle bu ahlaki zeminin olması lazım ayağımızın altında. Bu zemin bugün yok ve kurulması gereken bir zemin. Hukuki araçlar da burada çok önemli ve teşvik edici olacaktır; ama yeterli olmaz.

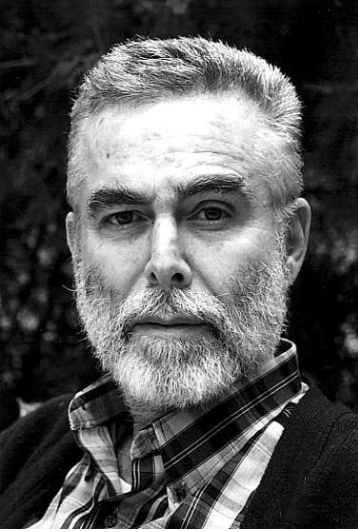
Biraz önce de bir güvenlik algısı ve güvenlik algısına bağlı bir tehdit, belki buna bağlı olarak son zamanlarda ortaya çıkan bir korkudan bahsediliyor. Yani bu çatışmalı durumun ya da bir grubun diğer gruba karşı bu şekilde onu insanlıktan çıkartarak, o kişiyle arasındaki insani boyutu kopartarak, bu şekilde davranmaya başlamasını ya da bu şekilde hitap etmesini sadece bunlarla açıklamak mümkün mü? Mesela Türkiye'deki diğer ekonomik ya da siyasi çatışmaların burada bir faktör olduğunu da söyleyebilir miyiz?

Kuşkusuz. Ben bu güvenlik ve tehdit algısından bahsederken en kaba çizgilerle en doğrudan doğruya etken olduğunu düşündüğüm, makro süreçlerden bahsettim ama bunun çok daha derininde aslında içinde yaşadığımız son 20 yılı belirleyen o müthiş altüst oluş, toplumsal iktisadi dönüşümün genel olarak bilinen dünyayı erozyona uğratan, herkesi güvensizleştiren etkileri aramak lazım bunun arka planında, bunları da hesaba katmak lazım. Ama doğrudan doğruya salt bunlarla her şeyi açıklamak da fazla sosyolojikleştirmek olur. Yüzeyde ancak önemli olan, politik, toplumsal meseleleri biraz fazla uzun vadeye yayarak görünmezleştirmek olur. Bunun için daha çok onlar üzerinde durdum. Yoksa elbette arkasında çok daha makro bir sosyolojik dönüşüm var bence bu güçlü tehdit algılarının sadece Türkiye'de değil, dünya çapında da yoğunlaşmasında.

Uzun süreden beri milliyetçilikle ilgili çalışıyorsunuz, milliyetçilere ilişkin birtakım tespitleriniz ya da bununla ilgili yapmış olduğunuz çalışmalar söz konusu. Genel anlamda bunu fiilen milliyetçilikten ayıran ya da bütün bu ayakları milliyetçilikte bütünleştiren şeyler neler olabilir? Çünkü yapılan pek çok çalışmada şöyle bir korelasyon kuruluyor. Mesela homofobik bir saldırıyı gerçekleştiren kişinin aşırı bir şekilde milliyetçilikten beslendiği, aynı zamanda çok seksist olduğu, kimi zaman ırkçı duygularını farklı zamanlarda, farklı kişilere karşı yönelttiği görülebiliyor.

Evet, bütün ideolojiler zaten bir biz ve öteki kurlarlar. O temelde dünyayı açıklarlar. Fakat bu biz ve öteki ayrımını en kompoze diyebileceğimiz şekilde, hep en istikrarlı bir şekilde, çok güçlü kurumsal temellere dayanarak, etkileyici ve uzun yıllardır sınanmış imgelere, ritüellere dayanarak, yeniden üretebilen ve meşruiyet zemini en geniş olarak tanınmış

ideoloji milliyetçilik. Dolayısıyla biz ve öteki ayrımını, biz'le öteki'nin birbirinden yalıtılmasının en güçlü jeneratörü diyelim, milliyetçilik ideolojisine. Dolayısıyla bu onun bütün başka biz-öteki ayrımlarını, bütün başka fobileri, öteki fobilerini, homofobi, zenofobi, bütün bunları jeneretmesine, çoğaltmasına imkân veriyor. Aynı zamanda meşruiyet veriyor. Böyle bir tarihsel işlevi var bence milliyetçiliğin yapısal olarak.

“Türkiye’de korku içinde olan kategorilerin başında yargı geliyor çünkü. Yargı, görevini ‘Türkiye’de adaleti sağlamak’ olarak görmüyor. ‘Türkiye’yi kurtarmak’ olarak görüyor. Böyle gördüğü sürece de görevini yapması cidden zor.”

Baskın Oran*

Sizce nefret suçları nelerdir? Bu suçlar sadece önyargı ile açıklanabilir mi?

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) “nefret suçları” tanımı insandan mala kadar her şeyi kapsıyor. Eğer bu tanımı insanlar tarafından biraz daha anlaşılabilir bir açıdan ifade etmek istersek şöyle söyleyebiliriz: “*Nefret suçları, insanın objektif veya sübjektif kimliğini tahribe yönelik suçlardır.*” Objektif kimlik, insanın anasının karnından çıktığı zaman getirdiği kimliktir, yani ana-babasının ve grubunun kimliğidir. Sübjektif kimlik ise, insanın aklı başına geldikten sonra “Ben şuyum” diyerek bizzat edindiği kimliktir. Bunlar aynı da olabilir, farklı da olabilir, birbirine geçişli de olabilir (bu gibi şeyler benim “Türkiye’de Azınlıklar” kitabımda uzun uzun anlatılmıştır). Nefret suçları her ikisine de saldırır. Bununla da kalmaz, bu kimliğin içerdiği her şey (mallara bile) saldırır.

Bu suçların sebebi, *önyargı*’yla birlikte *korku* (ve onunla kardeş olan üstünlük kompleksi) ve *eğitim*’dir.

İnsanlar korkmadıkları şeylerle pek uğraşmazlar. Eğer Anadolu’daki kimi insanlar mesela “Ermeni” deyince alerjik belirtiler göstermeye başlıyorsa, bunun sebebi şunlardır: a) Kendilerine aile büyükleri tarafından anlatılan ve kendilerinin de sorgulamadan kabul ediverdiği şeyler; b) Dedelerinin el koymuş olduğu Ermeni mallarını kaybetme korkusu; c) Devletin resmî

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim üyesi olan Prof. Dr. Baskın Oran, 2007 yılında emekli oldu. Emekliliğinin ardından Ankara Üniversitesi’nde ders vermeye devam etmektedir. 15 Aralık 2008 tarihinde, Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, Cengiz Aktar ve bine aşkın aydın ile , Ermeniler’den özür diliyoruz kampanyasını başlatmıştır. Türkçe ve Ermenice olarak yayınlanan haftalık Agos Gazetesi’nde, günlük olarak yayınlanan Birgün Gazetesi’nde ve Radikal Gazetesi’nin eki Radikal İki’de köşe yazıları yayımlanmaktadır.

ideolojisinin özellikle ilk ve orta dereceli okullarda öğrettiği şeyler. Bu sonuncu unsurda Sakallı Celal'in "Bu kadar cehalet ancak maarifle (eğitimle) olur" özdeyişini hatırlamadan geçmek mümkün değil.

Bu üç unsur bir araya gelerek "nefret söylemi" (*hate speech*) dediğimiz şeyi yaratır, o da sonunda nefret suçunu doğurur. Nefret söylemi, AB uyum paketleri sırasında Türk Ceza Kanunu madde 216/1'le cezalandırılmak istenmiştir; fakat Türkiye'de egemen atmosfer bu maddeyi tam tersine kullanmaktadır. Bu madde, ayrımcılığa ve nefret söylemine karşı yazılmış Azınlık Raporu'na karşı dava açmakta bile kullanılmıştır.

Nefret suçlarıyla ayrımcılığı birbirinden ayıran ölçütler nelerdir?

Ayrımcılık, kimliği bizden farklı olanlara yaptığımız her türlü olumsuz muameledir. En vahimi de onların haklarını vermeyi reddetmektir. Nefret suçu ise daha aktiftir ve daha şiddetle zarar verir. Örneğin, bir gayrimüslime başını çevirmek bir ayrımcılık türüdür ama suç kategorisine girmez. Fakat onun vakfının malını elinden almak veya onu öldürmek nefret suçudur. Yani önyargı-korku-eğitim üçlüsünün doğurduğu *ayrımcılık* birinci aşamadır, *nefret söylemi* ikinci aşamadır, *nefret suçu* da nihai aşama.

FBI verilerine göre ABD'de nefret suçları 11 Eylül'den sonra artmış. Türkiye'yi değerlendirecek olursak ülkemizde de nefret suçlarında belli dönemlerde artış olduğu gözlemleniyor. Sizce Türkiye'de nefret suçlarının artışına etki eden tarihsel bir dönem var mı? Yoksa bu potansiyel hep var mıydı?

Önce şunu söyleyeyim: Bu potansiyel insanın içinde doğal olarak hep vardır. Örneğin insanlar hiçbir şey bulamasalar karşı komşu balkondan niye çarşaf silkti diye mesele çıkartırlar. Bunun sebebi, insanların kendilerini güvende hissetmek için (bu en temel gereksinimdir) birbirine zıt gibi gözükken ama bir bütünün iki zıt parçası olan iki yöntemi kullanmalarından kaynaklanır: a) Kendilerine benzeyenlerle benzerliklerini vurgulamak (biz bilinci); b) Kendilerinden farklı olanlarla farklılıklarını vurgulamak (onlar bilinci). Birinci çoğu zaman yetersiz olduğu için bu eksiklik ikincisi kullanılarak telafi edilmeye çalışılır. Onun içindir ki "onlar bilinci" her daim yakamızdadır. Zaten, "yurtseverlik" ile "milliyetçilik" arasındaki fark da budur: birincisi asla "onlar bilinci"ne bulaşmaz, ikincisi ise esas olarak bu bilinçten beslenir.

ABD'de önyargı daima vardı. 11 Eylül'le birlikte korku geldi. Aynı anda Bush yönetimi "maarif"e başladı. Sonuç biliniyor.

Bizde de bu üç unsur bir araya gelince aynı şey oldu ve olacak. Örneğin, gayrimüslimlere karşı bir önyargı (onların ikinci sınıf olduğu) en azından millet sistemi kurulduğundan (1454) beri var. Bu önyargı Cumhuriyet'in

kurulmasından sonra da aynen sürdü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi etkisiyle doruğa ulaştı. 1950'lerle birlikte Kıbrıs yüzünden yine patlak verdi. Şimdi de küreselleşme (AB) korkusundan dorukta. Bu arada tabii ki "antiemperyalist söylem" sayesinde "yabancı güçler"le bağlantılı olarak düşünülen bu vatandaşlar kendini "solcu" sayanların da hedefi; sadece sağcılarını suçlamamak lazım. Türkiye'de solun ezberi hiçbir zaman sağın ezberinden daha az kavi olmadı.

Gayrimüslimlerin yanı sıra, şu anda Kürtler de nefret söyleminin ve suçlarının hedefi.

Nefret yasaları batılı ülkelerde farklı farklı düzenlenmiş. Kimi ülkeler nefret yasalarını düzenlerken tabiri caizse "baskı görmeye açık", "savunmasız" grupları belirleyerek, bu belirlenmiş gruplara karşı yapılan fiilleri nefret suçu saymışlar. Fakat diğer bazıları ise böylesi bir belirleme yapmayarak nefret yasasının kapsamını daha geniş tutmuşlar. Sizce Türkiye'de bir nefret yasası düzenlenecek olsa böylesi bir belirleme yapılmalı mı? Eğer yapılmalı derseniz "belirlenebilir gruplar" hangileri olmalı?

Bu ayrımlar bizim için "lüks". Türkiye'de ne bir ayrımcılık mevzuatı var, ne de bir nefret söylemi mevzuatı. Bunlar olmadan nefret suçu mevzuatı olur mu?

Aslında, ayrımcılık (ve hatta nefret söylemi) mevzuatı için bir çekirdek var: Anayasa madde 10 (ayrımcılık yasağı ve kanun önünde eşitlik), Anayasa madde 24 (din ve vicdan hürriyeti), Türk Ceza Kanunu madde 216/1, 2003'te onayladığımız Birleşmiş Milletler 1966 İkiz Sözleşmelerinden Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 20. maddesi. Bu, aslında ve istense, nefret söylemini cezalandırmak için yeterli hukuksal zemindir. Ama Türkiye yargısı bu sayfaya daha gelmedi.

"Belirlenebilir grup", başat olmayan her tür gruptur. Bizde başat deyince de LAHASÜMÜT anlaşılır. Yani, LAİK olmak şartıyla HANefi, SÜnni, MÜslüman, Türk. Tabii, bunu söylerken sadece etnik ve dinsel kimliklerden söz ediyorum. Mesela cinsel kimlikleri ve eğilimleri de bunun içine katmalı.

Türk Ceza Kanunu'nun 77, 115, 125 ve 216 gibi maddelerinde genel olarak "ayrımcılığı önlemeye" yönelik yaptırımlar getirilmiş. Bu saydığımız maddeler genel olarak nefret suçlarını önlemek için yeterli midir? Söz konusu bu yasa maddeleri nefret yasaları kapsamında değerlendirilebilir mi?

"Şeref'e karşı suç"tan bahseden 125 pek değil ama, "insanlığa karşı suç"tan bahseden madde 77 ve düşünce özgürlüğünü korumaya çalışan madde 115

hep yukarıda 5. soruya verdiğim yanıtı giriyor: Yargımız bu sayfalara henüz gelmedi. Türkiye’de korku içinde olan kategorilerin başında yargı geliyor çünkü. Yargı, görevini “Türkiye’de adaleti sağlamak” olarak görmüyor. “Türkiye’yi kurtarmak” olarak görüyor. Böyle gördüğü sürece de görevini yapması cidden zor.

Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesi madde metninde geçen “Türklük” sözü değiştirilerek bir nefret yasası haline getirilebilir mi?

Herhalde 301/1 ve 301/3’ten bahsediyoruz; çünkü 301/2 devlet kurumlarının aşağılanması bahsediyor. Evet, burada Türklük veya Türk Milleti demek yerine “bütün nitelik ve görünüşleriyle insanlık” dersek olur. Ama o zaman da fazla geniş ve flu bir kavramla karşı karşıya kalırız.

Amerika’yı yeniden keşfetmeye gerek yok. Batı’daki yasaların ortalamasını alıp koyarsınız, olur biter. Atatürk ne yaptı sanıyoruz? En büyük reform olan Medeni Kanun’u kelime kelime tercüme etti, koydu. Ceza Kanunu’nu? Ticaret Kanunu’nu? Usul kanunlarını? Eskiden “gavurluk”un bir numaraları belirtisi sayılan şapkayı? Atatürk içimizde en büyük “Batı kopyacısı”dır; acaba bugünkü Kemalistler, yani “ulusalcılar” bunu hiç düşündü mü?

Nefreti yasaklayan yasaların ifade özgürlüğünü engellediği söylenebilir mi?

Hayır. Asla. Batı Avrupa’nın hiçbir yerinde, asla. Nefret söylemini cezalandırmak asla ifade özgürlüğünü kısıtlamaz. Nefret söylemi; açık hakaret, şiddeti savunmak, bebek pornografisi, bütün bunlar ifade özgürlüğünün kesinlikle dışındadır.

Nefret suçlarını engellemek için sadece yasal düzenlemeler yapmak yeterli midir? Daha başka neler yapılmalıdır?

Dediğim gibi, bizde bunun çekirdeği var. Hatta, yeterli bile sayılabilir. Ama bunları tek bir yasa halinde toplamak büyük yarar sağlamayı başlatabilir.

Önyargı-korku-“eğitim” üçlüsü işbaşındayken, bir de yargının durumu bu haldeyken, işimiz zor tabii.

“Nefret suçlarında önyargının nefret suçu oluşmasındaki amillerden biri olarak elbette ki ele alınması gerekir. Bir insan önyargılı olduğu için eleştirilebilir ama suçlu olarak tanımlanması fikir suçu, inanç suçu kavramına girebilir. Buna karşılık, kasıtlı biçimde yapılan bir ayrımcılık daha doğrudan bir suç nesnesi olması lazım gelir gibi geliyor bana. Nefret suçlarında sorunun, ayrımcılığın ötesinde bir olgu olması gerekiyor.”

Ahmet İnel*

Sizce eğer nefret suçlarını tanımlamak gerekirse buna ilişkin neler söyleyebiliriz? Özellikle bunları “önyargı” ve “ayrımcılık” kavramlarıyla açıklamak mümkün müdür? Ya da nereye kadar açıklayabiliriz?

Önyargı gibi bir kavramın nefret suçlarını tanımlamakta çok doğru olacağı kanaatinde değilim; çünkü önyargı bir suç değildir. Önyargılı olmak bir suç teşkil etmez. Bir eleştiri mevzuu olması gerekir. Bence bir suçla, eleştiri konusu olacak durumu ayırt etmek gerekir. Çünkü bir suçun kapsamını çok genişletirseniz, onu büyük ölçüde değersizleştirir ve sıradanlaştırırsınız. Nefret suçlarında önyargının nefret suçu oluşmasındaki amillerden biri olarak elbette ki ele alınması gerekir. Bir insan önyargılı olduğu için eleştirilebilir ama suçlu olarak tanımlanması fikir suçu, inanç suçu kavramına girebilir. Buna karşılık, kasıtlı biçimde yapılan bir ayrımcılık daha doğrudan bir suç nesnesi olması lazım gelir gibi geliyor bana. Nefret

* Prof. Dr. Ahmet İnel Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesidir. Radikal Gazetesi ve Birikim Dergisi'nde yazıları yayımlanan Ahmet İnel 15 Aralık 2008 tarihinde, Baskın Oran, Ali Bayramoğlu, Cengiz Aktar ve bini aşkın aydın ile , Ermeniler'den özür diliyoruz kampanyasını başlatmıştır.

suçlarında sorunun, ayrımcılığın ötesinde bir olgu olması gerekiyor. Çünkü ayrımcılık yaptığımız zaman illa bunu bir nefret üzerinden yapmanız gerekmez yani ayrımcılık politikalarını eleştirirken bunları nefret suçlarıyla özdeşleştirmek ayrımcılık politikalarını tanımlamakta bize sıkıntı yaratabilir. Nefret suçlarında insanların diğer insanları yaşam hakkı tanımamaya kadar götürebilecek bir tepkiyi ifade etmesi açısından özel bir suçtur. Bu nefret suçlarının bence en belirgin olduğu alan ırkçı nefrettir. Şimdi şöyle bir örnek vereyim, faşistler komünistlerden nefret ettikleri için komünistleri öldürdüklerinde bunu bir nefret suçu olarak mı siyasal suç olarak mı alacağız? Faşistler komünistleri öldürdüğünde komünist oldukları için bu bir siyasal mücadele sonucunda oluşmuş bir olgudur. Ama beyazlar siyahları nefret etikleri için öldürdüklerinde bu bir nefret suçudur. Dolayısıyla nefret etmek nefret suçunu tanımlamak için yeterli değil gibi geliyor bana. Nefret suçlarını daha çok siyasal değil ırkçı boyutu olan suçlarla tanımlamak daha önemli. Neden? Çünkü siyasal boyutu olan suçlar, insan hakları ihlalleri, kişilerin kendilerinin değiştiremeyecekleri, içinde doğdukları aile veya toplum veyahut genetik özellikleri nedeniyle taşıdıkları o özellikler nedeniyle ayrımcılığa tabi oldukları için o kişileri ne olursa olsun her durumda o nefret nesnesi olarak tanımlayacağı için siyasal bir tavır olmanın ötesine geçen bir tavidir.

Örneğin internette basit bir araştırma yaptığımızda karşınıza ilk çıkanlardan birisi FBI verileri. ABD’de yapılmış çalışma... Onlara göre 11 Eylül’den sonra ABD’de bu tür nefret suçlarında hızlı bir artış var. Son dönemde Türkiye’de işlenen cinayetleri, bu konuyla ilgili saldırganlıkları göz önüne alacak olursak bir linç kültüründen bahsediliyor. Bununla ilgili olarak bir tarihsel ayırım noktası tespit etmemiz mümkün mü? Sizde belirgin olan farklı bir ayırım söz konusu mu yoksa bu aslında köklerini süregelen bir şeyden mi alıyor?

Ben bu tür istatistik çalışmalarda dikkat edilmesi gereken bir boyut olduğu kanaatindeyim. Suçlarla ilgili istatistiklerde hastalıklarla ilgili olanlardaki gibi, biz bir suçu yeniden spesifik olarak tanımladığımız ve diğerlerinden ayırdığımız zaman ortaya çıkan yenilik ne derece istatistik olarak bir yeniliktir? Yoksa evvelden görmediğimiz bir şeyin görülmesine mi yol açmaktadır? Bunu hastalıklarda da görürüz. Evvelden kanser vakaları daha az mıydı, yoksa kanser teşhisi olmadan insanlar öldükleri için mi kanser daha az gözüküyordu bunu bilemeyiz. Geriye dönüp ancak oluşturmamız lazım. Acaba daha evvelden de nefret suçları vardı da o zaman biz bunları nefret suçu olarak tanımlamadığımız için, böyle görmediğimiz için, başka suç kategorileri içinde yer aldıkları için mi görüyorduk? Hep buna dikkat etmemiz lazım; çünkü öbür türlü bu yeni suçların ortaya çıkışına neden olan amillerin nevizahur amiller, birdenbire ortaya çıkmış etmenler olduğu

noktasına geliriz. Türkiye’de nefret suçları özellikle Hıristiyan cemaatinden kişilere yönelik, yaygın olarak nefret suçları son dönemde arttı. Birkaç vaka çerçevesinde arttı. Ama örneğin 1970’erde Sünni faşizan çetelerin veya grupların, Alevilere yönelik yürüttükleri pogromlar nefret suçu muydu? Eğer nefret suçuysa o zaman daha fazla işlenen bir suçtu bugünküne nazaran. Çünkü kitlesel işlenmiş bir suçtu, şimdi bireysel işlenen bir suç kategorisine indi. Dolayısıyla dediğim gibi, suçun tanımını yaptığımızda, o tanımlı yaptığımız tarihten öncesine götürebilirsek, suçun tanımını yaptığımız istatistik, ancak o zaman anlamlı olabilir. Ben Türkiye’de nefret suçlarının bu çerçevede yeni bir olgu olmadığı kanaatindeyim. Dediğim gibi Alevi pogromları yaşadık biz ve Çankırı’ da Malatya’da, Maraş’ta az buz insan ölmedi. Ve bunlar nefret suçlarıydı. Çünkü bunlar Sünni bir topluluğun alevi topluluğa yönelik yok etme, korkutma nefretini ifade etme onu burada görmek istemediğini ifade etmeye yönelik ağır suçlardı veyahut 1993’te Sivas’ta Madımak olayı bir nefret suçu değil miydi? Dolayısıyla bütün bunları yan yana getirdiğimizde Türkiye’deki nefret suçlarının son dönemde arttığını söylemek bence doğru değil; evvelden de vardı bugün de var. Nefretin nesnelere değişmiş olabilir. Aleviler yerine Türkiye’deki bir avuç Hıristiyan azınlık nefret nesnesi olmuş olabilir ama o nefret dinamiklerinde değişiklik olduğu kanaatinde değilim.

Aslında daha öncekinden ırkçı ve din temelli bir şeye değinerek, bir nefret suçunun öznesi, mağduru olabilecek bir kesime değindiniz. Buna ekleyebileceğimiz başka kesimler söz konusu olabilir mi? Baskıya açık gruplar olarak bakıldığında...

Tabi yani bir insandan siyasal mücadele sırasında nefret edebilirsiniz. Ama bunu ayırmak lazım. Nefret siyasal mücadelede öbür tarafı yok etmeye yönelik bir şey değilse ben faşistlerden nefret edebilirim. Ama faşist öldürmeye kalkmadığım sürece... Faşist öldürmeye kalktığım zaman da bu bir nefret suçu değil siyasal suçun boyutu olur. Buna karşılık insanları, dediğim gibi, siyasal özellikleri nedeniyle değil de genetik veyahut kendilerine, onlara ait olan özellikler örneğin gay ve lezbiyenlerden nefret etmek onları gördüğümüz andan itibaren kendinizi yok edilmeye mahkûm yaratıklarla karşı karşıyaymış gibi hissetmek, Çingeneler söz konusu olduğunda Çingeneler’i bir tür alt insan olarak görmek ve onlardan nefret etmek... Tabi nefret etmenin yanında bir de aşağılamak var biliyorsunuz, aşağılamakla nefret etmek aynı şeyler değil. Burada önemli olan bir ırk, din boyutu, dolayısıyla o kişilerin içinde oldukları, kendilerinden önce ve taşıyıcısı oldukları bir simgeye yönelik nefreti burada siyasal çatışmadan ayırmak gerekir. Bu ırk olabilir, din olabilir, cinsel yönelim olabilir. Eşcinsellerle ilgili olduğu gibi, veyahut Ruanda’da yaşadığımız bir olgu var. Orada da siyah ırktan iki farklı kabile, fiziki olarak farklı kabile, birinin boyu

uzun birinin kısa dolayısıyla ayırt etmek mümkün, bir kabile diğer kabilenin unsurlarını bütünüyle yok etmeye yönelik bir nefret suçu işleyebildiler.

Bu konuyla ilgili olarak daha sosyal ve politik çalışmalar, AGİT'in yaptığı ama her ülkede farklı tanımlamalar var, kapsamı genişleyen aşamalarda öngörülmüş. Sizce Türkiye'de ceza kanununa koyulacak olan bir düzenleme bu tür suçları önlemek konusunda yeterli olabilir mi yoksa buna ek olarak yapılacak şeylerle ilgi neler söyleyebilirsiniz?

Ceza kanunundaki formül -halkı ırk, din vs. nedenlerle birbirine kışkırtmak- aslında sadece madde olarak bakıldığında, yeterli bir maddedir. Cezası azdır çoktur bilemem ama tanımı itibariyle yeterli bir maddedir. Orada halkı bir diğerine karşı kışkırtmayı cezalandırıyor. Bildiğim kadarıyla bir kişiyi nefret nesnesi olarak işaret etmeyi de o kişinin veya grubun kişilik haklarına tecavüz olarak kabul ediyor. Burada önemli olan ceza maddesinden ziyade yargıçların, avukatların, hukuk insanlarının burada neyin nefret olduğunu, neyin doğal algılanmaması gerektiğini iyi tanımlayabilmeleridir. Örneğin bir İçişleri Bakanı "Ermeni piçleri" lafını kullanmıştı galiba Meral Akşener. "Ermeni dölü" tabirini hakaret olarak kullandığı zaman, bunu yargı bir nefret ifadesi, toplumda var olan, yaşayan bir gruba yönelik nefret ifadesi olarak algılama yeteneğine sahip mi, değil mi? Bunu sadece yasalarla sağlamamız mümkün değil. Burada hâkimlerin ve savcılarının, nefret söylemi ve eyleminde, nefretin tanımlanmasını ve nefret nesnesi olabilecek olan alanların tanımlanmasını, hakkaniyet ölçüleri içinde yapmasının sağlanması gerekiyor. Yoksa biz kanunlarla tek tek kimler nefret nesnesine maruz kalabilirler ve ceza alırlar diye sayamayız. Kanunlar böyle özelleştirilemezler. "Çingeneler'e, Emreniler'e, Hristiyanlar'a, gay ve lezbiyenlere vs. karşı söylenmiş bir söz nefret sözüdür ve cezalandırılmalıdır" diye kanun olmaz. Burada savcı ve hâkimlerin ciddi biçimde bunu algılamalarını sağlayabilecek genel kamu kabulüne ihtiyacımız var. Bugün Türkiye de genel bir kamu kabulü maalesef yerleşmiş değil. Türklük konusunda çok hassas olanlar aynı şeyi başka ırk veya dinden olanlara karşı göstermiyorlar ama zaten genellikle bir din veya dil konusunda çok hassas olanlar genellikle diğerleri karşısında benzer hassasiyeti göstermezler. Bu da zaten o kişilerin ırkçı olmasa bile bir tür ayrımcı, kendini üstün görme, dolayısıyla diğerlerini aşağı görme tavrı içinde olduğunu gösterir. Bir kanundan öteye bu bir zihniyet dünyası sorunudur. Kanunsal bir tanımdan ötedir.

Peki, bu tür düzenlemeler yapılırken, nefret suçlarıyla ilgili çıkartılan bu kısıtlama ve düzenlemelerin ifade özgürlüğünü kısıtladığına dair de bir tartışma var. Siz de bir parça değindiniz. Bazı durumlarda bu ne

dereceye kadar ifade özgürlüğüyle çatışır, hangi derecede ifade özgürlüğünün çiğnenmesi demek değildir? Ne diyeceksiniz?

Çok bıçak sırtı bir yerdeyiz. Ben “Almanlar’ı sevmiyorum” lafını edebilirim. “Almanlar’ı sevmiyorum” lafını etmiş olmam bir nefret ifadesi midir? Ayrımcılık ifadesi midir? Yasaklanması gereken bir söz müdür? Yoksa ayıpllanması gereken bir söz müdür? Eleştirilmesi gereken bir söz müdür? Burada çok önemli olan olgu zannediyorum bu lafın edilmesinden diğer kesim gerçek anlamda, somut verilere dayalı bir tehdit, bir fiili aşağılama, bir kendini tehdit altında hissetme duygusuna kaptırıyor mu kaptırmıyorum mu? Benim “Almanlar’ı sevmiyorum” lafını etmemin Almanlar’ı ırgalayacağını düşünmüyorum . Bu lafı ettiğim için Almanlar bana “İrkçısın, primitif Alman düşmanısın” gibi eleştirilerde bulunabilirler; bu artık bir nefret suçu boyutunda olmasa gerekir. Ama ben elime bir pankart alıp da “Çingenerler’i sevmiyorum bunlar Türkiye’den kovulsun”, Çingenerler, Çingene oldukları için, “Bu alçak yaratıklar Türkiye’den kovulsun”, Çingenerler şudur budur gibi sözlerle Çingenerler’e, Türkiye’de yaşayanlara yönelik bir girişimde bulunuyorsam, burada Türkiye’de yaşayan Çingenerler’in nefret nesnesi olarak somut, elle tutulur bir tehlike altında kendilerini hissetmeleri kriter olmak gerekir. Türkiye’den Güney Afrikalılar üzerine bir laf edeyim. Bunu ayıplarlar, “Ne biçim adamsın, demokrat değilsin” derler ama bu suç oluşturmaz ama ben Güney Afrika’da Güney Afrikalı zenci ya da beyazlarla ilgili bunların dünyadan yok edilmesi ortadan kaldırılması, ülkeden kovulması, bunların aşağılık insanlar olduğu gibi lafları ediyorsam burada ciddi biçimde bir somut tehlike oluşturduğu görülür. Yani bir fikir ifadesiyle bunun diğeri üzerinde etki yaratıp yaratmadığını ölçmemiz lazım. Yani o nesne haline gelmiş hedefteki kişi, grup kimse, onun üzerinde gerçek bir etkisi var mı yok mu? Bugün Türkiye’de Ermenilerle ilgili söylenen bir nefret lafının Ermeni cemaatinin üstünde çok ciddi bir korku etkisi yaratacağını biliyoruz; burada hassas olmamızı gerektiren durum budur. Ama kalkıp da bir kişinin, Türklerle ilgili bir eleştirel laf etmesinin herhalde Türkler’i varlıklarıyla ilgili doğrudan bir korkuya maruz bırakacağını düşünemeyiz. Dolayısıyla biraz da o sözün ağırlığı ve etkisi üzerinden bir değerlendirme yapmamız lazım. Bu değerlendirme yapılmazsa, ayıp bir şey yapmış olmakla suç işlemek arasındaki o hassas çizgiyi aşmış oluruz. Ayıp bir şey yapmak suç işlemek değildir. O ayıbı üstlenip, bir fikir beyanı serbestliği içinde yer alması gerekir.

“...bu “hate crime”ların yükselişinde, insanların bölüştükleri siyasal, iktisadi, toplumsal kaynakların, şu anda neo-liberal düzlemde yeterince zengin olmamasının etkili olduğunu düşünüyorum. Yani temel sorun siyasal, toplumsal ve iktisadi kaynakların eşit paylaşılmamasıdır.”

Ayhan Kaya*

Sizce eğer bir nefret suçu tanımı yapmak gerekirse, acaba bu tanımlama genel hatlarıyla neleri içerebilir?

Tabi bu “hate crime” kavramı biraz yeni bir kavram. Uluslararası literatürde de son dönemde karşılaşmaya başladığımız bir kavram. Bunun daha çok yurtdışındaki örnekleri ve değerlendirmeleri üzerinden gittiğimiz zaman aslında daha önceden kullanılan ırkçılık kavramının daha genişletilerek kullanıldığı bir alana tekabül ediyor diye düşünüyorum ben. Dolayısıyla sadece renk değil, aynı zamanda son dönemde kültürel bir anlam ifade eden ırkçılık bağlamında da düşünmek mümkün. Dolayısıyla “hate crime” denildiğinde bireyin kendi etnisitesi, toplumsal cinsiyeti, rengi, dili, dünya algısı dışında kalan bütün bu ilgili kimliklere yani etnik, kültürel, dinsel, cinsel kimliklere ilişkin ürettiği bir nefret tanımlaması olarak düşünülebilir. Benim gördüğüm kadarıyla “hate crime” dediğimiz aslında literatürde kültürel bir nitelik kazanan ırkçılıkla eş düşüyor. Eskiden ırkçılık sadece renge yönelik bir kavramsallaştırma ifade ediyordu, ama bugün itibarıyla ben kişisel olarak “hate crime” denildiğinde kültürel anlamda ya da etnik,

* Doç. Dr. Ayhan Kaya, 2001 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda 2003 yılından bu yana aynı üniversitede Göç Araştırma ve Uygulama Merkezi müdürlüğü görevini yürütmektedir. Ayrıca diasporalar, kimlik, uluslararası göç, etnisite, milliyetçilik, çokkültürcülük, yurttaşlık ve ulusaşırı alan konularında ulusal ve uluslararası düzeyden yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

dinsel, dilsel, cinsiyet anlamında farklılıklara tahammül edememek ve onlara karşı bir nefret beslemek diye tanımlanmasının gerektiğini düşünüyorum.

Peki, bu suçla önyargı arasında nasıl bir ilişki var? Birbirini besleyen şeyler mi yoksa net ayrımlar koyabilir miyiz?

Benim az önce ifade ettiğim tanım içerisinde, önyargılar olmazsa olmaz bir bileşen aslında. Türkiye’de sahip olduğumuz ve başvurduğumuz kültür kavramı, bizim antropolojide “bütünselci kültür nosyonu” dediğimiz bir kültür nosyonu olduğundan ve bu bütünselci kültür nosyonu, benden farklı olan konusunda bir takım ciddi sıkıntılar taşıdığından, benden farklı olana karşı ihtiyatlı davranma, benden farklı olanın özelliklerini almamaya, ona karşı sürekli bir ontolojik mücadele içinde bulunmaya dayalı bir nosyon olduğundan, önyargılar da bu nosyonla bağlantılı. Yani karşımdaki insan kültürel, etnik, cinsel açıdan bana benzemiyorsa, ben ona karşı bir önyargı, bir peşin hüküm içerisinde olmalıyım gibi bir ön kabulle bizim dünyaya bakmamızı isteyen bir nosyondur bütünselci kültür nosyonu. Zaten ırkçılık da buradan çıkıyor. Bu 19. yüzyılın nosyonudur. Milliyetçilikler, yabancı düşmanlıkları, “hate crime” da buradan çıkıyor. Benden farklı olana karşı ben önyargıyla yaklaşım gibisinden bir algı ürettiği için... Dolayısıyla ben, gerek ırkçılık olsun, gerek yabancı düşmanlığı, gerek “hate crime” olsun, hepsinin altında bu bütünselci kültür nosyonunun yattığını düşünüyorum. Onun eleştirisi olan kültür nosyonu nedir diye soracak olursanız, özellikle küreselleşme, post-modernite, dünyanın iç içe geçmişliğinin, coğrafi, politik ve kültürel sınırların iç içe geçmiş olduğunu ifade eden “senkretik kültür nosyonu”dur (syncretic culture). Senkretik kültür nosyonu, kültürün, farklı ırktan, dilden, dinden insanların bir arada olmasını mümkün kıldığını, normal olanın bu farklıların bir arada olması olduğunu belirtmektedir. Türkiye’deki bu nefret suçlarının (hate crime), kendinden farklı olana nefret beslemenin senkretik kültür nosyonundan uzak olmamızla alakalı olduğunu düşünüyorum.

Konuyla ilgili olarak ülkeler bazında araştırma yaparken, elde ettiğimiz verilerden bir tanesi FBI verileri oldu. O verilere göre nefret suçlarında, ABD’de özellikle dönemsel olarak 11 Eylül’den sonra belli bir artış gözlemlenmiş. Benzer nitelikteki yabancı düşmanlığı, homofobik saldırılar, ırkçı düşmanlık gibi diğer saldırıların AB bölgesinde de var olduğunu görüyoruz. Son dönemlerde bu konuyla ilgili olarak birtakım önlemler var, Türkiye genelinde düşünecek olursak Türkiye için böyle bir tarihsel miras söz konusu olabilir mi?

Bu sorun Türkiye’de hep vardı, bazı zamanlarda üstü örtük bir şekilde yaşanırdı, ama son dönemde belki gerek ülkenin gerek dünyanın içinde

bulundu konjonktür nedeniyle daha öne çıkmaya başladı. Özellikle 1990'larda dünyanın içine girdiği kültürelist söylem (culturalist discourse) toplumları algılama biçimimizi değiştirdi. Kültürelist söylemden kastım, hatırlıyorum 1990'ların başında Bosna-Hersek'te yaşanan birtakım alt üst oluşların ardından Müslümanlar ve Hıristiyanlar veya farklı uygarlıkta insanların bir arada yaşayamayacağı tartışmalarıdır. Bu tartışmaların ardından, bu uygarlıklar çatışması tezi yeni bir paradigmaya dönüştü. O paradigma da Huntington'un uygarlıklar çatışması teziydi. Biz de bugüne dek o egemen paradigmayla birlikte yaşadık. Bu genel paradigmayla, bu model düşünceyle birlikte dünyayı algılamaya başladık. Bu da farklı olana (ırksal, dinsel, dilsel) şüpheyle bakmayı beraberinde getirdi. Türkiye de bu egemen paradigmanın içinde kendine bir yer buldu. Küreselleşmeyle birlikte toplumlar kendilerini savunma refleksleri geliştirmeye başladılar, bireysel açıdan baktığımız zaman dünyada her şeyin hızla değiştiği bir düzlemle bireylerin kendilerini bildik uzamlar, mekanlar, aidiyetlerde, bildik evlerin içinde, bildik vatanların içinde, bildik algı dünyalarının içinde korumaya aldıklarını gördük. Bu koruma mekanizmaları, milliyetçiliğe, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına ve dindarlaşmaya dönüştü. Bu açıdan da bakıldığında zaman aslında Türkiye'de AKP'nin temsil ettiği bu daha dinsel ağırlıklı olan dünya algısının da kendisine böylesine bir düzlemde rahatlıkla yer edindiğini görebiliriz. Bu bağlamda da AKP'nin temsil ettiği dünya görüşü, belki bu "uygarlıklar çatışması tezi"ne karşı, "uygarlıklar ittifakı tezi"ni işlemeye başladı, ama her ikisinde de maalesef, uygarlıklar çatışması ve ittifakı tezleri, aslında aynı kültür nosyonundan beslendiği için maalesef dünyayı daha doğru bir düzleme taşıyamadı. Her iki tez de birbirinden farklı değildir, her ikisi de aynı sorunu beraberinde getirmektedir. Çünkü uygarlıklar çatışması tezi, uygarlıkların bir arada huzur içinde yaşayamayacağı var sayımından hareket eder. Dolayısıyla uygarlıkları birbirinden ayrı, etkileşimde olmayan kompartımanlar olarak değerlendirir. Bu açıdan problemlidir. Antropolojide biz biliriz ki uygarlıklar arasında sınırlar koyamazsınız. Onlar sürekli alışveriş halindedir ve birbirlerinden bir şeyler öğrenir. Birbirlerine aktarırlar ve o etkileşim sürecinde kendilerine ait bir şey ortaya çıkarır. Bir dünya algısı ortaya çıkarır. Yeri gelir Batılı, yeri gelir Doğuludur, yeri gelir her ikisinin arasında bir yeredir, yani sınırlar yoktur orada.

Bu konuyla paralel olarak göç konusunda çalışıyorsunuz. Göçün bu gelişen süreçle ilgili olarak bir etkisi var mı?

Şöyle; görünürde var. Dünyada müthiş bir nüfus hareketliliği söz konusu. Gündelik hayatımızda bizden farklı olan, Batı Avrupa'da yaşayan bir birey olduğunuzu düşünün ve gündelik hayatta sizden farklı olan birileriyle daha sık karşılaşılıyor olma haliniz, küreselleşme süreçlerinde yaşanan o hızlı değişimin, dönüşümün akabinde, kendi sahip olduğunuz değerleri, kimliği

korumanız yönünde size birtakım uyarılarda bulunuyor. Dolayısıyla sizden farklı olanlarla sık karşılaşılıyor olma haliniz durumunda siz kendinizi korumaya çalışıyorsunuz ve sizden farklı olana karşı bir nefret ve şüphe geliştirmeye başlıyorsunuz. Şöyle bir bilginin de altı çizildi, sürekli bir illegal göç, sürekli göç korkusu... Evet, doğru hakikaten, 1989'dan sonra, özellikle Batı Avrupa'da çok güçlü bir göç dalgası, demografik bir değişiklik yaşandı. Bu demografik değişikliğin nedeni Afrika'dan gelen ya da doğudan gelen, Hindistan, Çin'den gelen, Türkiye'den, Ortadoğu'dan gelen insanlar değildi. Bu kitlesel demografik dönüşümün aktörleri, Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte kendi içinde buldukları ülkeleri terk eden etnik Almanlar, Ruslar, Macarlar, Hırvatlar, Sırp'lar'dı.

İki Almanya'nın birleşmesini hatırlayalım, milyonlarca insan yer değiştirdi. Bu soğuk savaşın bitmesinden sonra ortaya çıkan demografik dönüşümün ekonomik, siyasal ve kültürel maliyetlerini çözmeye çalışırken ulus devletler, göç konusunda çok ciddi birtakım olumsuz refleksler geliştirdiler. Siyasal iktidarlar da özellikle kendi iktidarlarını devam ettirebilmek ve kendi oy havuzlarını genişletebilmek için, kendi içlerinde bir düşman sendromu yaratmayı daha doğru bir taktik olarak belirlediler ve içimizdeki düşman dediğimiz (enemy within) düşmanı yarattılar. O düşman da Müslümanlar oldu. O düşman da illegal göçmenler oldu. Kültürel, dinsel açıdan farklı yeni gelen göçmenler oldu, ister illegal olsun ister olmasın fark etmez. Dolayısıyla bu AB ülkelerinde böyle yaşandı.

Türkiye'de de bundan çok farklı bir süreç yaşanmadı aslında. Türkiye'de de son 25 yıldır şiddet nedeniyle yaşanmakta olan bu zorunlu göç mağduru 1,5 milyon üzerinde insan var. Türkiye'de de zaman zaman başbakan, içişleri bakanları "İstanbul'a göçü engelleyelim. İstanbul'a göçenlere pasaport koyalım, girişleri kapatalım" gibisinden, göçü güvenlik bağlamında ele alan birtakım söylemler geliştirdiler. Bu söylemler İstanbul'da yaşayan, büyük kentlerde yaşayan, sıradan insanların anlam dünyalarına farklı bir bilgi olarak girmektedir. Bu bilgi de şudur; "Göçmenler tehlikelidir!" Göçmenler yaşamakta olduğumuz sorunların temel nedeni olarak görülmeye başlanıyor. Bu göçmenler Kürtler'dir. Türkiye'de göçmen Kürt, AB'de Müslüman'dır. Dolayısıyla da göç bugün artık bir "ulusal güvenlik" meselesi olarak algılanmaktadır. Halbuki AB ülkelerine baktığımız zaman göçün gerçek bir problem olmadığını görürüz. AB ülkelerindeki nüfus hareketlerine bakacak olursanız "net göçün" neredeyse sıfır olduğunu görürsünüz. Net göç nedir? Net göç, bir ülkeye gelenlerle o ülkeden göçenlerin oranıdır. Mesela bugün, Almanya'yı terk edenlerle Almanya'ya göç edenlerin rakamı birbirine eşittir, yani net göç neredeyse sıfır noktasına ulaşmıştır. Dolayısıyla, göçmen sorunu da yoktur. AB ülkelerinin göçmene ihtiyacı vardır. Olmayan bir sorun, olmuş gibi lanse edilmektedir. Muhafazakâr iktidarlar Avrupa'da bir

göçmen sorunu varmış gibi göstermektedirler. Sıradan insanlar da göçmenleri bir günah keçisi olarak görmektedir. Göç gerçek bir problem değildir. Göçe gösterilen tepkiler semptomatiktir (symptomatic). Asıl sorunlar başka yerlerde. Asıl sorunlar paylaşım, istihdamdır. Dolayısıyla bu “hate crime”ların yükselişinde, insanların bölüştükleri siyasal, iktisadi, toplumsal kaynakların, şu anda neo-liberal düzlemde yeterince zengin olmamasının etkili olduğunu düşünüyorum. Yani temel sorun siyasal, toplumsal ve iktisadi kaynakların eşit paylaşılmasıdır.

Dolayısıyla muhafazakar iktidarlar bir tercih yapıyorlar. Oy kaygıları sebebiyle çoğunluğun değerleri, kimlikleri üzerine yatırım yapmak suretiyle ve onun dışında kalan azınlıkların değerlerini ve kimliklerini, dünya algılarını, perspektiflerini, ötekileştirerek o tür gruplara karşı yönlendirilebilecek nefret suçlarını arttırmanın bir anlamda aslında zeminini hazırlıyorlar. Böylece o ülkeyi ve toplumu yönetmek onlar açısından daha kolay hale geliyor. Bu da Michel Foucault’un ifade ettiği yönetimsellik (**governmentality**) kavramıyla eş düşen bir şeydir. Eğer bu ülkede nefret suçları artıyorsa, birileri bu yönde bir tercih kullanıyor olduğu içindir bu. Bu da onlar açısından bakıldığı zaman, maliyeti en düşük yönetimsellik anlayışı olduğu içindir.

“Türkiye gibi laikleşme tecrübesi ve Cumhuriyet modernleşmesini yaşamış toplumlarda da hem İslamcılık olabiliyor hem de seküler milliyetçilik olabiliyor. İkisinden de kaynaklanan nefret politikaları olduğunu düşünüyorum, sadece birinden kaynaklanan değil. Bir de üstelik bu coğrafyada, ataerkillik hakikaten çok derin ve ister seküler olsun ister seküler milliyetçi olsun ister İslamcı milliyetçi olsun, ister sadece İslamcı olsun bütün akımlarda “kadın” a karşı, “kadın” ı da tabi tırnak içinde kullanıyorum; çünkü kadın da sonuç olarak kimlik özelliğinin bir parçasıdır, kimliğin bütünü değildir.”

Fatmagül Bertkay²⁵

Size başlangıç olarak nefret suçlarını tanımlamamız gerekirse bu kategoriye neler girebilir ya da bunun sınıflandırmasını nasıl yapabiliriz?

Ben hukukçu değilim, o açıdan bakmıyorum ama bunlar genel olarak özcülüğün alanına girebilecek nitelikler. Yani sonuç olarak bizim kimliğimizle, kimliğimizin özü saydığımız niteliklerle ilişkili oluyor. O yüzden de zaten insanları acıtmasının bu kadar keskin olması da biraz o nedenden. Ben, bizlerin tek bir kimlikle doğmadığı yani insanların çoklu kimlikle doğduğunu düşünüyorum ve bunlar ister “verili” yani doğuştan

²⁵ İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Fatmagül Bertkay, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde siyasal düşünceler tarihi; İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi’nde feminist teoriler dersleri vermektedir. Kadın hareketinde etkin olarak yer alan Fatmagül Bertkay, Türkiye’yi çeşitli uluslararası platformlarda temsil etmiştir.

getirdiğimiz nitelikler olsun ister sonradan edindiğimiz nitelikler olsun, bunlar aynı zamanda akışkandır, değişkendir benim anlayışıma göre... Ama genel anlayış bu değil. Bunlar insanların birbirlerini ötekileştirmesi, damgalaması için kullanılan birer kalıp oluyor ve sanki değiştirilmez nitelikler ve o kişinin özüne ilişkin niteliklermiş gibi değerlendiriliyor. Çoğu zaman kişilerin kendisi de böyle değerlendiriyor o yüzden bunlara saldırı da bu saldırıdan etkilenmek de çok şiddetli olabiliyor.

Nefretle başlayan ve ötekine karşı yapılan bu eylemleri sadece önyargı ya da ayrımcılık gibi kavramlarla açıklamak mümkün olabilir mi, yoksa işin daha başka, siyasi, politik boyutlar da söz konusu olabilir mi?

Tabi ayrımcılığın da zaten daha politik, kültürel, sosyolojik, yani dış çerçevesi var ama bence bu nefret suçlarının tamamen kişinin kişiliğine ve haysiyetine dokunan, saldıran bir niteliği var. O bakımdan, tabi yine de kişilik dediğimiz şey bir anda, bir boşlukta oluşmuyor, tabi ki birçok boyutu var, sosyokültürel boyutu var, politik boyutu var vesaire... Daha önce de söylediğim gibi bu kimlik özellikleri benim anlayışıma göre tamamen değişkendir ve büyük ölçüde toplumsal, kültürel olarak vurgulanmış şeylerdir. Ama bu böyle görülmediği için, kişilerin özülle ilgili görüldüğü için, nefret suçlarına konu oluyorlar. Hâlbuki nefret suçu böyle tanımlanırsa, bence onun herhangi bir temeli yok zaten. Normal olarak insanların birbirlerine karşı böyle suçlar işlememeleri gerekir, yani bunu sadece bir norm olarak söyleyiyorum, bir temelinin olmadığını söylemek istiyorum.

ABD’de FBI verilerine göre 11 Eylül saldırısından sonra nefret suçlarında hızlı bir yükseliş olduğunu tespit edilmiş. Dönemsel anlamda Avrupa’da böyle eylemlerde bir artış olduğu gözlemlendi ve Türkiye’de bu tür eylemlerin artışı ya da en azından görünür olması söz konusu. Sizce Türkiye’nin yapısını düşünecek olursak bunun belli bir dönemsel miladı var mı yoksa kökleri daha derinlerde olan birtakım nedenler söz konusu olabilir mi?

Bence Amerika için de 11 Eylül olayları bir milat değil. Orada da çok eskiye dayanan bir tarihi var tabi ki. Ama 11 Eylül ile birlikte bunlar bir yükselişe geçti ve tam da az önce söylemek istediğim şeyi örnekliyor. Yani insanları tek tek kişiler olarak, toplumsal, tarihsel, kültürel ve psikolojik olarak oluşmuş varlıklar olarak ele almadan onların belli bir özelliğini, o çoklu kimliklerin belki de sadece bir iki tanesini ön plana çıkarıp, o özelliği tamamen o insana giydiren, o kişiyi sadece o özellikten ibaret saymak gibi bir durum. Mesela 11 Eylül’den sonra kişilerin Müslüman olmasını, Ortadoğulu olmasını, gerçekte kim olduklarına bakmadan, üzerlerine bir kalıp giydirmek ve o insanı öyle değerlendirmek ve üstelik de bu noktadan

çıkıp kişilerin onuruna, haysiyetine, kimliğine karşı nefret suçları işlemek oluyor. Şimdi bu her zaman var olan bir şey. Ama dönemsel olarak belli ülkelerde belli toplumlarda azalıyor ya da artıyor. Tabii Türkiye'ye gelince, milat ne zaman diye bakarsak bunu çok çok gerilere de götürebilirsiniz, Babı Ali isyanından tutun da Aleviler'in kesilmesine kadar, Osmanlı'da pek çok olaya gidebilir. Ama yakın tarihimizde bu genel politik kamplaşmayla, dünyanın genel durumuyla da bağlantılı, Türkiye'nin özel durumuyla da bağlantılı olarak milliyetçi akımın yükselmesi var. Buna karşı bir de tabii küreselleşmenin boyutları çok genişliyor, aynı zamanda 19. yüzyıldan bu yana modernizme karşı tepki bizimki gibi ülkelerde önemli komplekslere yol açıyor. Hem kendini hem karşıdakini klişeleştirmeye, kalıplaştırmaya yol açıyor, aslında bunlar hep bildiğimiz şeyler. Ama son 10 yılda hem küreselleşmenin boyutları ile ilgili hem de bu arada dünyanın gidişatına ayak uyduramayan ülkelerde, özellikle Ortadoğu ülkelerinde, Müslüman toplumlarda mesela kendilerini kimliklerinin sadece bir yanıyla tanımlamak gibi bir noktaya geldi. Bu bazen İslam oluyor, Türkiye gibi laikleşme tecrübesi ve Cumhuriyet modernleşmesini yaşamış toplumlarda da hem İslamcılık olabiliyor hem de seküler milliyetçilik olabiliyor. İkisinden de kaynaklanan nefret politikaları olduğunu düşünüyorum, sadece birinden kaynaklanan değil. Bir de üstelik bu coğrafyada, ataerkillik hakikaten çok derin ve ister seküler olsun ister seküler milliyetçi olsun ister İslamcı milliyetçi olsun, ister sadece İslamcı olsun bütün akımlarda “kadın” a karşı, “kadın” ı da tabii turnak içinde kullanıyorum; çünkü kadın da sonuç olarak kimlik özelliğinin bir parçasıdır, kimliğin bütünü değildir. Ama onu bütünsel- atıfsal bir özellik olarak ele alıyorlar ve ona karşı müthiş bir nefret ve iğrenme, bastırmak isteme vs. gibi, yani nefret suçlarının kapsamında olan, yönelimler ortaya çıkıyor. Benim Türkiye’de gördüğüm; maalesef bunların hepsi çok fazla iç içe giriyor ve sadece birini ele alıp yumağı öyle çözmeye çalışmak doğru değil, bence tablonun bütününe görmek gerekiyor.

Cinsiyete dayalı suçları düşünecek olursak, töre ve namus cinayetlerini nefret suçları kapsamında değerlendirebilir miyiz yoksa daha farklı unsurları da var mı?

Daha farklı unsurları da var. Yani sadece nefret suçları şeklinde değerlendirebileceğimizi de düşünmüyorum. Bunlar çok daha kapsamlı ve çok yönlü çözülemeye muhtaç olan durumlar. Sadece “ Bunlar kadındır bu yüzden oluyor namus, töre cinayetleri...” değil, bu sadece bir parçası bütün olayın. Ama mesela cinsiyetle ilgili suçlarda, örneğin geçenlerde bir eylem oldu sonra kadınlar “hayâsız eylem yapıyoruz” dediler; “hayâsızca davranmak” meselesi, bence orada cinsiyete bağlı olarak tam bir nefret suçu vardı. Ama namus cinayetini aynı şey sayamayız. Fakat bu ne oluyor, İstanbul’da bir kadın, bir köprü üzerinde, biraz da canının istediği gibi var

olmak istiyor, “serbest” davranıyor ve buna karşı aynı zamanda kadınlardan da gelen bir tepkiyle, yani onun “kadın” olması ve “kadınca bir serbestlik” göstermiş olması o noktada ona bir nefret saldırısı yapılmasına yol açıyor. Bunun tabii ki bütün toplumun ataerkil karakteriyle, toplumun özellikle de cinsiyet üzerindeki tutuculuğuyla ilgisi var ve bu olay bana tam da nefret suçu olarak gözüküyor.

Pek çok ülkede bu durumlara ilişkin önlemler alınmış ve yasalar hazırlanmış. Sizce yapılacak olan herhangi bir yasal düzenlemeyle bu tür eylemleri önlemek mümkün olabilir mi yoksa buna ek olarak neler yapılabilir ya da nelerin üzerine gidilmesi gerekebilir?

Bir kere yasalar çok önemli. Ben kesinlikle yasaları önemsemeyen grupla aynı kefedeyim. Dolayısıyla yasalar için yapılan bir mücadele hakikaten kayda değer bir mücadeledir. Çünkü yasalar manivela görevi görür. Kültürel ve toplumsal değişim açısından bir maniveldir. Ama elbette kültürel değişimi, sosyolojik değişimi sağlayabilecek şeyler değildir bu; ancak uzun bir süre içinde onların etkileri ortaya çıkar ve daima yasa ile pratik arasında bir boşluk vardır. O boşluğu kapamak da işte sizin gibi insan hakları aktivistlerine, kadın hakları aktivistlerine düşüyor. Ama o yasa orada olmasa düşünsenize durumumuz ne kadar zor olur ya da olmayan ülkelerde ne kadar zordur. Hiç olmazsa bir yasal dayanağın olması bir tutamaç noktasıdır. Ama sadece bir başlangıçtır. Fakat onun da olmadığı durumları hatırlayıp, bunu küçümsemek gerekir. Çünkü bunu ben aktivistler arasında çok görüyorum mesela, “Yasa nedir önemli olan eylemdir” diyorlar. Elbette önemli olan eylemdir, önemli olan pratiğe yansımalarıdır, insanların hayatında değişiklik yaratmasıdır. Ama o değişikliğin yaratılabilmesi için sizin yine yasal dayanağa ihtiyacınız vardır. Yani şimdi insan hakları beyannameyi olmasa, bu iyi bir şey mi olacak. Olması gerekir ve sizin ona referans verebilmeniz gerekir, onun gerçekleşebilmesi için mücadele etmeniz gerekir. Ama yine de sonuç olarak yasalar zayıf tutamaç noktalarıdır bir yandan da. Ama bunun dışında da çok fazla zeminimiz, dayanağımız yok. Hiçbir yasayı küçümseyecek durumda değiliz diye düşünmekteyim. Yasaların değişmesi için verilen mücadele çok önemlidir. Bu aynı zamanda toplumda bir değişiklik yaratabilmenin bir aracıdır. Manivela derken böyle bir şeyi kastediyordum. Ama bunu hayata geçirebilmek yine “insan” öznesine bağlı olan, öznelliğimize ve öznel davranışımıza bağlı olan bir şeydir.

Özellikle son 3-4 senelik süre içerisinde artan milliyetçiliğin ve ulusalcı reflekslerin güçlendiği bir durum oldu. Milliyetçiliğin ve ulusalcı eylemlerin bazılarında kadınlar ön saflarda yer aldılar. Buna ilişkin ne tür yorum getirebiliriz?

Bir yanda baskı gören bir kesim bir yanda başkalarına baskı yapmaya hazırlanıyor. Bir kere yine tablonun bütünü görmek gerekir. Ben hiçbir şekilde kendisi ötekileştirilmiş olanın başkasını ötekileştirmeyeceğini veya kurban edilmiş birinin başkasını kurban etmeyeceğini düşünmüyorum. Yani bu ötekileştirme zincirinin maalesef sonu yok. Ama burada aynı zamanda politik bir analiz de yapmak gerekir diye düşünüyorum. Bu kadınların önemli bir kısmı Cumhuriyet modernleşmesinin geleneğini taşıyorlar. O gelenek de sonuç olarak hem kadınlara bir alan açtı, onların özneleşmesine yardım etti esas olarak da kamusal alana çıkmalarını ve bireyselleşmelerini mümkün kıldı. Ama aynı zamanda onları sınırlandırdı. Bir çok milliyetçi projelerin yaptığı gibi. Bütün ulus inşası projelerinde kadınlara biçilen rol daima böyle bir şeydir. Onlar aynı zamanda hem ulusun anneleri olarak yüceltilirler ve ulusun annesi olmak demek esas olarak askerlerin annesi olmak demektir, bu dolayısıyla belli bir statü kazanırlar ve bu da yabana atılacak bir şey değildir; ama aynı zamanda da o proje tarafından biçimlendirilirler, belirlenirler ve sınırlandırılırlar. Bu tabi Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde daha keskin bir şekilde hissedilen bir şeydi ve o zaman belki önemi de çok fazlaydı. Ama şimdi Cumhuriyet'in kuruluşunun üzerinden seneler geçmiş, bu noktada aslında kadınların önemli bir kısmı, o Cumhuriyet kadınlarının çocukları ve torunları, o projenin sınırlılıklarını eleştirmeye başladılar. Feministlerin önemli bir kısmı bunu yaptı. Ama bir yandan da son yıllardaki İslami canlanış, tüm dünyada dini canlanışın da bir parçası sadece Türkiye'de değil; ama Türkiye'de de gerçekten politik İslam'ın yükselişi diye de bir durum var. Ve onun projesinin açıkça ataerkil olması da bunları büyük ölçüde korkuttu aynı zamanda. Kendi gelecekleri açısından endişeye düşürdü. Burada da bir gerçeklik var. Ama bu noktada milliyetçiliği ve sekülerizmi bir düğüm haline getirmenin, gerçekten bir dogmaya dönüştürmenin tehlikeleriyle dinsel ataerkilliğe karşı mücadeleyi tam birbirinden ayıramamak söz konusudur. Yani burada maalesef bir çok şey birbirine karışıyor. Bu cumhuriyet mitinglerinde onlara katılan kadınların büyük çoğunluğunun ben aslında kendi varoluşlarından, gelecekteki varoluşlarından kaygılanan kadınlar olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda birçok erkek için de aynı şeyler geçerli. Ama öte yandan sekülerizmin de dogmatik bir ideoloji olduğunu, sekülerliğin de pozitivist bir dine dönüştüğünü görmüyorlar. Tabi bu durumun Türkiye toplumunun düşünmeme alışkanlığıyla veya kalıplarla düşünmenin bence çok büyük ilgisi var. Yani ben biraz felsefeci olarak baktığım zaman, tamamen şunu görüyorum: “ya bu taraftansın ya o taraftansın”. Karmaşık bir argümanı anlamak ve onu savunma yeteneği maalesef sifıra yakın neredeyse. Ya hep çok somut argümanlar olacak, dogmatik argümanlar olacak, kalıplaşmış düşünceler olacak o zaman bizim insanlarımız anlıyor ve o zaman da ya o taraftan ya bu taraftan oluyor. Durumun farklı ve soyut perspektiflerini gösteren argümanlar hiç uygun argümanlar değil onlar için maalesef.

Bu konuyla ilgili olarak ve en fazla tartışılan konulardan bir tanesi de bununla ilgili olarak alınacak önlemlerin ifade özgürlüğüyle bir karşıtlık teşkil edeceği yönünde. Bu yönde yapılan tartışmalarda bir gerginlik var. Hem bir akademisyen hem de bir aktivist olarak, akademik özgürlükler ve ifade özgürlüğü açısından baktığımızda, bu tür önlemleri bir kısıtlama olarak görüyor musunuz yoksa çok daha geniş bir boyutta değerlendirilebilir mi?

Önlemler konusunda çok dikkatli olmak gerekiyor hakikaten. Çünkü düşünce ve ifade hürriyeti hakikaten demokratik bir toplumun temelidir. Ve şimdi bunu çok kolay bir şekilde, tamamen konjonktüre bağlı olarak bütün toplumlarda, Türkiye’de de değil sadece, kısıtlamak ve bunu 11 Eylül’e, teröre bağlamak gibi kolaycı bir eğilim var. Ben bunu batı toplumlarındaki içkin totalitarizmin bir göstergesi olduğunu düşünüyorum ve çok tehlikeli olduğu kanaatindeyim. Ama mesela İngiltere’de, geçen gün sempozyumdaki adam batı toplumları için toplumun ahlaklı olmasının ulus-devleti sınırlandıracağını söylüyordu, şimdi 56 güne çıkardılar İngiltere’de biliyorsunuz gözaltı süresini ve toplumun büyük çoğunluğu bunu destekliyor. Amerika’da yapılan araştırmalara baktığımızda terörden kaynaklanan korkulara dayalı her türlü sansürün bütün toplumda kabul gördüğünü görüyorsunuz. Almanya’da, bütün batı Avrupa ülkelerinde mültecilere karşı alınan tedbirler vs. inanılır gibi değil. Aslında ben yıllardır “totalitarizm” dersi veriyorum ve “demokratik totalitarizm” diye de bir şey var ve tam da bunun örneği bütün bunlar. İnsan gerçekten korkmaya başlıyor gerçekten batı demokrasisi denen şey ne, dünya nereye gidiyor diye. Yani Türkiye bir yana dünyada böyle bir sorun var. Geçen gün, tam da nefret suçlarıyla ilgili bir kitap olan, “When Nazis came to *Schockey*” kitabını okuyordum. Nazi şiddetinden kaçan Yahudiler’in oturduğu Chicago’ nun *Schockey* mahallesini anlatıyor kitap. Amerika’da 1970’li yıllarda, neo-naziler bu mahalleye gelip burada bir gösteri yapmak, resmen bir çıkarma yapmak istiyorlar. Ve bu durum o yıllarda Amerika’da yasalar ve mahkeme önünde büyük gürültü kopardı. Düşünsenize nazi kamplarından güç bela kaçmış insanların mahallesine bir grup kamp nöbet subayı kılıklı adamlar geliyor (neo-naziler) ve işte mesele burada, bunları yasaklayacak mısınız yoksa yasaklamayacak mısınız diyorlar. Orada bile, yasaklamanın, sonuç olarak hükümetin eline ifade özgürlüğünü canı istediği zaman yasaklaması için bir bahane verdiği ve bundan dolayı da kabul edilemez olduğu savunuluyor. Şimdi bu çok uç bir örnek ama bunu herhangi bir sebeple yaptığınız zaman, yönetimin eline böyle bir araç verdiğiniz zaman, bunun sonu demokrasinin temeli olan ifade özgürlüğünün yok edilmesine varır. Nitekim varıyor da birçok yerde. Ama şimdi bir yandan Türkiye’nin koşulları bir yandan dünya koşulları falan diye bahaneler üretmeye

başladığımız zaman ifade özgürlüğü güme gidiyor. Dolayısıyla bu beni çok korkutan bir gelişme ve önü alınmazsa sonu yok diye ödüm patlıyor. O zaman başlar olaylar: falanca terörden dolayı, filanca üniter devleti bozmaktan dolayı, hatta eşcinselliği bile aile düzeninin bozulmasıyla ve aile kurumunun yok edilmesiyle bağdaştırıp yasaklayabilirsiniz vesaire... O zaman hakikaten meşruiyetlerde çare tükenmiyor bir yandan.

Hukuki düzenlemeler için bir parçası. Bunun yanında genel anlamda birbirleriyle çelişen durumları da gözeterек soruna çözüm üretmemiz gerekecek olursa, yasal önlemlerin ve aktivistlerin haricinde, nereden başlayabiliriz?

Anlamak çok önemli. Yani gerçekten düşünceyi anlamak, bir insanın durumunu anlamak... Bunların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Anlamanın ve düşünmenin önündeki en büyük engellerden bir tanesinin de kalıplaşmış ve önyargılı olma ve “düşünmeme” sorununun varlığı olduğunu görüyorum. Bunu üniversitedeki tecrübemden de biliyorum, biz ne yazık ki düşünmesini bilmeyen gençler yetiştiriyoruz. Özellikle ortaöğrenimden bize gelen gençler böyle. Ve düşünmesini sevmeyen bir toplumuz. Çünkü düşündüğünüz zaman problem çıkıyor. Bir dogmatik tavır almak, bir kutupta yer almak ve bir klişeye bağlanarak onu bir papağan gibi sürekli tekrar etmek daha kolay bir şey. Ama bir durumu gerçek koşullarıyla ele almak, bunun üzerinde de gerçekten bir düşünme mesaisi harcamak ve buradan devam ederek kendisini bir başkasının yerine koyabilmek zordur. Ama anlamadığımız ve düşünmek istemediğimiz konularda ve insanlar üzerinde bunu uygulayamazsınız ki, kendinizi başkasının yerine koyamazsınız ve böyle olmadığı zaman da ötekileştirirsiniz onu, o da sizi ötekileştirir ya da sizin bugün siyasal bir gücünüz vardır iktidar konumundasınız ve bunun için hoşunuza gitmeyen herkesi ötekileştirirsiniz ama yarın öbür gün başka biri de gelir sizi ötekileştirir. Ama tabi bu noktada herkesin eşit konumda olduğunu söylemiyorum. Yani eşit incinebilirlik durumunda olduğunu söylediğim sanılmasın. Elbette ki altta olan kesimler, bu her ülkede değişiyor ama bizim toplumumuzda etnik azınlıklar bu durumda, gerçek anlamda bir azınlık olmadığı halde Kürt halkı bu durumda, eşcinseller bu durumda ve kadınlar bazen o durumda bazen de değil. Kadınların ilginç bir özelliği de toplumdaki iktidar konumunun hem içinde hem dışında olmalarıdır. Bir ayaklarıyla içindeler, bir ayaklarıyla dışında. Dolayısıyla bu bütün o saydığımız incinebilir gruplar için de geçerli olabilir ama kadınlar için daha çok geçerli; çünkü kadınlar bu kesitin yarından fazlasını oluşturuyorlar. Dolayısıyla bir etnik azınlığa mesela bir Roman topluluğuna göre bir farklılıkları var. Azınlık olmadıkları halde, azınlıkmiş gibi muamele görüyorlar ama o konumdan kurtulmak için de içlerinden bazıları erkek iktidarıyla işbirliği yapıp iktidar konumuna da geçebiliyor. Bu

aynı zamanda bugün Amerika'daki siyahlar için de geçerli bir durum. Şimdi siyahlar Amerika'da azınlık ve kolayca incinebilen bir grup değil, önemli bir güçler ve Obama örneği de ne demek istediğimi aslında kolayca örnekleyen bir şey. Dolayısıyla kadınların daha ikircikli bir durumu var. Bu bir yandan onların muhalif olmasının yolunu açıyor, yani iktidar çemberinin kenarında olmak çünkü dışına çıktığınız zaman muhalefet edebiliyorsunuz, ama bazı şeylerden vazgeçip uzlaştığınız zaman içine de girebiliyorsunuz. O yüzden de iktidar konumunu paylaşabiliyorsunuz. Bu nedenle kadınlardan söz ederken bir bütünsellikten söz etmek çok zordur. Kadınlar çünkü kendi içlerinde sınıfsal olarak, etnik olarak, kültürel olarak, cinsel olarak bölünmüş durumdadır. Etnik azınlıklar açısından kimliğini tek bir etnisite üzerinden tanımlamak daha yaygın ve somut olarak görülen bir şey. Ama kadınlar açısından baktığınızda, siz kadınsınızdır ama aynı zamanda orta sınıf mensubusunuzdur, aynı zamanda beyazsınızdır, aynı zamanda Türksünüzdür. İşte bunlar sizi bölen şeylerdir ve burada kadınlar açısından bilinç unsuru çok önemlidir- aslında bütün sınıflar için de öyledir ya- İşte bu aşamada kadınların bu bölünmeleri aşmaları için öznel ve kolektif bilinçleri çok önemli oluyor. O olmadan sadece kadın olduğunuz için mutlaka mağdur olduğunuz, güçsüz olduğunuz söylenemez. Ama gene de şunu söylemek isterim: bütün bunlara rağmen sırf kadın oldukları için kadınlar bu nefret suçlarına açık durumdadırlar. Bunu mesela şöyle bir şeyle örneklendireyim: mesela Tansu Çiller başbakan oldu, tam da dediğimiz gibi erkek kurallarıyla oynayan bir kadın başbakan oldu. Ama bir şey hatırlıyorum gazetelerden, bir defasında konuşma yaparken ayakkabısını çıkarmış ve bunun fotoğrafını çekmişler. İşte burada şunu hatırlatıyorlar: "Tamam başbakan olabilirsin ama sen kadınsın, yerini bil!" sizin o toplumsal cinsiyet kimliğiniz o iktidar hiyerarşisinde altta olmanız sizin zaaf noktanız. Ne olursa olsun size hatırlatılan bir şeydir o. Burada da aynı şekilde, profesör olabilirsiniz ama sizin yerinizin tam da burası olmadığı hatırlatılır. O bütün kadınların paylaştığı bir durumdur. O bakımdan böyle bir incinebilirliğe açık olmak söz konusu ama bundan ibaret değil demek istiyorum. Benzer olarak en yüksek sosyal statüye de sahip olsanız, dünyanın en zengini de olsanız geç saatte sokağa çıkmak, bir kadın için dünyanın her yerinde sorunludur. Böyle bir şeyin olması bütün kadınları bir ortak paydada buluşturur ve nasıl bir ortak payda olduğu bence gayet açık. Ama burada kalıp bunun üzerinden bir siyaset üretmek çok mümkün görünmüyor.

Büyümemiş insanlardan oluşan bir toplum daima başka birinden yardım bekliyor, köşe yazarlarının bu kadar çok okunması ve gerçek filozofların yerine geçmesi de bence bunun göstergesidir. Yani ha bire birisi bir şey söylesin diğeri de onu tekrarlasın ve kendi kafasıyla düşünmek zorunda kalmayın. Hele bunu devlet büyükleri falan yapıyorsa ne ala. Bu tabii devletin de işine geliyor; çünkü yüzlerce yıllık alışkanlığı, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçen bir de böyle bir gelenek var. Bir itaat toplumunun

yaratılması, bütün devletler açısından kaçınılmaz olarak çok faydalıdır, bu yüzden çok da şaşırılmam gerekiyor. Ama bence devletin “baba” olarak kalması, insanların da bireyler olarak değil de “çocuklar” olarak tutulmaları önemli bir özellik.

İtaat kısmından hareket edecek olursak, Türkiye’yi düşündüğümüzde, daha bireysel refleksler mi söz konusu yoksa doğrudan doğruya devletin bu konuda izlemiş olduğu planlı programlı bir sürecin yansımaları mı?

Akademik yanım bu kadar genelleme yapınca rahatsız oluyor. Ama büyük ölçüde kalıplaşmış refleksler söz konusu diye düşünüyorum. Şunun da hakkını yemeyelim çünkü gerçekten önemli bir durum: bir kesim de gerçek anlamda bireyselleşiyor, Türkiye ve dünya insanı oluyor ve onlarla diğerleri arasındaki mesafe de çok açılıyor. Bunu ben öğrenciler arasında da görüyorum. Ulusalçı olanlar genellikle dünya koşullarıyla baş edemeyecek konumda olanlar maalesef. Biz onları gerçek dünya insanlarına dönüştüremezsek, ötekiler kendi koşullarıyla kendi imkânlarıyla alıp başını gidiyor. Ve aynı zamanda ulusalcılığın sınıfsal niteliği de çok net gözüküyor. Bu, resmen geride kalmakla, çok donanımlı olmamakla da ilgilidir. Ötekiler ise bireysel yaşıyorlar ve dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerinde yine bireysel olarak yaşayabilecek genç insanlar oluyorlar. Ama öteki kesimi de düşünmek zorundasın. Eğer onu orada bırakırsan, ulusalcılığın ve totaliterist düşüncenin nesnelere oluyorlar.

Şiddet için de aynı şeyleri söyleyebilir miyiz?

Şiddet de oraya gidebilir tabii ki ve nitekim gidebiliyor da bazen. Ama, kendi aklıyla düşünmemek ve klişelere kapılmak, Ogün Samast’lar yaratıyor. Bunlar hep uç noktalar ama bunlar hiçbir zaman dünyayla bütünleşebilecek, dünya insanı olabilecek konumda değiller. Bunu bu kadar net bilmeseler bile seziyorlar, hissediyorlar. Bunu hisseden çok sayıda genç insan var.

İNSAN HAKLARI GÜNDEMİ DERNEĞİ

İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD), ulusal ve uluslararası alanda faaliyet göstermek üzere, Türkiye’nin değişik bölgelerinden gelen insan hakları savunucularının katılımı ile 2003 yılında İzmir’de kurulmuştur.

İnsan haklarının her türlü siyasi ideoloji ve dünya görüşünün üzerinde bir değer olduğunu kabul eden İHGD, hakların ilerletilmesinin ancak sorunların kaynağına ilişkin gerçek bir kavrayışın geliştirilmesi ve somut çözüm önerilerinin uygun taktik ve stratejiler kullanılarak hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktadır.

Her türlü şiddeti kategorik olarak reddeden İHGD, hak ihlallerinin temel failinin devletler olduğunun bilincinde olmakla birlikte, silahlı muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine de eşit derecede karşı durmaktadır. Failini ya da mağdurunu dikkate almaksızın tüm hak ihlallerini hedef alan İHGD, bağımsız ve tarafsız duruşuyla kamu vicdanını hak ihlallerine duyarlı kılabacak, toplumun örnek alabileceği bir model oluşturmayı amaçlamaktadır.

İnsan hakları ve demokrasinin kaşıkli ilişki ve bağımlılık içinde olduğuna inanan İHGD, insan haklarıyla birlikte demokrasinin korunması, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için faaliyetler yürütmektedir.

Derneğin Çalışma Alanları ve Yöntemleri

İHGD tüm insan hakları kategorilerini kendi çalışma alanı içinde görmekle birlikte, dönemsel olarak belli haklar ve ihlaller üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İHGD, işkence, ifade hürriyeti v.d gibi Türkiye'nin kadim insan hakları sorunlarının yanı sıra azınlık hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi Türkiye için nispeten yeni konuları da çalışma alanı içinde görmektedir.

Sorunları evrensel insan hakları değerleri açısından ele alıp kendi çözüm önerilerini içeren tematik raporlar hazırlayan İHGD, raporlarını Türkiye'nin tarafı bulunduğu uluslararası yapılara sunmanın yanı sıra, Türk hükümetleri nezdinde de lobi faaliyeti yürütmektedir.

Türkiye'de mevcut insan hakları örgütleriyle yakın bir dayanışma içinde olan İHGD, gerek kendisinin kurduğu ve gerekse kurulmuş bulunan koalisyonlara katılmak suretiyle insan hakları aktivizminin güçlenmesi için diğer örgütlerle deneyim ve görüş alış verişi içindedir.

İHGD ürettiği taktik ve stratejileri gerek Türkiye'de gerekse başka ülkelerde faaliyet gösteren örgütlerle paylaşarak tecrübelerin ortaklaşmasını sağlamak için çaba harcamaktadır.

İHGD hazırladığı eğitim programlarıyla, insan hakları alanındaki yeni gelişmeleri Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki insan hakları savunucularının bilgi ve değerlendirmesine sunmak için çalışmaktadır.

İHGD Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu'nun üyesi olup, Uluslararası Ceza Mahkemesi Türkiye Koalisyonu'nun da kurucu üyesidir.

İNSAN HAKLARI GÜNDEMİ DERNEĞİ

İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGDD), ulusal ve uluslararası alanda faaliyet göstermek üzere, Türkiye'nin değişik bölgelerinden gelen insan hakları savunucularının katılımı ile 2003 yılında İzmir'de kurulmuştur.

İnsan haklarının her türlü siyasi ideoloji ve dünya görüşünün üzerinde bir değer olduğunu kabul eden İHGDD, hakların ilerletilmesinin ancak sorunların kaynağına ilişkin gerçek bir kavrayışın geliştirilmesi ve somut çözüm önerilerinin uygun taktik ve stratejiler kullanılarak hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktadır.

Her türlü şiddeti kategorik olarak reddeden İHGDD, hak ihlallerinin temel failinin devletler olduğunun bilincinde olmakla birlikte, silahlı muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine de eşit derecede karşı durmaktadır. Failini ya da mağdurunu dikkate almaksızın tüm hak ihlallerini hedef alan İHGDD, bağımsız ve tarafsız duruşuyla kamu vicdanını hak ihlallerine duyarlı kılacak, toplumun örnek alabileceği bir model oluşturmayı amaçlamaktadır.

Derneğin Çalışma Alanları ve Yöntemleri

İHGDD tüm insan hakları kategorilerini kendi çalışma alanı içinde görmekle birlikte, dönemsel olarak belli haklar ve ihlaller üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İHGDD, işkence, ifade hürriyeti v.d gibi Türkiye'nin kadim insan hakları sorunlarının yanı sıra azınlık hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi Türkiye için nispeten yeni konuları da çalışma alanı içinde görmektedir.

Sorunları evrensel insan hakları değerleri açısından ele alıp kendi çözüm önerilerini içeren tematik raporlar hazırlayan İHGDD, raporlarını Türkiye'nin tarafı bulunduğu uluslararası yapılara sunmanın yanı sıra, Türk hükümetleri nezdinde de lobi faaliyeti yürütmektedir.

Türkiye'de mevcut insan hakları örgütleriyle yakın bir dayanışma içinde olan İHGDD, gerek kendisinin kurduğu ve gerekse kurulmuş bulunan koalisyonlara katılmak suretiyle insan hakları aktivizminin güçlenmesi için diğer örgütlerle deneyim ve görüş alış verişini içindedir.

İHGD ürettiği taktik ve stratejileri gerek Türkiye’de gerekse başka ülkelerde faaliyet gösteren örgütlerle paylaşarak tecrübelerin ortaklaşmasını sağlamak için çaba harcamaktadır.

İHGD hazırladığı eğitim programlarıyla, insan hakları alanındaki yeni gelişmeleri Türkiye’de ve diğer ülkelerdeki insan hakları savunucularının bilgi ve değerlendirmesine sunmak için çalışmaktadır.

İHGD Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonunun üyesi olup, Uluslararası Ceza Mahkemesi Türkiye Koalisyonunun da kurucu üyesidir.

İnsan Hakları Gündemi Derneği’nin İdari Yapısı ve Üyeleri

Yönetim Kurulu

Başkan	Genel Sekreter	Sayman
Orhan Kemal CENGİZ	Günal KURŞUN	Mehmet Nur TERZİ

Üyeler

Bekir Berat ÖZİPEK Osman YURT

Yönetim Kurulu Yedek Üyeler

Tahir ELÇİ, Bülent Ecevit NADAS, Gülçin AKTUNÇ HASİPEK,
Özlem YILMAZ, Şehnaz LAYIKEL

Denetleme Kurulu Asil

Salih EFE, Tuncer FIRAT, Cengiz Karataş

Denetleme Kurulu Yedek

Arif KOÇER, Selvet ÇETİN, Ebru ENGİNDENİZ

Aktif Üyeler

Ahmet Faruk ÜNSAL, Zahide Beydağ TIRAŞ ÖNERİ, Ville FORSMAN,
Ayça ULUSELLER, Orçun ULUSOY, Özgün Emre SORKUN, Pırıl ERÇOBAN,
Utku KILINÇ, Hakan ATAMAN, Yakup Levent KORKUT, Yılmaz ENSAROĞLU,
Ali Emrah BOZBAYINDIR, Nalan ERKEM